

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI

KAYIT DIŞI EKONOMİ VE TÜRKİYE ÖRNEĞİ

ŞAHİN NAS

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA / 2014

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI

KAYIT DIŞI EKONOMİ VE TÜRKİYE ÖRNEĞİ

ŞAHİN NAS

Danışman: Prof. Dr. Harun BAL

ADANA / 2014

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından İKTİSAT Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Prof. Dr. Harun BAL
(Danışman)

Üye: Prof. Dr. Ahmet Fazıl ÖZSOYLU

Üye: Doç. Dr. Neşe ALGAN

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylarım.
..../..../2014

Prof. Dr. Yıldırım Beyazıt ÖNAL
Enstitü Müdürü

Not: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'ndaki hükümlere tabidir.

ÖZET

KAYIT DIŞI EKONOMİ VE TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Şahin NAS

Yüksek Lisans Tezi, İktisat Ana Dilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Harun BAL

Ocak 2014, 121 Sayfa

Kayıt dışı ekonomi; ekonomik birimlerin sosyal, ekonomik, ahlaki ve hukuksal sorumluluklarını yerine getirmeyerek gerçekleştirdikleri ekonomik faaliyetlerini kamusal denetimden kaçırmak suretiyle, devleti ve toplumu zarara uğrattı ve ekonomik gelir elde etmesidir. Kayıt dışı ekonomi sorunu 1960'lı yıllarda fark edilmeye başlamakla birlikte 1970'li yıllarda araştırmacıların ilgisini çekmiş ve literatürde yerini almıştır. 1990'lı yıllardan itibaren ülkemizin ekonomi gündemine oturarak çok sayıda farklı araştırmalara konu olmuştur. Günümüzde ise kayıt dışı ekonomi sorunu, küresel bir boyut kazanmıŐ, dünyada tüm ekonomilerin karşılaştığı, ilgilendiği ve çözüm üretmeye çalıştıkları bir sorun haline gelmiştir. Bu bağlamda kayıt dışı ekonomi sadece az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere ait bir sorun olmakla kalmamıŐ gelişmiş ülkelerde de farklı boyutlarda ortaya çıkan bir sorun haline gelmiştir.

Kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin ekonomi üzerinde yarattığı etkileri gözlemek ve kayıt dışı ekonominin boyutlarını tahmin etmek için bir takım yöntemler geliştirilmiştir ve bu yöntemler, doğrudan tahmin yöntemleri ve dolaylı tahmin yöntemleri olmak üzere iki başlık altında toplanmıŐtır. Bu yöntemlerin etkin kullanılması ve sonuçların doğru bir şekilde tahmin edilebilmesi için, kayıt dışı ekonomiye yol açan nedenlerin iyi bir şekilde tespit edilmesi gerekmektedir. Bundan dolayı sosyal, hukuki, siyasi ve ekonomik nedenlerin iyi bir şekilde analiz edilmesi ile birlikte verilerin düzenli ve doğru olması da hayati bir önem taşır.

Bu çalışmada, Türkiye ekonomisinde kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin boyutlarını tahmin etmek amacıyla dolaylı yöntemlerden; istihdam yöntemi, fiziksel girdi yöntemi, sabit oran yöntemi ve işlem hacmi yöntemleri kullanılmıştır. Tahmin sonuçlarına göre Türkiye ekonomisinde kayıt dışı ekonomi büyüklüğü; istihdam yaklaŐımıyla yapılan tahmin sonuçlarına göre ortalama yüzde 4,9, fiziksel girdi

yaklaşımına göre ortalama yüzde 1,8, sabit oran yaklaşımına göre yüzde 26,8 ve işlem hacmi yaklaşımına göre 26,8 olarak tahmin edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kayıt Dışı Ekonomi, İstihdam Yöntemi, Fiziksel Girdi Yöntemi, Sabit Oran Yöntemi, İşlem Hacmi Yöntemi.

ABSTRACT**SHADOW ECONOMY AND SAMPLE OF TURKEY****Şahin NAS****Master Thesis, Department of Economics****Supervisor: Prof. Dr. Harun BAL****January 2014, 121 Pages**

The shadow or unregistered economy occurs when economic units failing to fulfill their social, economic, moral and legal responsibilities, avoiding public supervision in their economic activities, and damaging state and society to achieve an economic income. The problem of shadow economy was to be noticed in 1960's and 1970's engaged attention of researchers resulting a variety of surveys. In literature, since the 1990's, the shadow economy sit on the economic agenda of our country and was to be subject of many different researches. Nowadays the informal economic matter has become a global problem which most economies in the world face, deal with and struggle to make solutions about. The shadow economy occurs just not in less developing countries but also in developed countries with different sizes.

The methods of estimation for shadow economy can be gathered under two headings: Direct estimation method and indirect estimation method. To estimate the in shadow economy correctly and firmly, the things that causes the shadow economy should be well determined. Social, legal, political and economic reasons should be analyzed in a good way. Most importantly, the data should be robust and regular.

In this study, for the estimation of dimensions of shadow economic activities in Turkish economy , the employment method, the physical input method, the fixed rate method and the trading volume method from indirect estimation methods were used. According to the results of the estimation study, the size of the shadow economy in Turkish economy is 4,9 % with the employment approach, 1.8 % with the physical input approach, 26,8 % with the fixed rate approach and finally 26,8 % with the trading volume approach, on average.

Keywords: Shadow Economy, The Employment Method, The Physical Input Method, The Fixed Rate Method, Trading Volume Method

ÖNSÖZ

Yüksek lisans öğrenimim boyunca ve tez yazım aşamasında pek çok bilim insanının fikirlerinden ve çalışmalarından yararlandım. İncelediğim her bilimsel araştırmayı büyük bir şevkle okudum ve ciddi bir şekilde incelemeye çalıştım. Bilimsel ve ahlaki bir çerçevede pek çok bilim insanının fikirlerinden ve kaynaklarından yararlandım. Fikirlerinden ve kaynaklarından yararlandığım bütün bilim insanlarına sonsuz şükranlarımı sunmak isterim.

Yüksek lisans öğrenimime başladığımdan beri, hem ders aşamasında hem de tez yazım aşamasında, her türlü desteğini benden esirgemeyen ve tezimi dikkatli bir şekilde inceleyip değerlendiren değerli danışmanın Prof. Dr. Harun Bal'a teşekkür ederim. Ayrıca tezimi dikkatli bir şekilde inceleyip ve beni aydınlatan değerli jüri üyeleri hocalarım Prof. Ahmet Fazıl Özsoylu ve Doç. Dr. Neşe Algan'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Tez yazım aşamasında önerileri ile bana yol gösterici olan, her türlü yardımını esirgemeyen Arş. Gör. Pınar Özdemir'e, her zaman yanımda olan ve desteklerini hiçbir zaman benden esirgemeyen değerli arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Her zaman yanımda olan her türlü desteği sağlayan ve haklarını nasıl ödeyeceğimi bilmediğim anneme, babama, ağabeylerime ve ablama sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Şahin NAS

Ocak, 2014

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iii
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ	vii
KISALTMALAR LİSTESİ	xii
TABLolar LİSTESİ	xiii
ŞEKİLLER LİSTESİ	xv

BÖLÜM I

GİRİŞ

1.1.1. Çalışmanın Amacı.....	3
1.1.2. Çalışmada Kullanılan Veriler	3
1.1.3. Çalışmanın Yöntemi	4

BÖLÜM II

KAYIT DIŞI EKONOMİ KAVRAMI, ÖZELLİKLERİ VE NEDENLERİ

2.1. Kayıt Dışı Ekonomi Kavramı ve Tanımı	5
2.2. Kayıt Dışı Ekonominin Kapsamı-Sınıflandırılması	12
2.2.1. Beyan Dışı Ekonomi (Yarı Kayıtlı Ekonomi).....	12
2.2.1.1. Gelirlerini Yasal Olarak Kayıtdışına Bırakanlar	13
2.2.1.2. Gelirlerini Yasalara Aykırı Olarak Kayıtdışına Bırakanlar.....	13
2.2.2. Yer Altı Ekonomisi (Yasa Dışı Faaliyetler).....	14
2.2.3. Kayıtlara Hiç Girmeyen Ekonomi (Enformel Ekonomi).....	15
2.3. Kara Para.....	17
2.4. Kayıt Dışı Ekonominin Özellikleri	18
2.4.1. Yasalara Aykırı Olması.....	19
2.4.2. İstatistiksel Olarak Ölçülememeleri.....	19
2.4.3. Vergi Dışına Bırakılma	20
2.4.4. Gelir ya da Fayda Sağlaması.....	20
2.5. Kayıt Dışı Ekonomi ve Suç Ekonomisi İlişkisi	21

2.6. Kayıt Dışı Ekonominin Nedenleri.....	23
2.6.1. Ekonomik Nedenler	24
2.6.1.1. Ekonomik İstikrarsızlık	25
2.6.1.2. Enflasyon	26
2.6.1.3. Devlet Müdahaleleri	27
2.6.1.4. Gelir Dağılımı.....	28
2.6.1.5. İşsizlik ve İstihdam.....	28
2.6.2. Sosyal Nedenler	29
2.6.2.1. Eğitim Düzeyi.....	29
2.6.2.2. Yolsuzluk ve Rüşvet.....	30
2.6.2.3. Nüfus Artışı ve Göç.....	31
2.6.2.4. Toplumsal Değer Yargıları.....	32
2.6.3. Siyasal Nedenler	33
2.6.4. Mali Nedenler	34
2.6.4.1. Vergi Oranlarının Yüksekliği ve Vergi Yüğü	34
2.6.4.1.1. Laffer Eğrisi Yaklaşımı	36
2.6.4.1.2. Homo Economicus	37
2.6.4.2. Vergide Adalet-Ödeme Gücü İlkesi	38
2.6.4.3. Vergide Belirsizlik.....	38
2.6.4.4. Vergi Denetimi ve Vergi İdaresinden Kaynaklanan Nedenler	39
2.7. Kayıt Dışı Ekonominin Etkileri	40
2.7.1. Kayıt Dışı Ekonominin Olumlu Etkileri	40
2.7.2. Kayıt Dışı Ekonominin Olumsuz Etkileri	42
2.7.2.1. Ekonomik Etkiler.....	42
2.7.2.2. Mali Etkiler.....	44
2.7.2.3. Sosyal Etkiler.....	45
2.7.2.4. Siyasal Etkiler.....	46

BÖLÜM III

KAYIT DIŞI EKONOMİNİN TAHMİN YÖNTEMLERİ VE BOYUTLARI

3.1. Kayıt Dışı Ekonominin Tahmin Yöntemleri.....	49
3.1.1. Mikro (Doğrudan) Tahmin Yöntemleri	50
3.1.2. Makro (Dolaylı) Tahmin Yöntemleri.....	51

3.1.2.1. GSMH Yaklaşımı	51
3.1.2.2. İstihdam Yaklaşımı.....	52
3.1.2.3. Vergi Denetimi-İnceleme Yaklaşımı.....	53
3.1.2.4. Fiziksel Girdi Yaklaşımı (Elektrik Tüketim Yaklaşımı)	54
3.1.2.5. Parasalcı Yaklaşım	55
3.1.2.5.1. İşlem Hacmi Yaklaşımı	55
3.1.2.5.2. Sabit Oran Yaklaşımı	56
3.1.2.5.3. Ekonometrik Yaklaşım.....	58
3.2. Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları	60
3.2.1. Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları	60
3.2.2. Dünya’da Kayıt dışı Ekonominin Boyutları	65
3.2.2.1. Gelişmiş Ülkelerde Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları.....	66
3.2.2.2. Gelişmekte Olan Ülkelerde Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları	69
3.2.2.3. Geçiş Ülkelerinde Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları.....	71

BÖLÜM IV

TÜRKİYE’DE KAYIT DIŞI EKONOMİNİN ÖLÇÜLMESİ VE BOYUTLARI

4.1. Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Tahmini ve Boyutlar	75
4.1.1. Türkiye Ekonomisinde Kayıt Dışı Ekonomiye Ölçmeye Yönelik Yapılan Ampirik Çalışmalardan Bazı Örnekler.....	76
4.1.1.1. Fiziksel Girdi Yaklaşımı Tahmin Sonuçları.....	77
4.1.1.2. GSMH Yaklaşımı Tahmin Sonuçları	78
4.1.1.3. Vergi İnceleme Yaklaşımı Tahmin Sonuçları	79
4.1.1.4. İstihdam Yaklaşımı Tahmin Sonuçları.....	80
4.1.1.5. Parasalcı Yaklaşımı Tahmin Sonuçları.....	81
4.1.2. Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomiye Ölçmeye Yönelik Ampirik Çalışmanın Sonuçları	81
4.1.2.1. İstihdam Yöntemi	82
4.1.2.2. Fiziksel Girdi Yaklaşımı.....	85
4.1.2.3. Parasalcı Yaklaşım	91
4.1.2.3.1. Sabit Oran Yaklaşımı	91
4.1.2.3.1. İşlem Hacmi Yaklaşımı	95
4.1.3. Kayıt Dışı Ekonomi İle Mücadelede Uygulanan Politikalar	98

BÖLÜM V

SONUÇ

5.1. Sonuç.....	101
KAYNAKÇA.....	107
ÖZGEÇMİŞ	121

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AGE	: Asya'daki Geçiş Ekonomileri
BC	: Baltık Cumhuriyetleri
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
ESC	: Eski Sovyet Cumhuriyetleri
ETAH	: Elektrik Tüketim Artış Hızı
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
HY	: Harcama Yöntemi
KDE	: Kayıt Dışı Ekonomi
ODAU	: Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
TCMB	: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
ÜY	: Üretim Yöntemi

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1. Kayıt Dışı Ekonomi Kavramları ve Anlam Düzeyleri Matrisi	9
Tablo 2. Kayıt Dışı Ekonomik Faaliyet Türleri.....	17
Tablo 3. Kayıt Dışı Ekonominin Nedenleri.....	24
Tablo 4. Kayıt Dışı Ekonomiye Tahmin Yöntemleri.....	60
Tablo 5. Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi İle İlgili Yapılmış Çalışmalar	62
Tablo 6. 2000’li Yıllarda Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi ile İlgili Yapılmış Çalışmalar.....	64
Tablo 7. Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi Tahmin İçin Kullanılan Yöntemlerin Sınıflandırılması.....	65
Tablo 8. Gelişmiş Ülkelerde Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları	68
Tablo 9. Gelişmekte Olan Ülkelerde Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları	70
Tablo 10. Geçiş Ekonomilerinde Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları.....	72
Tablo 11. Ülke Grublarında KDE/GSMH Oranları.....	74
Tablo 12. Basit Elektrik Tüketim Yöntemi İle Kayıt Dışı Ekonomi Büyüklüğünün Ölçülmesi	77
Tablo 13. Milli Gelir Farklılıkları Yöntemi (İstatistik Hata Çıkartılmış) ile Kayıt Dışı Ekonomi Büyüklüğünün Ölçülmesi.....	78
Tablo 14. Vergi İncelemeleri Yolu ile Kayıt Dışı Ekonomi Büyüklüğünün Ölçülmesi.....	79
Tablo 15. İstidam Yaklaşımı İle Kayıt Dışı Ekonomi Büyüklüğünün Ölçülmesi.....	80
Tablo 16. Basit Parasal Oran Yaklaşımı İle Kayıt Dışı Ekonomi Büyüklüğünün Ölçülmesi	81
Tablo 17. İstihdam Yaklaşımı İle Türkiye Ekonomisinde Kayıtdışı Ekonominin Boyutlar.....	83
Tablo 18. Elektrik Tüketim Yaklaşımı İle Türkiye Ekonomisinde Kayıt Ekonominin Boyutları.....	86
Tablo 19. Elektrik Üretim Yöntemi İle Türkiye Ekonomisinde Kayıtdışı Ekonominin Boyutları.....	89
Tablo 20. Sabit Oran Yaklaşımı İle Türkiye Ekonomisinde Kayıtdışı Ekonominin Boyutları.....	92

Tablo 21. Sabit Oran Yaklaşımı İle Türkiye Ekonomisinde Kayıtdışı Ekonominin Boyutları.....	93
Tablo 22. Sabit Oran Yaklaşımı İle Türkiye Ekonomisinde Kayıtdışı Ekonominin Boyutları.....	96
Tablo 23. Türkiye’de Kayıtdışı Ekonominin Boyutları	97

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. İkili Ekonomi.....	10
Şekil 2. Resmi ve Gizli Ekonomi İlişkisi	11
Şekil 3. Kayıt dışı Ekonomi ve Suç İlişkisi.....	22
Şekil 4. Ekonomik Suçlar	22
Şekil 5. Kayıt Dışı Ekonominin Ekonomik Nedenler İlişkisi	25
Şekil 6. Ekonomik İstikrarsızlığın Kayıt Dışı Ekonomiye Etkisi.....	26
Şekil 7. Gelişmişlik Düzeyi ile Yolsuzluk-Rüşvet Arasındaki İlişki	31
Şekil 8. Sosyal Nedenler ile Kayıt dışı Ekonomi İlişkisi	33
Şekil 9. Vergi Yükü İle Kayıt Dışı Ekonomi Arasındaki İlişki.....	35
Şekil 10. Laffer Eğrisi	37
Şekil 11. İstihdam Yöntemi İle Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Gelişimi	84
Şekil 12. Elektrik Tüketim Yaklaşımı İle Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Gelişimi	88
Şekil 12. Elektrik Üretim Yaklaşımı İle Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Gelişimi..	90
Şekil 14. Sabit Oran Yaklaşımı İle Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Gelişimi	94

BÖLÜM I

GİRİŞ

Kayıt dışı ekonomi olgusu, son dönemlerde hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ekonomilerde en çok tartışılan konu haline gelmiştir. Kayıt dışı ekonomi, Türkiye’de de 1980’den sonra önemli boyutlara ulaşmış ve var olan ekonomik yapıya ciddi zararlar vermiştir.

Kayıt dışı ekonomi, hem değişik ekonomik faaliyetleri kapsamı hem de karmaşık bir yapıya sahip olmasından dolayı tanımlanması ve tahmin edilmesi zor bir kavramdır. En temel şekliyle kayıt dışı ekonomi "ekonomik ajanların yasal, kurumsal ve toplumsal normlardan ileri gelen yükümlülüklere yeteri kadar uymaması yada tamamen bu yükümlülüklerinden kaçarak kayıt dışı faaliyetlerde bulunmasıdır". Buna rağmen kayıt dışı ekonomi üzerine yapılan çalışmalarda, araştırmacının ilgi alanı ve bilim dalına göre gizli ekonomi, kara ekonomi, yer altı ekonomisi, enformel ekonomi gibi farklı tanımlamalar yapılmaktadır.

Kayıt dışı ekonomi olgusu, belli bir ekonomiye veya belli bir sınırla kısıtlı olmayıp tüm dünya ülkelerinde farklı boyutlarda görülmektedir. Ayrıca kayıt dışı ekonomi sadece illegal faaliyetler değil aynı zamanda legal faaliyetler dediğimiz, modern hukuk ve toplum tarafından yadırganmayan ekonomik faaliyetlerde içermektedir. Kayıt dışı ekonomi olgusu dünyanın ortak bir sorunu olmasından ötürü bütün ülkelerde farklı boyutlarda görülmektedir. Bununla birlikte ülkelerin gelişmişlik düzeylerine ve ekonomilerin durumuna bağlı olarak eriştiği düzey değişebilmektedir. Gelişen ve büyüyen ekonomilerde kayıt dışı ekonomi oranı daha düşük seviyededir. Bu bakımdan kayıt dışı ekonomi oranının düşmesi aynı şekilde ülkenin geliştiği ve ekonominin büyüdüğü de göstergesi haline gelmektedir. Kayıt dışı ekonomi ile ilgili yapılan çalışmaların birçoğu analiz edildiğinde gerek ülkemizde gerekse de diğer dünya ülkelerinde kayıt dışı ekonominin sebepleri, sonuçları ve gelişimi farklı ve karmaşık bir yapıya sahip olduğu görülmektedir.

Bu tez çalışmasının amacı da hem kavramsal hem teorik düzeyde kayıt dışı ekonomi olgusunu ele alarak hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler açısından

değerlendirmek; kayıt dışı ekonomi tahmin yöntemlerini kullanarak Türkiye de kayıt dışılık olgusunun eriştiği büyüklüğü görmektir.

Bu kapsamda da tez çalışmasının birinci bölümünde, çalışmanın amacı, çalışmada kullanılan veriler ve çalışmanın yöntemi ele alınmıştır.

Tez çalışmasının ikinci bölümünde kayıtdışı ekonomi teorik açıdan incelenmiştir. Bu bölümde kayıtdışı ekonominin farklı tanımları ve kapsamı ele alınmıştır. Kayıt dışı ekonomi alanında yapılan çalışmalardaki farklı tanımlamalara atıfta bulunulmuştur. Ayrıca ülke ekonomilerinde genel olarak bireyleri, firmaları yani ekonomik birimleri kayıtdışı ekonomik faaliyetlere iten ve cazip hale getiren nedenler ve sebeplerin analizi yapılmış ve açıklanmıştır. Bu bölümün son kısmında ise genel olarak bir ekonomide kayıtdışı ekonomik faaliyetlerin neden olduğu olumlu yönleri ile olumsuz yönleri açıklanmıştır.

Tez çalışmanın üçüncü bölümünde kayıtdışı ekonomiyi tahmin yöntemleri, boyutları ve etkileri analiz edilmiştir. Bu bölümde kayıt dışı ekonomiyi dolaylı ve doğrudan ölçen yöntemler açıklanmıştır. Tahmin yöntemleri açıklandıktan sonra Türkiye ve dünya ekonomileri üzerine yapılan çalışmalar incelenmiş ve tablo olarak sunulmuştur. Türkiye ekonomisi için yapılan, farklı araştırmacılar tarafından hesaplanan, farklı yöntemlerin sonuçları tablo olarak analiz edilmiş ve sunulmuştur. Aynı şekilde bu bölümde dünya ülkeleri gelişmiş, gelişmekte olan ve geçiş ülkeleri olmak üzere üçe ayrılarak değerlendirilmiştir. Bu ülkelerde kayıtdışılık üzerine yapılan tahmin çalışmaları, ülke kategorileri göz önüne alınarak tablolaştırılmıştır. Sadece bir yöntem ile sınırlı kalınmamış, yapılan farklı çalışmaların tahmin sonuçları da aynı şekilde incelenip iredelenmiştir.

Tez çalışmasının dördüncü bölümünde, bir önceki bölümde kayıtdışı ekonomiyi tahmin etmek amacıyla kullanılan yöntemler analiz edilerek ve güncel veriler uygulanmış ve bu şekilde kayıtdışı ekonominin boyutları tahmin edilmiştir. Bu amaçla istihdam yöntemi, elektrik tüketim/üretim yöntemi, sabit oran yöntemi ve işlem hacmi yöntemlerinin teorisine bağlı kalarak ve bu yöntemle yapılan farklı çalışmalar referans alınarak Türkiye’de kayıtdışı ekonominin boyutları tahmin edilmiştir. Her dört yöntem ayrı ayrı başlıklar altında analiz edilmiş, yapılan tahminlerin sonuçları tablo olarak sunulmuştur. En son aşamada çalışmaların tahmin sonuçlarını karşılaştırmak amacıyla hesaplanan tahmini sonuçlar bir tabloda sunulmuştur.

Tez çalışmasının beşinci bölümünde ise, kayıt dışı ekonominin boyutları, nedenleri ve çalışmada elde edilen bulgular üzerine sonuç ve önerilerde bulunulmuştur.

1.1. Çalışmanın Amacı

Çalışmanın temel amacı kayıt dışı ekonomi kavramını, kayıt dışı ekonominin belirlenmesinde kullanılan yöntemleri ve kayıt dışı ekonomiyi ölçme teknikleri aracılığıyla, Türkiye’de kayıt dışı ekonomi hacmini, sebeplerini ve etkilerini inceleyerek çok boyutlu olarak değerlendirmektir. Aynı şekilde, dünya ülkelerindeki kayıt dışı ekonomi boyutları ayrıntılı bir şekilde incelenerek Türkiye ve Dünya ekonomisinde mevcut kayıt dışı ekonominin ayrıntılı bir profili ortaya çıkararak, kayıt dışı ekonomi sorununa karşı alınması gereken önlemlere ve uygulanacak yöntemlere yardımcı olmak amacı benimsenmiştir.

Bu çalışmada kayıt dışı ekonomiyi tahmin etmek için kullanılan farklı yöntemlerden elde edilen sonuçlar karşılaştırarak doğru bir analiz yöntemiyle kayıt dışı ekonomiyi önlemek için yapılan çalışmalara katkı sağlamak amaçlanmaktadır. Kayıt dışı sektörün boyutunu belirlemek ve kayıtlı sektörden kayıtdışı sektöre kaymaya neden olan mali, ekonomik ve sosyal sebepleri en doğru şekilde ortaya koymaktır.

1.2. Çalışmada Kullanılan Veriler

Bu çalışmada kayıt dışı ekonomiyi tahmin etmek amacıyla kullanılan veriler, kayıt dışı ekonomi alanında yapılan çalışmalar referans alınarak literatürde kullanılan veriler ve değişkenler kullanılmıştır.

Bu çalışmada kullanılan veriler, T.C. Merkez Bankası (TCMB), Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) ve Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) veri tabanlarında temin edilmiştir. İstihdam yöntemiyle yapılan analizde 2000-2012 yılları arasındaki işgücü, istihdam ve nüfus verileri kullanılarak tahmin yapılmıştır. Fiziksel girdi yaklaşımında ise 1998-2011 yılları arasındaki GSYH, elektrik tüketim ve üretim verileri kullanılarak tahmin yapılmıştır. Sabit oran ve işlem hacmi yaklaşımında ise 1986-2012 yılları arasındaki vadesiz mevduat, dolaşımdaki para ve GSYH verileri kullanılarak tahmin edilmeye çalışılmıştır.

1.3. Çalışmanın Yöntemi

Bu çalışmada ilk olarak kayıt dışı ekonomi ile ilgili kaynak taraması yapılmış, ilgili literatür araştırılmıştır. Toplanan kaynaklar ayrıntılı bir şekilde incelenerek analiz yapılmıştır. Kayıt dışı ekonomi üzerinde yapılan çalışmalar ve bu konuda önerilen yöntemler izlenmiştir. Bu amaçla daha önce yapılan tahmin yöntemleri referans alınarak kayıt dışı ekonominin büyüklüğünü belirlemek için istihdam yöntemi, fiziksel girdi yöntemi, işlem hacmi yöntemi ve sabit parasal oran yöntemleri kullanılmıştır. Sonuç olarak elde edilen bulgular karşılaştırılarak Türkiye ekonomisindeki kayıt dışı ekonominin durumu açıklanmaya çalışılmıştır.

BÖLÜM II

KAYIT DIŞI EKONOMİ KAVRAMI, ÖZELLİKLERİ, NEDENLERİ VE ETKİLERİ

2.1. Kayıt Dışı Ekonomi Kavramı ve Tanımı

Bireyin yaŐamını idame ettirebilmesi için besin, barınma, giyinme gibi temel ihtiyaçlarını gidermesi, bu amaçla ekonomik faaliyetlerde bulunması gerekir. Serbest piyasa ekonomisinin geçerli olduğu günümüzde rasyonel bireyin faaliyetlerini gerçekleştirirken fayda maliyet analizi çerçevesinde davranacağı kabul edilir. Bireyler fayda maliyet analizi çerçevesinde davranırlarken bazı maliyetlerden kaçınmanın yollarını aramakta, faydalarını maksimize etmeye çalışmaktadırlar. Bu arayıŐlar karşımıza kayıt dışı ekonomi olgusunu çıkarmaktadır.

Bir olgu olarak kayıt dışı ekonomi, ekonomik ajanların yasal, kurumsal ve toplumsal normlardan ileri gelen yükümlülöklere yeteri kadar uymaması yada tamamen bu yükümlölüklerinden kaçarak kayıt dışı faaliyetlerde bulunmasıdır. Bu tür faaliyetlerin ortaya çıkıŐ tarihi insanlığın tarihi kadar eskidir. Uygarlık tarihinin ilk dönemlerinden başlayarak, toplumsal hayatın tüm alanları gibi ekonomik faaliyetler alanında da belli kurumsal normlar oluşmuş ve ekonomik aktörlerin faaliyeti toplum veya her hangi bir toplum üstü otorite tarafından çeşitli düzenlemelere tabi tutulmuştur. Devletlerin oluşumundan önce de, insanların kolektif ve yardımlaşmaya dayanan kabileler halinde hayatlarını sürdürdükleri zaman bile kabile ve aşiret başlarına çeşitli hediyeler verilmesi geleneği gittikçe kurumsallaşarak, zorunlu hale gelmiş, bu veya diğer faaliyet türleriyle ilgili sosyal takdir ve yasakları kendinde birleŐtirmiş normlar oluşmuŐtur. Dolayısıyla bu tür normlardan ileri gelen yükümlölüklerden tam veya kısmi şekilde kaçarak hayatlarını sürdürmek isteyenlerde bulunmuştur. Bu tür faaliyetlerde genellikle kayıt dışı veya gizli bir şekilde gerçekteŐmiştir (Bağırzade, 2012, s.36). Yani gizli, illegal, kayıt dışı, yer altı gibi ekonomik faaliyetler yalnızca günümüzde gerçekteŐen bir olgu değil, geçmiş dönemlerde gerçekteŐen bir olgudur.

Metin (2011), Feige (1990) ve DPT (2001)'ye göre, kayıt dışı ekonomi kavramı günümüzde tüm dünya ekonomilerin karşılaştığı, ilgilendiği ve çözüm üretmeye çalıştıkları en önemli ekonomik sorunlarından birisidir. Kayıt dışı ekonomi sorunu, sadece az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde değil daha düşük oranlarda da olsa gelişmiş ülke kategorisinde yer alan ekonomilerde de farklı boyutlarda yaşanan, yoğun araştırmalara konu olan ve uluslar arası kuruluşlarca hakkında raporlar hazırlanan ve bir türlü çözülemeyen bir sorundur. Kayıt dışı ekonomi bütün dünya ülkelerini ilgilendiren bir sorun olduğundan, son yıllarda sosyal bilimler ve araştırma kurumlarının dikkatini çekmiş ve bu konu ile ilgili çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Günümüz ekonomilerinin önemli sorunlarından birisi olan kayıt dışı ekonomi, nedenleri, sonuçları ve işleyişi bakımından karmaşık bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bundan dolayı, kayıt dışı ekonominin kayıt altına alınması tüm dünya ekonomileri için çözümlenmesi gereken ciddi bir sorundur. Bu sorunun dünya ülkelerinde farklı boyutlarda görülmesinin altında yatan nedenler; ülkelerin ekonomik, siyasal, sosyolojik, mali yapı, yasalar, psikolojik ve kültürel farklılıklardır.

Kayıt dışı ekonomi olgusu her ne kadar 1970'lerde gündeme gelmişse de, kayıt dışı ekonomiyle ilgili ilk çalışma 1958 yılında Cagan tarafından ABD'nin İkinci Dünya Savaşı yıllarında beyan edilmemiş gelirlerini tahmin etmeye yönelik yapılmıştır. Ancak bilimsel ilgiyi Gutmann'ın 1977'de yayımlanan makalesiyle ilgi çekmeye başlamıştır. Bu nedenle 1980'lere kadar kayıt dışı ekonomi uluslararası bir olgu olarak kabul edilmemiştir. Kayıt dışı ekonomiyle ilgili ilk konferans 1963'te Almanya'nın Bielefeld eyaletinde yapılmıştır. Tanımsal sorunlar konusunda genel ilkelere varmak, konferansın temel amaçlarından biri olmasına rağmen katılımcılar bir fikir birliğine varamamışlar ve çok farklı tanımlamalar kullanılmıştır (İlgin, 1999, s.145 ve Çetintaş ve Vergil, 2003, s.15-16).

Kayıt dışı ekonomi kavramı, bilimsel çalışmalarda geniş bir araştırma konusu olmasına rağmen kavramın adlandırılması ile ilgili ortak bir uzlaşıdan bahsetmek zordur (Bal, 2004, s.169-170). Bunun nedeni ise, kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin çok kapsamlı ve farklı ekonomik faaliyetlerin olmasıdır (Özsoylu, 1996, s.10). Bundan dolayı literatür' de kayıt dışı ekonomi kavramına ilişkin birden fazla kavram ve tanımlama bulunabilmektedir. Bunlardan bazıları; gizli ekonomi, yer altı ekonomisi, illegal ekonomi, görünmez ekonomi, düzensiz ekonomi, marjinal ekonomi, gri ekonomi, ikincil ekonomi, alacakaranlık ekonomi, paralel ekonomi, vergi dışı ekonomi,

kravatsız ekonomi, saklı ekonomi, kayıp ekonomi, nakit ekonomi, enformel ekonomi, el altı ekonomisi, gölge ekonomi, faturasız ekonomi, aykırı ekonomi, kara ekonomi, korumalı ekonomi vb. gibi pek çok farklı kavram kullanılmaktadır (Kırbaş, 2012, s.19-20). Kavramların her biri belli konuları ve faaliyetleri kapsamakta olup hepsinin ortak özelliği, ekonomik birimlerin, ekonomik faaliyetlerini gerçekleştirirken yerine getirilmesi gereken gerekli yasal, vergisel ve toplumsal zorunlulukların tümüyle ya da kısmen yerine getirilmemesidir (Gönnetlioğlu, 2010, s.4).

Kayıt dışı ekonomi sorunu çalışmanın amacına ve yaklaşımına bağlı olarak çeşitli biçimlerde tanımlanabilmektedir. Örneğin; faaliyetin gizliliği ve saklılığı isteniyorsa yer altı, gizli, gözlenemeyen, kara ve alacakaranlık ekonomi kavramları kullanılmaktadır. Faaliyetlerin yasadışılığı vurgulanmak isteniyorsa kara, gri veya yasadışı ekonomi kavramları kullanılmaktadır. Gerçekleşen ekonomik faaliyetlerin devletin bilgisi dışında tutulmak isteniyorsa resmi olmayan, enformel veya kayıt dışı ekonomi tanımı yapılmaktadır. Gerçekleşen faaliyetler görece olarak önemsiz oluşu vurgulanmak isteniyorsa marjinal, ikincil ekonomi kavramları kullanılmaktadır (Gümüş, 2000, s.65). Aynı şekilde kayıt dışı ekonomi olgusu, araştırmacının öncelikleri ile ilgili olarak da anlam değişikliğine uğramaktadır. Araştırmacı, kamu borçlanma gereğinin yüksekliği, vergi gelirlerinin azlığı ve vergi tabanının genişletilmesi gibi konuları öncelikli görüyorsa, yaklaşımı ağırlıklı olarak vergi kayıp ve kaçakları yönünden ele almaktadırlar. İstatistikçiler ve akademisyenler daha çok, kayıt dışı ekonominin boyutları ve diğer sayısal büyüklüklere yansımaları üzerinde durmaktadırlar. Görevleri güvenliği sağlamak ve yasadışı eylemleri engellemek olan kişiler ise kayıt dışı ekonomiden, uyuşturucu kaçakçılığı, silah ticareti gibi suç sayılan faaliyetler sonucunda elde edilen gelirleri anlatmaktadırlar. Para ve finans piyasalarında çalışanlar, genellikle uluslar arası piyasalar arasında dolaşan ve kontrolünde güçlük çekilen parasal büyüklüğü kayıt dışı ekonominin en önemli unsuru olarak görmektedir. Bu örneklerde görüldüğü üzere kayıt dışı ekonomi konuyu ele alanın yaklaşımına göre değişmektedir (Aydemir, 1995, s.9).

Kayıt dışı ekonomi ile ilgili kavram kargaşası bir tarafa bırakılırsa kayıt dışı ekonomi tanımlamasında genellikle iki unsur ortaya çıkmaktadır; birincisi, ekonomik anlamda bir gelir mekanizması yaratması, ikincisi ise gerçekleşen faaliyetlerin kısmen veya tamamen gizli ve saklı olmasıdır. Buna göre kayıt dışı ekonomi, mal ve hizmet

üretimine konu olmasına rağmen yeterince ölçülemeyen ve milli gelir hesaplamalarında ihmal edilen faaliyetler bütünüdür (Bal, 2004, s.169-170).

Tekece (2010, s.5)'ye göre, " Kayıt dışı ekonomi tanımı için beş önemli kriter olması söz konusudur. Bu kriterler; yasallara uygunluk kriteri, ahlaki normlara uygunluk kriteri, istatistiksel olarak ölçülebilirlik kriteri, gelir elde etme kriteri, ekonomik sisteme uygunluk kriteri olarak sıralanabilir " .

Sugözü (2010, s.9)'ne göre, " Kayıt dışı ekonomi, ulusal gelir hesaplarına kayıtlı olmayan faaliyetlerin tümüdür ya da resmi olarak hesaplanan Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH)'ya katkıda bulunacak faaliyetlerin tümüdür. Diğer bir tanımlama yapacak olursak, kayıt dışı ekonomi vergisel anlamda vergi kaçırma veya vergiden kaçınma güdüsü ile vergi idaresinin bilgi alanı dışında bırakılmış faaliyetler bütünüdür. Geniş anlam da ise; kayıt dışı ekonomi, resmi kayıtlara girmeyen, yasal belgelerle belgelendirilmeyen, yetkili kamu makamlarınca kontrol edilmeyen ve Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) hesaplarında dikkate alınmayan ekonomik işlem ve faaliyetlerin tamamına denilmektedir "

Yukarıda farklı araştırmacılar tarafından yapılan tanımlamalara göre kayıt dışı ekonomiyi incelediğimizde, vergi kaçakçılığı, faturasız alış-veriş, haksız muafiyet ya da sübvansiyonlardan faydalanma, sigortasız çalışma, ikinci bir işte çalışma, kaçakçılık, uyuşturucu ticareti, falcılık, bireyin vücudunu ya da organlarını satması gibi kanunlara aykırı ekonomik faaliyetler olabileceği gibi; komşuya yardım, çocuk bakıcılığı, ev işlerinin yapılması gibi yasalara uygun ekonomik faaliyetleri de kayıt dışı ekonomi içinde yer almaktadır (Özsoylu, 1996, s.10).

Farklı akademisyen ve araştırmacılar tarafından yapılan tanımlamalar çerçevesinde baktığımızda, kayıt dışı ekonomi kavramının tanımlamasına ilişkin net ve ortak bir uzlaşma olmadığını görülmektedir. Bunun nedeni ise kayıt dışı ekonomiye konu olan faaliyetlerin ve bu faaliyetlerinin nedenlerinin çeşitlilik göstermesidir. Fakat her ne kadar ortak bir tanım olmasa da yapılan araştırmalarda görüldüğü gibi ister legal olsun ister illegal olsun gerçekleşen tüm ekonomik faaliyetlerin resmi rakamlara yansımadağı ve milli gelir hesaplamalarına katılmadığını görmekteyiz (Schneider, 2005, s. 599).

Tablo 1

Kayıt Dışı Ekonomi Kavramaları ve Anlam Düzeyleri Matrisi

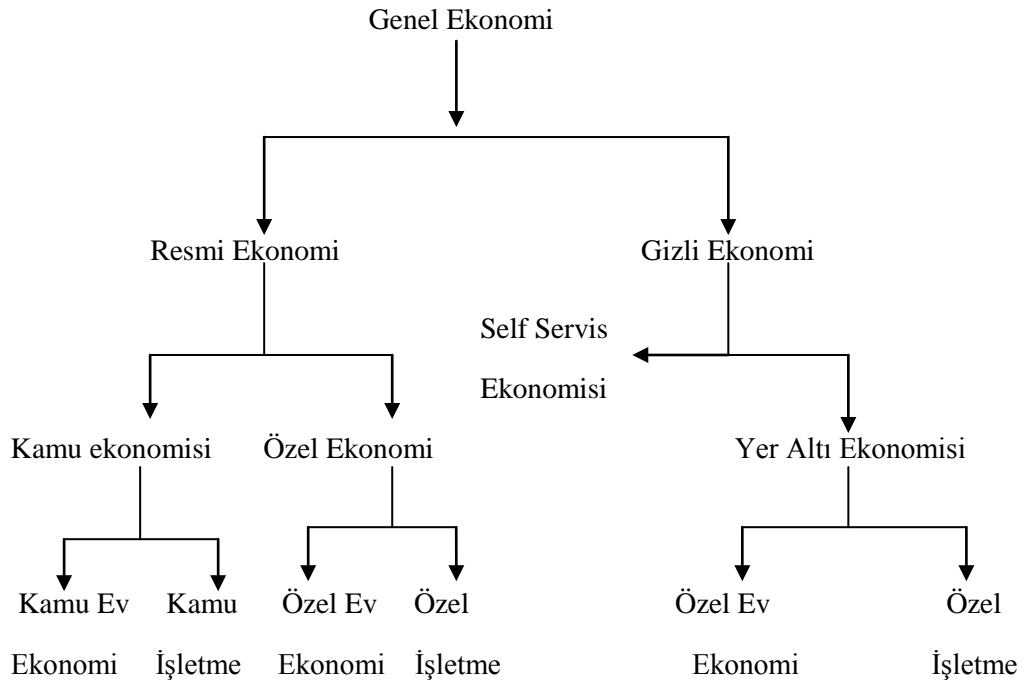
Anlamlar Sıfatlar	Resmiyet Dışılık	Gizlilik Saklılık	Yasa Dışılık	Alternatif Olma	Düzen- Sizlik	Belir- Sizlik	Önem- Sizlik	Sıra- dışılık
Kayıt Dışı	*****	***	*	**	**	*		
Enformel	*****	**		**	***	*	*	
Resmi Olmayan	*****	**		**	***	*		**
İkincil	**		*	*****	**	*	****	***
İkili	**		*	****	***	*		
Paralel	**	**	*	****	***	*		
Gölge	***	***	**	***	**	*****	*	**
Gri	**	****	***	*		****		*
Saklı	***	****	****	*		***		*
Yer altı	****	*****	****	*		**		*
Alacakaranlık	***	****	****		**	****		*
Yasadışı	****	**	*****	*		**		**
Kara	***	****	*****			**		**
Marjinal	**				**		*****	****
Düzensiz	****			**	****	**		

Kaynak: Gümüş, 2000, s.66.

Tablo 1’de kayıt dışı ekonomi için kullanılan kavramlar ve özellikler arasındaki anlamlılık düzeyleri gösterilmiştir. Tablonun soldaki sütunundan kayıt dışı ekonomiye atfedilen çeşitli sıfatlar bulunmaktadır. Ayrıca her bir sütun başlığında kayıt dışı ekonominin çeşitli özellikleri yer almaktadır. Tablonun kutucuklarında yer alan yıldız sayısı, kayıt dışı ekonomi için kullanılan sıfat ile özellik arasındaki anlam düzeyini göstermektedir. Tabloda da görüldüğü gibi resmiyet dışılık sütunundaki bütün kutucuklarda her sıfat için en az bir yıldız bulunmaktadır. Bunun nedeni gerçekleşen kayıt dışı ekonomik faaliyetler için kullanılan sıfat ne olursa olsun resmi kurumların yani devletin yetkili mercilerin bilgilendirilmemiş olmasıdır. Bundan anlaşıldığı gibi gerçekleşen her türlü kayıt dışı ekonomik faaliyet resmiyet dışılık özelliğini taşır yani resmiyet dışı faaliyetlerdir (Gümüş, 2000, s.66).

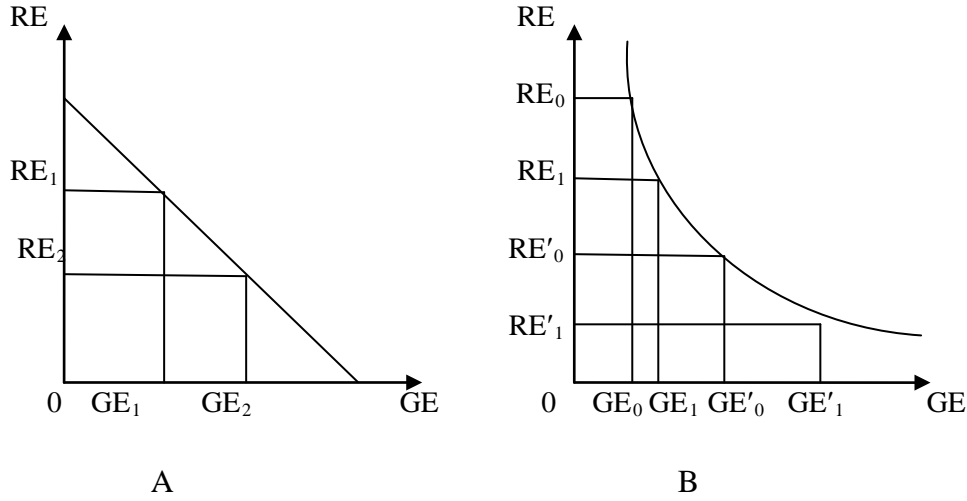
Kayıt dışı ekonomi için yapılan bu farklı tanımlamalardan sonra genel ekonomi, resmi ve gayrı resmi ekonomi olmak üzere iki şekilde incelenebilir(Schneider ve Enste, 2002, s.7). Resmi ekonomi, resmi istatistiklerce tespit edilip GSMH rakamlarında hesaplanmış tüm ekonomik faaliyetleri kapsar. Resmi ekonominin dışındaki tüm faaliyetler ise tanım gereği gayrı resmi ekonomi içerisinde incelenebilir. Resmi ekonomi kendi içinde kamu ve özel sektör diye ikiye ayrılabilir. Böyle ikili bir ayırım gayrı resmi ekonomi için söz konusu değildir. Çünkü kamu sektörünün gizli ekonomik faaliyetlerde bulunması söz konusu olamaz. Kayıt dışı ekonomik faaliyetleri ancak özel sektör, yani özel ev ekonomileri ve özel işletmeler yapabilir (Özsoylu, 1996, s.13).

Şekil 1'de genel ekonominin ikili yapısını gösterilmektedir. Şekilde görüldüğü gibi kayıt dışı ekonomi genel ekonomi içerisinde resmi ekonomi ile paralel bir sektör oluşturmaktadır. İki sektör arasında kaymalar olabiliyor.

Şekil 1. İkili ekonomi

Kaynak: Schneider ve Enste, 2002, s.8 ve Özsoylu, 1996., s.13.

Şekil 2. Resmi ve gizli ekonomi ilişkisi

Kaynak: Özsoylu, 1996, s.52-53.

Şekil 2'de resmi ekonomi ile gizli ekonomi arasındaki ilişki gösterilmektedir. Dikey ekseninde resmi ekonomi (RE) yatay ekseninde ise gizli ekonomi (GE) gösterilmektedir. Bu iki eğriyi birbirine bağlayan eğri ise eş ürün eğrisidir. Buna göre bir ekonomide resmi ve gizli ekonomi birlikte üretimde bulunurlar. Bu iki sektörün belli bir kapasitesi vardır. Maksimum kapasite kullanımında, gizli ekonomik faaliyetler arttığında resmi ekonomide gerçekleşen faaliyetler azalacaktır. Buna bağlı olarak resmi sektörde; vergiler ve sosyal sigorta gelirinde gelir kayıpları olacaktır. A grafiğine baktığımızda iki sektörü birbirine bağlayan eğri eş ürün eğrisidir. Bu eğrinin eğimi (-1)'dir. Bu da iki sektör arasında mutlak ikamenin olduğunu göstermektedir. Yani gizli ekonomi bir birim azaltılırsa resmi ekonomi de bir birim artacaktır. Fakat günlük ekonomik yaşamda tam kapasite kullanımının çok nadir gerçekleştiği ayrıca hem resmî ekonominin hem de gizli ekonominin farklı sektörlerde faaliyet gösterdiği göz önünde bulundurulursa iki sektör arasındaki ilişkinin 1:1 olmadığını söyleyebiliriz. Yani A grafiğindeki gibi gizli ekonomi bir birim azaltılırsa resmi ekonomi bir birim artmaz. A grafiği B grafiğine dönüştürüldüğünde her iki sektör arasındaki ikame ilişkisinin 1:1 olmadığını görebilmekteyiz. B grafiğinde eğri üzerindeki farklı noktaların eğimi kesin olarak bilinmemektedir. Eğer gizli ekonomi GE_0 'dan GE_1 'e yükselirse, resmi ekonomi de yaklaşık, aynı oranda RE_0 'dan RE_1 'e düşecektir. Fakat GE_0 ve RE_1 etki farklıdır. Yani herhangi bir sektördeki düşüş veya yükseliş oranı diğer sektördeki oran ile aynı olmayacaktır. Bu nedenle her iki sektör arasındaki ilişki farklı olacaktır. Resmi ve gizli

sektör arasındaki farklılık ve ilişki zaman içerisinde ve uygulanan ekonomik, mali ve sosyal politikalara göre değişim gösterecektir (Özsoylu, 1996, s.53-54).

2.2. Kayıt Dışı Ekonominin Kapsamı-Sınıflandırılması

Kayıt dışı ekonomi kapsamı içerisinde yer alan ve birbirinden farklılık gösteren unsurlar, gelir elde edenler açısından üç grupta toplanabilir. Bunlar, beyan dışı ekonomik faaliyetler, yasadışı ekonomik faaliyetler ve enformel ekonomik faaliyetler olarak sınıflandırılabilir. Bu üç unsurun ortak özelliği; gelir elde edenlerin, elde ettikleri gerçek gelirlerinin bir kısmını veya tamamını kayda geçirmiyor ve bu gelirler üzerinden ödenmesi gerekenden daha az vergi ödüyor veya hiç ödemiyor olmalarıdır (Önder, 2001, s.241).

2.2.1. Beyan Dışı Ekonomi (Yarı Kayıtlı Ekonomi)

Kayıt dışı ekonominin bir parçasını oluşturan beyan dışı ekonomi, vergi yasalarının konulmuş kurallara göre vergi idaresine bildirilmesi gerektiği halde beyan edilmeyen veya eksik olarak beyan edilen faaliyetler ile bu faaliyetler sonucu elde edilen gelirler olarak tanımlanmaktadır. Yani beyan dışı ekonomi içine, gelir yaratıcı ekonomik faaliyetlerden vergi kanunlarına göre beyan edilmesi gerektiği halde beyan edilmeyenler girmektedir. Beyan dışı ekonominin bu tanımı, beyan dışı ekonominin dar anlamda ele alınması sonucunu doğurmuştur. Vergi istisnası ve muafiyet kapsamında olan gelirlerde aynı beyan dışı ekonomide yer alan gelirler gibi, vergi idaresine bildirilmemekte ve devlete vergi kaybettirmektedir. Fakat buradaki ayrıntı, beyan dışı ekonomik faaliyetlerin yasalara göre beyan edilmesi gerektiği halde beyan edilmeyen gelirleri içerdiği, vergi istisna ve muafiyetliklerinin ise vergi yasalarında yer almak suretiyle kapsamına aldıkları gelirleri kısmen veya tamamen beyan ve vergi dışına çıkardıklarıdır. Biri suçtur ve vergi kaçakçılığı olarak ifade edilir, diğeri ise suç değildir ve vergiden kaçınma olarak ifade edilir. Ortak noktaları ise vergi kaybı yaratmalarıdır (Dinçer, 2007, s.9). Geniş anlamda beyan dışı ekonominin tanımlaması ise, vergi yasalarının vergilendirilmesi öngörülmuş faaliyet ve unsurların vergilendirme alanı dışına çıkılması veya vergi idaresinin bilgisi dışında tutulması olarak tanımlanır (Bulut, 2007, s.13).

Sonuç olarak beyan dışı ekonomi, ekonomik birimler tarafından gerçekleşen ekonomik faaliyetlerden elde edilen gelirlerin kaynağı tamamen yasal faaliyetler

olmakla birlikte, bu gelirlerin bir kısmı mükelleflerce daha az vergi ödemek veya hiç ödememek için kayda alınmayan ekonomik faaliyetlerden oluşmaktadır.

2.2.1.1. Gelirlerini Yasal Olarak Kayıt Dışına Bırakanlar

Gelirlerin yasal olarak kayıt dışına bırakılması, vergi sisteminde yer alan istisna ve muafiyetlikler ile götürü gider müessesesi gereği beyan dışı ve vergi dışı kalan gelirlerdir. Bu faaliyetler sonucu elde edilen gelirler vergi yasalarının esas hükümlerine göre vergilendirilebilir olmakla birlikte, yine yasal düzenlemelerle gelire muafiyet tanınması ya da bir kısmının vergiden istisna tutulması sebebiyle kısmen ya da tamamen beyan dışı bırakılmıştır. Devletin borçlanabilirliğini sağlamak ve sermaye piyasasını teşvik etmek amacıyla menkul sermaye iratlarının bir kısmının veya tamamının vergi dışına bırakılması gerçekleşen ekonomik faaliyetlerin beyan dışına bırakılmasına neden olmaktadır (Kanlı, 2007, s.6-7). Genellikle sosyal ve iktisadi nedenlerle, kanunen ödenecek verginin daha önceden ve gelirden bağımsız olarak belirlendiği mükellef kesimi kayıt dışının bu grubunu oluşturmaktadır. Söz konusu mükellefler bu şekilde elde etmiş oldukları kazançlar sonucunda ödemeleri gereken vergiyi yasal olarak kayıt dışına tutmuş olmaktadırlar (Selman, 2007, s.7).

2.2.1.2. Gelirlerini Yasalara Aykırı Olarak Kayıt Dışına Bırakanlar

Faaliyet konuları yasal olmakla beraber, ekonomik birimlerin faaliyetlerinin bir kısmını veya tamamını daha az vergi ödemek ya da hiç vergi ödememek amacıyla kayıt dışında tutmasıdır. Vergi mükellefi olan kişi veya kurumlar tarafından gizli olarak gerçekleştirilebileceği gibi herhangi bir mükellefiyet kaydı olmayan kişilerce de gerçekleştirilebilir. Bazı sektörlerde yürütülen faaliyetlerin yapıları gereği tespiti ve denetlemesi çok güç olduğu için daha kolay kayıtdışı kalabilmektedirler. Bu sektörlerde faaliyet gerçekleştiren ekonomik birimler isteseler dahi kayıtlı ekonomiye geçememektedirler. Aksi takdirde bu sektörde çalışma şansları kalmamaktadır (Selman, 2007, s.7 ve Tekece, 2010, s.9). Ekonomik hayatı gözlemleyen herkesin, üzerinde uzlaştığı ve gelirlerin önemli bir kısmının yasalara aykırı olarak kayıtlara geçirmediği ve yeterince vergi ödemedikleri genel kabul gören iş kolları aşağıdaki gibi sıralanabilir (Karatay, 2009, s.12);

- Gerçek gelirleri yüksek olmasına karşın, kendilerini hayat standartı üzerinden ödenen vergiye endekslemiş olan serbest meslek erbabı (doktor, muhasebeciler ve avukatlar),
- Oto galerileri, kamu araçları ve emlak komisyoncuları,
- Kaçak olarak yurda giren demir ve akaryakıt ticareti ile uğraşanlar,
- Kuyumcular, döviz büroları, özel sektörde çalışan ve yüksek ücret alan ücretliler, özel inşaat yapan müteahhitler,
- Proje büroları, tekstil-iplik piyasasında çalışanlar, gayri menkul kiraya verenler, spot piyasasında dayanıklı tüketim malları ve elektronik cihaz ticareti yapanlar,
- Tarımsal ürünler alıp satanlar,
- Eğlence hizmeti veren yerler ve bu iş yerlerinde çalışanlar,
- Turizme yönelik hizmet işletmeleri ve hediyelik eşya satan iş yerleri,
- Küçük sanayi bölgelerinde oto tamiri yapanlar ve yedek oto parçaları satanlardır.

2.2.2. Yer Altı Ekonomisi (Yasa Dışı Faaliyetler)

Kayıt dışı ekonomiyi oluşturan önemli unsarlardan bir tanesi de yer altı ekonomisidir. Yer altı ekonomisinin en önemli özelliği kanunlar tarafından yasaklanmış olmasıdır.

Özsoylu (1999, s.1)'ya göre, " Yer altı ekonomisi, piyasa kanalı ile arz ve talebin olduğu fakat sağlık, güvenlik vb. nedenlerden dolayı yasaklanmış yada sıkı denetim altına alınmış malların gizlice üretim ve/veya pazarlanması sonucu oluşan ekonomidir. Yer altı ekonomisi devlet yönetiminde boşluğu dolduran organize olmuş suç örgütleri aracılığı ile yürütülen yasadışı fakat çıkar sağlayan her türlü faaliyetlerdir. Gerek uluslar arası gerek ulusal boyutlarda olsun yer altı ekonomisinde gerçekleşen faaliyetlerin temel özellikleri örgütlü olması ve şiddet içermesidir. "

Yasa dışı faaliyetler kriminal türden faaliyetlerdir. Yasadışı uyuşturucu üretimi ve ticareti, silah kaçakçılığı, kadın ticareti, yolsuzluk, kaçakçılık, yasadışı kumar oynatmak, tefecilik, çalınmış malların ticaretini yapmak vb. faaliyetler yasadışı ekonomik faaliyetlere örnek verilebilir. Bu tür faaliyetlerin kayıtdışı tutulmasının temel gerekçesi, faaliyetlerin yasalara aykırılık unsuru içermesi veya konusunun suç teşkil etmesidir (Oktaykızı, 2012, s.159). Bu faaliyetleri yapanlar vergi cezalarından ayrı olarak ilgili kanunlardaki hapis ve para cezaları ile cezalandırılır ve bu faaliyetler

daha çok kamu düzenini bozan ve devletin güvenlik güçlerinin uğraş alanı içinde olan faaliyetlerdir (Sugözü, 2010, s.21). Ancak, yasaların suç saydığı her türlü faaliyet kayıt dışı ekonomi içinde yer almaz. Rüşvet, hırsızlık suretiyle elde edilen gelirler ve bu kazançları elde edenler açısından bakıldığında gelir olmakla beraber ekonomiyi genişleten özellik taşımazlar. Sadace daha önce yaratılmış olan gelirin el değiştirmesine neden olan suçlardır. Bu nedenle bu tür faaliyetler sonucu elde edilen gelirler kayıt dışı ekonomiye dahil edilmemelidir (Tekin, 2001, s.3-4).

2.2.3. Kayıtlara Hiç Girmeyen Ekonomi (Enformel Ekonomi)

Enformel sektör, resmi kayıtlarda görünmeyen sektör olarak tanımlanır. Enformel sektör devletin kontrol ettiği, formel ekonominin dışında kalan üretim ve değişim ilişkilerinin tümünü kapsayan faaliyetlerdir (Özsoylu, 1996, s. 91). Geniş anlamda ele alınırsa enformel sektör, kendi işini yaptığı belirtilen seyyar satıcılardan, küçük üretim birimlerine kadar geniş bir alanda ele alınabilir (Bulut, 2008, s.34). Kayıtlara hiç girmeyen bu kesim, ekonomik hayatın içerisinde aktif olarak yer almalarına rağmen, hiçbir mükellefiyet kaydı bulunmayan, vergi idaresinin bilgisi dışında kalan dolayısıyla hiç vergi ödemeyen genellikle küçük gelir grubunda yer alan ekonomik birimleri kapsamaktadır. Bireysel gelirleri küçük olmakla birlikte toplam ekonomi içindeki payları küçümsenmeyecek boyutlardadır (Demir, 2007, s.12).

Bu sektöre katılan girişimciler, resmi olarak kayıtlı olmayan, faaliyetlerini gerçekleştirmek için lisansa veya izne ihtiyaç duyulmayan, vergi ödemeyen, üretici ve ticaret erbabı üzerine yasal bağlayıcılığı olan diğer kurumsal düzenlemeler dışında kalan faaliyetleri sunarlar. Bu sektörde çalışan işçiler genellikle geçim sıkıntısı yüzünden kırsal kesimlerden kentlere göç eden insanlardan oluşmaktadır. Bu insanlar kar elde etmekten ziyade, ailelerin ve kendilerinin hayatlarını devam ettirmeyi sağlayacak temel ihtiyaçların temin edilmesi amacıyla çok ağır koşullar altında, çok az ücretle çalışmaktadırlar. Kadın ve çocukları da içeren ve bu amaçla faaliyet gösteren gayri resmi sektörlerdir (Selman, 2007, s.10).

Bu sektörde faaliyet gösterilen iş kollarını ise şu şekilde sıralanabilir (Uğur, 2007, s.11).

- İşportacılar,
- Hamallar,
- İş takipçileri,

- Boş buldukları yerleri otopark olarak işletenler,
- Belediye hallerine giremeyen sebze-meyve satıcıları,
- Şehir içi nakliyat yapan bir kısım kişiler,
- Belli bir iş yeri olmaksızın küçük çapta imalat ve ticaret yapanlar,
- Canlı hayvan ticareti yapanlar,
- Küçük çaplı tamir-bakım işleriyle uğraşanlar,
- İnşaat işçileri,
- Jeton ve bilet satanlardır.

Bu sektörlerde faaliyet gösteren kişilerin tespit edilmesinin güç olması ve küçük çapta olması marjinal sektör olarak nitelendirilmesine neden olmakta ve bu kişilerin yapmış oldukları faaliyetlerin toplamı gerçekte kayıt dışı ekonominin önemli bir boyutunu oluşturmaktadır (Dinçer, 2007, s.23).

Tablo 2’de kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin türleri gösterilmektedir. Buna göre, Lippert ve Walker (2007) tarafında yapılan çalışmada kayıt dışı ekonomik faaliyetler öncelikle yasal olmayan/yasal olan ve parasal işlemler ile parasal olmayan işlemler ayrımına tabi tutulmuştur. Yapılan çalışmada kayıt dışı ekonomi, öncelikle genel kanunlar bakımından, suç geliri olup olmaması yönünden bir ayrıma tabi tutulmuş ve ardından genel kanunların aksine bir kaynaktan oluşmayan kayıt dışı ekonomi kapsamı içerisindeki gelirleri vergi kanunları yönüyle incelemeye alınmıştır. Yani Lippert ve Walker’ın ayrımında öncelik verilen yön yürürlükteki kanunlar olmaktadır, faaliyetlerin kanunlar karşısındaki durumu dikkate alınmalıdır (Aktaran, Demir, 2007, s.8).

Tablo 2.

Kayıt Dışı Ekonomik Faaliyet Türleri

Faaliyet Türleri	Parasal İşlemler		Parasal Olmayan İşlemler	
	Vergiden Kaçırma	Vergiden Sakınma	Vergiden Kaçırma	Vergiden Sakınma
YASAL OLMAYANLAR	Çalınmış Eşya Üretimi, Ticareti, Fuhuş, Kaçakçılık v.b.	Ticareti, Kumar, Bireysel İhtiyaç İçin Kullanımı Üretimi v.b.	Uyuşturucu, Kaçakçılık Ürünlerinin Takası, Bireysel İhtiyaç İçin Hırsızlık, Bireysel Kullanımı Üretimi v.b.	Çalıntı Eşya ve Ürünlerinin Takası, Hırsızlık, Uyuşturucu Üretimi v.b.
YASAL OLANLAR	Yasal Mal ve Hizmet Üretimi Çerçevesinde Kendi Çalışmasından Elde Ettiği Ücret, Maaş v.b. Gelirleri Göstermeme	Çalışanları Az Gösterme, Ödemeleri Düşük Gösterme v.b.	Yasal Mal ve Hizmet Değişimleri	Kendi İşlerini Kendisi Yapma veya Komşu ve Benzerlerinden Yardım Alma

Kaynak: Bal, 2004, 171 ve Jie vd., 2011, s.16.

2.3. Kara Para

Genel olarak kara para kavramı ile kayıt dışı kavramının aynı anlama geldiği düşünülmektedir. Ancak, kara para ekonomisi kayıt dışı ekonominin sadece bir sonucudur. Bundan dolayı dikkat edilmesi gereken nokta her iki kavram arasında kaynakları, sebepleri, içerikleri ve mücadele yöntemleri açısından farklılığı olduğudur (Yıldırım, 2007, s.557).

Yılmaz (2006)'a göre, ekonomik anlamda kara para, kanunlar tarafından suç sayılan fillerin yanı sıra ekonomik hayatı düzenleyen kural ve usullerin ihlal edilmesi ile elde edilen kazançlar olarak tanımlanabilir. Bazı ülkeler kara parayı her türlü suç faaliyetlerinden elde edilmiş gelir olarak tanımlarken bazı ülkeler ise sadece belirli suçlardan elde edilmiş geliri kara para olarak tanımlamaktadır. Ancak uyuşturucu, silah,

tarihi eser kaçakçılığı gibi suçlardan elde edilen gelirler tüm ülkeler tarafından kara para olarak kabul edilmektedir. Dönmez (2010)'da bu tanımdaki iki unsurun altını çizmektedir; suç ve suç sonucunda elde edilen ekonomik değer.

Tanımdan da anlaşıldığı gibi kara para suç işlenmesi suretiyle elde edilen paradır (Kırbaş, 2012, s.23). Buna göre toplumlarda kazanç sağlayan uyuşturucu ve silah kaçakçılığı, terör ve kadın ticareti, yolsuzluk, fuhuş, tarihi eser kaçakçılığı, sahte pasaport, vize ticareti, adam kaçırma gibi örgütlü işlenen suçlar sonucu elde edilen her türlü maddi menfaat ve değerler kara paradır. Kanunun cezalandırdığı bir fiil ya da fiillerin işlenmesi sonucu bir gelir elde edilmesi durumunda bu gelir "kara" olarak nitelendirilmekte ve kara para adı verilmektedir (Mavral, 2001, s.21).

Özsoylu (1998)'ya göre karapara aklama, yasa dışı yollardan, genelde ise örgütlü suçlardan kazanılan gelirin değerini mümkün olduğunca korumak için yetkililerin dikkatini çekmeyecek ve kullanabilirliğini artıracak şekilde gizleyerek veya kanuni gerekçe kazandırarak mali sisteme sokularak başka varlıklara dönüştürülmesi işlemidir.

Ekonomik ajanları karapara aklamaya iten başlıca nedenler şu şekilde sıralanabilir; adli soruşturmalardan korunmak, daha çok gelir elde etmek, yasa dışı kazançların müsadere edilmesini engellemek, vergi kaçakçılığını kolaylaştırmak, gelirin değerini korumak, ilerde kaynağı sorulduğunda yasal olarak kazanıldığını iddia edebilmek, yetkililerin dikkatini çekmemek (Aydınşakir, 2008, s.6).

2.4. Kayıt Dışı Ekonominin Özellikleri

Kayıt dışı ekonomi ile ilgili yapılan çalışmaları incelediğimizde kayıt dışı ekonominin birden fazla niteliği olduğunu görülmektedir ve kayıt dışı ekonomi kavramı tanımlandığında tanımda yer alan unsurlar aynı zamanda kayıt dışı ekonominin özelliklerini belirtmektedir (Özsoylu, 1996, s.10-12). Baytar (2007)'a göre, bu kavram ile neyin anlatılmak istenildiğinin bilinmesi, kayıt dışı ekonomi kapsamında değerlendirilen ekonomik faaliyetlerin genel ekonomi içerisinde piyasa kurallarına göre yürütülen ekonomik faaliyetlerden farklı özellikler arz ettiğini görebileceğiz. Kayıt dışı ekonominin genel olarak özellikleri; yasalara aykırı olması, istatistiksel olarak ölçülememeleri, vergi dışına bırakılmaları, gelir ve fayda sağlaması şeklinde sıralanabilir.

2.4.1. Yasalara Aykırı Olması

Bir ülkede ekonomik faaliyetlerin yasal olup olmaması o ülkede geçerli olan yasalara göre tespit edilir. Yasallık kayıt dışı ekonomi için kesin bir sınır değildir. Ancak yasal olmayan her türlü ekonomik faaliyetler kayıt dışı ekonomi içerisinde düşünülmektedir (Günay, 2000, s.17). Çünkü, yasalara uygun olarak yapılan bazı faaliyetler için hukuki yön değil sadece ölçülememe veya beyan dışı bırakılma önemlidir. Diğer yandan bazı faaliyetlerin yasadışı olduğu içki ve kumarhanelerde olduğu gibi zamana ve ülkeye göre değişebilmektedir (Gönnetlioğlu, 2010, s.11).

Kayıt dışı ekonomi her şeyden önce "nizamsızdır" yani hukuki bir dayanağı yoktur. Bu faaliyetlerin gerçekleşme süresi yani başlangıcından bitimine kadar takip edilmemekte ve resmi idarenin dışından kalmaktadır. Ekonomik faaliyetlerin kamu yönetiminden gizlemek suretiyle, kayıt dışı ekonomik faaliyetlerde bulunan işveren-işçi, mal ve hizmet satıcısı-alıcısı aralarındaki alışverişini düzenlemek üzere konulan yığınla kanuna boyun eğmekten kurtulma imkanına sahip olabilirler. Kayıt dışı işçilikte asgari ücret seviyesi, azami çalışma saati, ek bir işte çalışma yasağı, iş güvenliği, iş ve işçi sağlığı standartları ve ayırım gözetmeyen kurallar söz konusu değildir. Dahası kayıt dışı çalışan işçi, kayıtlı ekonomilerde kamu yönetimini ve işçi sendikaları tarafından temin edilebilen ücretli tatil izni, hastalık izni, sağlık sigortası, yaşlılık, mamüllük ve emeklilik gibi çeşitli imkanlardan faydalanamamaktadır. Kayıt dışı çalışan işverenler tüketici, çevre koruma ve ruhsat alma konularına ilişkin kanunları da göz ardı edebilmektedirler (Altuğ, 1999, s.9).

2.4.2. İstatistiksel Olarak Ölçülememeleri

Kayıt dışı ekonominin istatistiksel ölçülememe özelliği kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin sınırlarını genişletmektedir. Kayıt dışı ekonomik faaliyetlerinin en belirgin özelliği olan ölçülmezlik, kayıt dışı ekonomi tanımı ve faaliyetlerin tespiti için önemli bir yere sahiptir. Herhangi bir ülke ekonomisinde gerçekleştirilen herhangi bir ekonomik faaliyet milli gelir hesaplamalarına yansıtılmak üzere tam ve açık bir şekilde ölçülemiyorsa ya da ölçülebiliyor fakat belli bir dönem ölçülememiş ise gerçekleştirilen bu ekonomik faaliyetlerin yasal olup olmadığına bakılmaksızın söz konusu faaliyet kayıt dışı ekonomi içine dahil edilmektedir (Özsoylu, 1996, s.11).

Geçimlik tarımsal üretim, ev işleri, çocuk bakıcılığı ve komşuya yardım gibi faaliyetler istatistiksel olarak ölçülmeyen kayıt dışı ekonomik faaliyetlere örnektir. Gerçekleşen bu tür faaliyetler ölçülmediğinden dolayı kayıtlı ekonomi içerisinde gösterilmemektedir. Kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin hiç veya yeterince ölçülmemesinin nedenleri ise, faaliyetlerin parasal değeri olmaması, faaliyetlerin gizli tutularak beyan edilmemesi, hesaplamalarının fiilen imkansız veya çok zor olması ve bu faaliyetlerin esasında milli gelir hesaplamalarına dahil edilmesinin rasyonel, etik ve normatif kabul edilmemesi olarak sayılabilir (Biçer, 2006, s.6). Kayıt dışı faaliyetler resmi kurumlara bildirilmediği için ekonomiyle ilgili resmi istatistiklere direkt olarak yansımazlar. Vergi mükellefiyetine itaatteki düşüş nedeniyle devlet, üretim faaliyetlerinin hacmini doğru olarak hesaplamakta yetersiz kalmaktadır (Altuğ, 1999, s.10).

2.4.3. Vergi Dışına Bırakılma

Kayıt dışı ekonomik faaliyetler vergi kanunlarıyla getirilmiş bir takım muafiyet ve istisnalarla yasal olarak vergi dışına bırakılmış olabileceği gibi, vergi kaçırma şeklinde yasadışı olarak da ortaya çıkabilmektedir. Kayıt dışı ekonominin varlığı, ülkedeki vergilenebilir kapasitesinin bir kısmının vergilendirilmemesine neden olmaktadır (Selman, 2007, s.11).

Vergisel açıdan kayıt dışı ekonomi, faaliyet gerçekleştiren birey ve firmalar, faturasız yani belgesiz alış ve satış gerçekleştirerek vergi ödemekten kaçınmaktadır. Faturasız yapılan alış-veriş faaliyetleri, ticari defter kayıtlarında gösterilmemekte ve böylece işlem ya da kazanç üzerinden devlete ödenmesi gereken vergiler, fonlar, harçlar da ödenmemektedir. Alış-verişlerde belge yaratılmaması, kamu denetimi ve gözetiminden kaçmayı kolaylaştıran bir etmendir (Yılmaz, 2010, s.12).

2.4.4. Gelir ya da Fayda Sağlaması

Gerçekleşen herhangi bir ekonomik faaliyetin kayıt dışı ekonomik faaliyet olabilmesi için gelir ya da bir karşılık elde ediliyor olması gerekmektedir (Günay, 2000, s.17). Komşuya yardım, evde çocuk bakımı, temizlik ve bahçe işleri yapılması gibi faaliyet karşılığında gelir elde edilmemekle beraber fayda sağlamaktadır. Ancak ev hanımının çalışmaya başlamasıyla evde bakıcı istihdam edildiğinde veya çocuk kreşe

verildiğinde ailenin ev giderleri artmaktadır. Böylece faaliyet piyasası kavramı açısından parasal bir özellik taşımaktadır (Gönnetlioğlu, 2010, s.12).

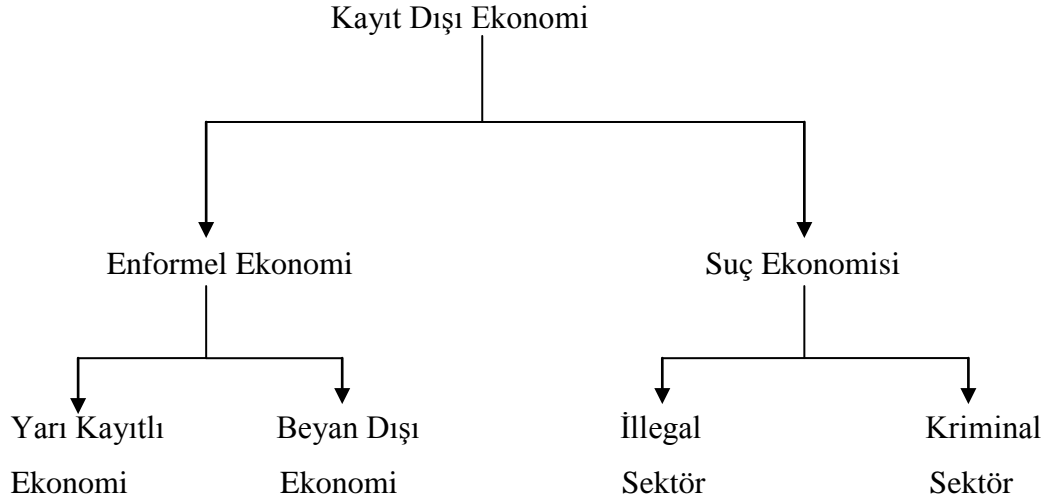
2.5. Kayıt Dışı Ekonomi ve Suç Ekonomisi İlişkisi

Kayıt dışı ekonomik faaliyetleri hem kapsam bakımından hem de özellikleri bakımından ve farklı araştırmacılara tarafından yapılan tanımlamalara bakıldığında, gerçekleşen bu ekonomik faaliyetlerin suç ekonomisi ile ilişkili olduğunu görülebilmektedir. Ancak bütün kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin suç kapsamında olduğunu söylenemez. Örneğin, yasal mal ve hizmet değişimleri, kendi işlerini kendi yapma veya komşu ve benzerlerinden yardım alma vb. gibi faaliyetler suç teşkil etmeyen kayıt dışı ekonomik faaliyetlerdir. Dolayısıyla kayıt dışı ekonomi, hem yasal hem de yasadışı olabilmektedir.

Güvel (2004, s.5)'e göre, "Ekonomik suç, özel, profesyonel ya da teknik becerileri olan kişiler tarafından kişisel veya örgütsel kazanç ya da diğer birey veya birimler aleyhine haksız kazanç sağlama amacıyla genellikle aldatma ya da yalan beyanda bulunma yoluyla işlenen yasadışı bir eylem" olarak tanımlanmaktadır.

Suç olarak kabul edilen ve ceza adalet sisteminde bir yaptırımla karşılaşılan fiiller genel olarak bir menfaatin temin edilmesi amacıyla işlenmektedir. Suçlara bu çerçevede kapsamında tarihsel bir perspektiften yaklaşıldığında genellikle bu menfaatin maddi çıkar olduğu görülmektedir (Şen ve Yalçın, 2007, s.68). Bu kapsamda nitelendirilen ekonomik suçlar, sokak suçlarından daha az bir şekilde farkedilmesine rağmen, topluma, ekonomiye ve mali yapıya sokak suçlarından daha fazla zarar vermektedir. İşlenen bu ekonomik suçlar genellikle beyaz yakalı suçlardır. Beyaz yakalı suçlar; şiddette dayanmayan bir suç olarak tanımlanmakta ve bu suçlar; haraç, zimmet, rüşvet, borsa manipülasyonu, anti tröst ihlali gibi sanığın mesleğinden kaynaklanan güven duygusunu hile ve diğer yollarla hukuka aykırı bir biçimde kötüye kullanmasıyla işlenen suçların anlaşılması gerektiğini belirtmektedir. Bu tür suçlar daha çok kişinin mesleğine dayanan veya iş dünyası ile ilgili suçlardır (Dursun, 2005, s.215).

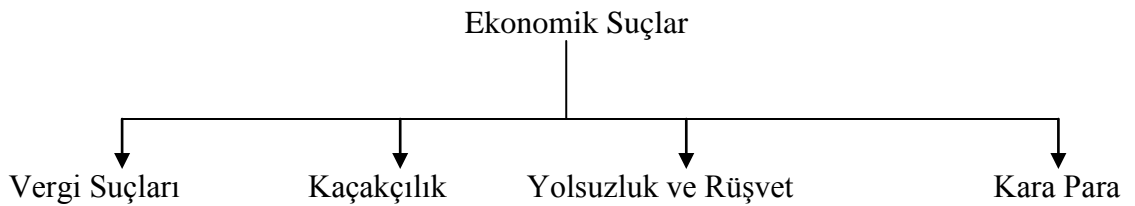
Kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin suç ile ilişkisi Şekil 3'te gösterilmektedir. Buna göre kayıt dışı ekonominin bir parçasını oluşturan suç ekonomisi illegal ve kriminal sektör olarak ikiye ayrılabilir.

Şekil 3. Kayıt dışı ekonomi ve suç ilişkisi

Kaynak: Özsoylu, 1998, s. 5

Suç ekonomisi veya karapara/suç gelirinde mücadelenin amacı kayıt dışı ekonomiye yönelmiş faaliyetleri tespit ederek önlemektedir. Dolayısıyla, yasadışı ve suç unsuru içeren faaliyetlerden vergi elde etmek değil bilakis tamamen bu faaliyetleri ortadan kaldırmayı amaçlanmaktadır. Kayıt dışı ekonomiyle mücadele ile suç ekonomisiyle mücadele arasında fark vardır. Bu fark, kayıt dışı ekonomi ile mücadelede esas amaç, kayıt dışı ekonomik faaliyet ve işlemleri kayıt altına alarak disipline etmek iken, suç ekonomisi-karapara/suç geliri ile mücadelenin temel amacını ise, bu sektörü ve elde edilen geliri tamamen ortadan kaldırmaktır (Çolak, 2012, s.7-8).

Şekil 4. Ekonomik suçlar

Kaynak: Özsoylu, 1998 3-7. ve Çolak, 2012, s.7-8.

Şekil 4'te ekonomik suçlar gösterilmektedir. Ekonomik suçları incelediğimizde Şekil 4'te ki gibi; vergi suçları, kaçakçılık, yolsuzluk ve rüşvet, karapa olarak sıralanabilir.

Vergi suçları, devlet hazinesine karşı işlenen ekonomik suçlardan olup, burada korunan hazine yararı ile kamu yararı özdeşleşmekte ve sonuçta korunan hukuki menfaat, kamu yararı olmaktadır. Vergi suçlarının işlenmesindeki en önemli neden, toplumun sosyal, ekonomik ve mali yapısı olup, vatandaşlar genelde ekonomik durumun bozuk olduğu dönemlerde vergi ödemekten kaçınmakta ve bazen bu durum suç teşkil eden faaliyetlere dönüşmektedir (Karatay ve Kapusizoğlu, 2011, s.119).

2.6. Kayıt Dışı Ekonominin Nedenleri

Kayıt dışı ekonomi olgusu gelişmiş, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ortak bir sorunudur. Fakat bu olgu ülkeden ülkeye farklı boyutlarda görülmektedir. Bu olgunun bütün dünya ülkelerinin ortak bir sorunu olarak ortaya çıkma nedenleri oldukça karmaşık bazı olgulara dayanmaktadır (İkiz, 2000, s.19). Kayıt dışı ekonominin ortaya çıkmasında ve boyutların gelişmesinde rol oynayan bu faktörler, toplumun ekonomik, mali ve sosyal sistemin özelliklerinin bütünü tarafından belirlenmektedir. Bu faktörlerin önem ve etki derecesi tarihsel süreç içerisinde ve ülkeden ülkeye değişebilmektedir (Bulut, 2007, s.23).

Dünya ülkelerinde önemli bir sorun olarak ortaya çıkan kayıt dışı ekonomi olgusunu ortadan kaldırmak için, yani kayıt dışı gerçekleşen faaliyetleri kayıt altına alabilmek için, öncelikle kayıt dışı ekonomiyi yaratan, yol açan nedenlerin teşhis edilmesi gerekir. Sebeplerin doğru bir şekilde analiz edilip ve tespit edilmesi sorunun çözülmesinde yön verici olacaktır. Kayıt dışı ekonomi olgusu, bir yandan dünya ekonomisinden etkilenirken bir yandan da ulusal ekonomik, mali, sosyal ve siyasal yapısının durumunun özellikleri gereği şekil almaktadır (Tekece, 2010, s.15).

Ekonomik, mali, sosyal ve siyasal yapının özelliklerine göre kayıtdışılığa yol açan bu nedenler ekonomilerin gelişmişlik düzeyine bağlı olarak farklı şekilde etkiler yaratmaktadır. Bir ülke ekonomisinde görülen; ekonomik istikrarsızlık, enflasyon, devlet müdahaleleri, gelir dağılımı bozukluğu, istihdam ve işsizliğin boy göstermesi, eğitim düzeyinin düşük olması, hızlı nüfus artışı ve buna bağlı olarak oluşan çarpık kentleşme, yaşanan iç ve dış göçler, toplumsal ahlak değerler, bir toplumun kültürel yapısı, politik nedenler ve belki en belirleyici olan vergi yükünün ve oranları yüksek olması, vergide adalet-ödeme gücü ilkesi, vergilemedeki belirsizlik ve vergi idaresini denetimsizliği gibi

mali nedenler kayıt dışı ekonominin geniş bir alana yayılmasına sebep olmaktadır (Halıcıoğlu, 1999, s.5-6). Ortaya konan bu nedenler Tablo 3'te gösterilmektedir.

Tablo 3

Kayıt Dışı Ekonominin Nedenleri

Ekonomik Nedenler	Ekonomik İstikrarsızlık Enflasyon Devlet Müdahaleleri Gelir Dağılımının Bozukluğu İstihdam ve işsizlik
Sosyal - Kültürel Nedenler	Eğitim Düzeyi Nüfus Artışı ve Kentleşme Yolsuzluk Toplumsal Değer Yargıları Göç Kültürel Yapı
Mali Nedenler	Vergi Oranlarının Yüksekliği ve Vergi Yüğü Vergide Adalet - Ödeme Gücü İlkesi Vergilemede Belirsizlik Vergi İdaresi ve Denetiminden Kaynaklanan Nedenler

Politik Nedenler

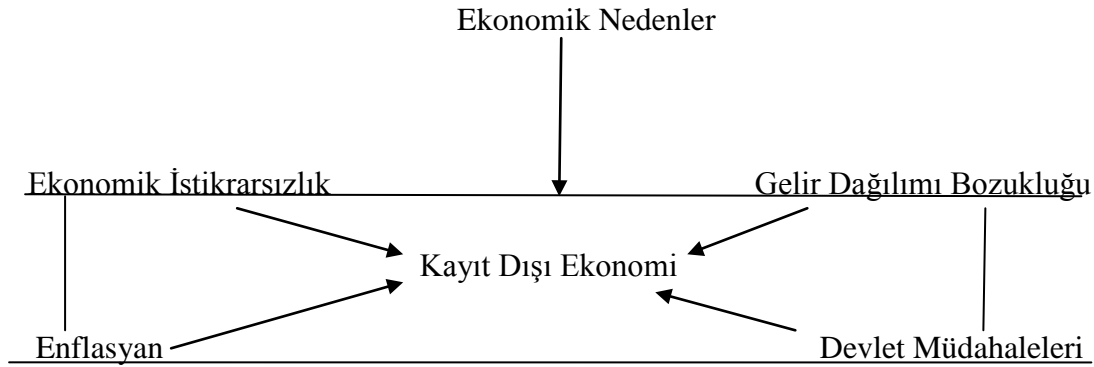
Kaynak: Aktürk, 2005, s. 287-291, Us, 2004, s. 10-12, Schneider and Enste, 2000, s. 82-87.

2.6.1. Ekonomik Nedenler

Bir ülkenin ekonomik yapısı kayıtdışılığın önemli bir belirleyicisidir. Ekonomileri sağlam, istikrarlı, enflasyonları kontrol edilebilir, piyasanın genellikle kayda girdiği, verimliliğin yüksek olduğu ülkelerde kayıt dışı ekonominin boyutları da sınırlıdır. Enflasyonları yüksek boyutlarda seyreden, sık sık krizlere uğrayan, piyasanın büyük ölçüde nakitle çevrildiği, kurumları oturmamış, gelir dağılımı bozuk ve yoksuluğun hakim olduğu ekonomilerde kayıt dışı ekonomi boyutları yüksektir (Aktürk, 2005, s.286-287 ve Kırbaş, 2012, s.38). Ekonomik düzenlemelerin, sınırlamaların ve bürokrasinin daha yoğun olduğu az gelişmiş ülkelerde kayıtdışılığın daha büyük oranlarda olduğu görülmektedir. Ekonomide sektörlerin ağırlığı da kayıtdışılığın boyutlarını etkilemektedir. Tarım ve hizmetler sektörü, izleme ve denetleme zor olduğu

için kayıtdışılığın yoğunlaştığı sektörlerdir. Çalıştırılan işçi sayısına bağlı olarak getirilen bazı yükümlülükler de işletmeleri küçük işletme şeklinde yeni arayışlara yöneltmektedir (Işık ve Acar, 2003, s.120).

Şekil 5. Kayıt dışı ekonominin ekonomik nedenleri

Kaynak: Kaynakçada Gösterilen Kaynaklardan Yararlanılarak Tarafımızca Çizilmiştir.

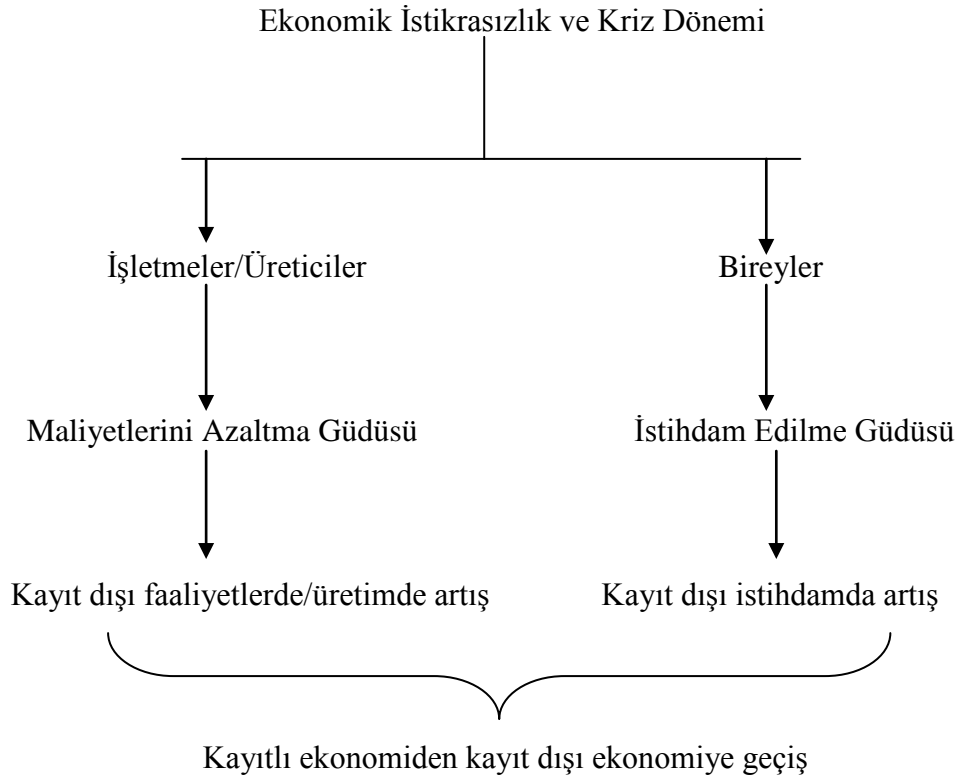
Şekil 5'te Kayıt dışı ekonomiye yol açan ekonomik nedenleri gösterilmektedir. Bu göre ekonomik istikrarsızlık, gelir dağılımının bozukluğu, enflasyon ve devlet müdahaleleri kayıt dışı ekonomiye yol açan ekonomik nedenler olarak sıralanabilir.

2.6.1.1. Ekonomik İstikrarsızlık

Ekonomik istikrarsızlık az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde daha çok yaşanmaktadır. Bu ülkelerde yaşanan ekonomik istikrarsızlık ve krizler, işletmelerin ekonomik gücünü sarsıntıya uğratarak yatırımlarını ve maliyetlerini ve bundan dolayı üretimlerini azaltmaya sebep olmaktadır. Yaşanan bu ekonomik sorunlar sonucu ekonomik birimler kayıt dışı faaliyetlere yönelmekte veya kayıt dışı faaliyetleri artırma seçenekleri ile karşılaşabileceklerdir. İşletmelerin bu seçeneklerle karşı karşıya kaldıklarından ve başka seçenekleri kalmadığından kriz döneminde denetimlerinde etkisini yitirdiği göz önünde bulundurularak, kayıt dışına yönelmeleri veya kayıt dışı faaliyetlerini artırmaları büyük bir olasılık halini alacaktır. (Sugözü, 2010, s.34).

Ekonomik kriz ve durgunluk dönemleri kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin artması için uygun bir dönemdir. Kriz dönemlerinde işsiz kitleler, kayıtlı ekonomide kendilerine istihdam imkanlarını bulamadıklarından dolayı kayıt dışı ekonomik faaliyetlere

kaymaktadırlar. Üreticiler ise kriz ve durgunluk, yaşanan olumsuz havanın etkilerinin en aza indirmek için kayıt dışı faaliyetlere yöneleceklerdir (İlgın, 1999, s.25-26).

Şekil 6. Ekonomik istikrarsızlığın kayıt dışı ekonomiye etkisi

Kaynak : Kaynakçada Gösterilen Kaynaklardan Yararlanılarak Tarafımızca Çizilmiştir.

Şekil 6'da ekonomik istikrarsızlık ve kriz dönemlerinde ekonomik ajanların nasıl kayıt dışı sektöre kaydığını göstermektedir. Buna göre, bireyler ekonomik istikrarsızlık ve kriz dönemlerinde, işsizliğin arttığı dönemlerde, istihdam edilme güdüsüyle hareket ederek kayıt dışı sektörde iş bulmaya çalışırlar, üreticiler ise maliyetleri azaltma güdüsüyle hareket ederek kayıt dışı sektörde faaliyette bulunurlar.

2.6.1.2. Enflasyon

Kayıt dışı ekonomiye neden olan ekonomik nedenlerden bir diğeri enflasyondur. Enflasyon yükselen bir fiyat sürecidir. Enflasyon oranı ortalama fiyat düzeyindeki değişmedir. Fiyat düzeyinin en yaygın ölçüsü tüketici fiyat endeksidir. Tüketici fiyat endeksi hane halkının satın aldığı mal ve hizmetlerin ortalama fiyatının aydan aya nasıl değiştiğini gösterir. Genel olarak enflasyon gelişmiş ülkelerde çok düşük, gelişmekte

olan ülkelerde ise yüksektir (Parasız, 2000, s.6). Gelişmekte ve az gelişmiş ülkelerde yaşanan enflasyonist ortamlarda ekonomik birimler kayıt dışı faaliyetlere yönelmektedir. Fiyatlar genel düzeyinin artışıyla birlikte nominal gelirleri artan ekonomik birimler, yüksek gelir dilimleri üzerinden vergilendirilmekte bu nedenle reel gelirleri artmadığı halde mükelleflerin ödemekle yükümlü olduğu vergi miktarı artmaktadır. Enflasyondan kaynaklanan vergi adaletsizliği ise kayıt dışılığa teşvik unsuru oluşturmaktadır. Bir diğer etkisi de ağır vergi yükü ile karşı karşıya kalan düşük gelirli kesimin, rekabetçi piyasa koşullarında, karmaşık yasal düzenlemelere tabi olmama isteği söz konusudur. Bu da hem arz hem de talep yönlüdür. Bundan dolayı işçi-işveren ilişkisinde gerek işçi gerekse işveren kayıt dışı faaliyete bulunmak mevcut koşullar altında lehte bir davranışa dönüşmektedir (Us, 2006, s.98-99). Yükselen enflasyon, faiz oranlarını yükselterek ekonomik birimlerin kaynak maliyetini de artırmaktadır. Bundan dolayı bir yandan kayıt dışı finans kuruluşu sayılabilecek tefecilik artarken diğer yandan yüksek faizle borçlanmak zorunda kalan ekonomik birimler kayıt dışı yollardan kaynak sağlamaya çalışmaktadır. Artan ve yükselen enflasyon oranları satın alma gücünü düşürmesi nedeniyle bireylerin yasal olmayan yöntemlere itmektedir (Aydın ve Yılmaz, 2010, s. 87).

2.6.1.3. Devlet Müdahaleleri

Kayıt dışı ekonomiye neden olan diğer önemli bir faktör de devletin ekonomide yaptığı düzenleyici işlemlerden kaynaklanmaktadır. Nitekim devlet; üretim ilişkilerini mal, para ve emek piyasalarındaki işleyişlerine düzenleyici müdahalelerde bulunmaktadır. Üretimin bir takım lisanslara bağlanması, kurumlaşmada izlenilecek yöntem, telif ve patent hakları ile ilgili düzenlemeler, ithalat kotaları, ihracatta ambargolar, fiyat kontrolleri, asgari ücret, ek çalışma ücretleri, çevresel müdahaleler v.b. Diğer yandan devletin bir takım faaliyetleri, söz konusu gerçeklerle suç sayıp yasaklamasının, bu tür faaliyetlerin gizli bir şekilde gerçekleştirilmesine ve bu suretle kayıt dışı ekonomiye sebep olduğu kabul edilmektedir. Silah kaçakçılığı, uyuşturucu ticareti, fuhuş, tefecilik, yasadışı kumar, çalınmış malların satımı, resmi dairelerde rüşvet alınması gibi faaliyetler yasadışı kabul edilmiş ve yasaklanmıştır. Bu tür faaliyetler aynı zamanda yasalarda düzenlenmiş çeşitli cezalarla yaptırımlandırılmıştır. Söz konusu faaliyetlere girişmek isteyenler bunları gizli yapmak zorundadır,

faaliyetlerin yasadışılığı bu faaliyetlerden elde edilen gelirin de kayıt dışı gelir olmasına neden olmaktadır (Dinçer, 2007, s.37)

2.6.1.4. Gelir Dağılımı

Adaletsiz gelir dağılımı kayıt dışı ekonomiyi tetikleyen ve etkileyen bir etmendir. Gelir dağılımının kayıt dışı ekonomi ile ilişkisi gelirden pay alan grupların gelirlerini artırmak amacıyla kayıt dışı istihdama arz yaratması durumunda ortaya çıkmaktadır (Oktaykızı, 2012, s.165). Gelir dağılımındaki adaletsizlik, düşük gelir grubunun ve orta gelir grubu üyelerinin nispi olarak azlığı kayıtdışılığın nedenidir (Işık ve Acar, 2003, s.120). Buna göre harcanabilir gelirin düşük olduğu ülkelerde bireyler yaşam standartlarını yakalayabilmek için resmi işlerin yanı sıra gayri resmi olarak ikinci bir işte çalışmakta ve kayıt dışı faaliyetlerin önemli bir kaynağını oluşturmaktadır (Akalin ve Keskinoglu, 2007, s.74). Öte yandan gelir dağılımının bozuk olduğu ülkelerde çeşitli sosyo-ekonomik sorunlar ortaya çıkar. Organize suç çeteleri, hırsızlık vb. toplumsal olaylar artmaktadır (Şener, 2007, s.468).

Mali açıdan bakıldığında; devlet, topladığı vergileri kamusal hizmetlerin finansmanında kullanmakta ve bu vergiler ile gelir dağılımını da etkilemektedir. Özellikle kamu harcamalarının arttığı dönemlerde devletin vergi oranlarını artması hatta ek vergiler ihdas etmesi, gelir dağılımının olumsuz yönde etkilemekte ve mükellefleri kayıt dışı ekonomide faaliyet göstermeye yönlendirmektedir. Ayrıca gelir dağılımının bozulması sonucu alt ve üst gelir grupları arasındaki farkın giderek artması, toplumsal huzursuzluklara neden olmakta ve toplum yapısında kayıt dışı ekonomiden daha derin çatlaklara yol açmaktadır (Günay, 2000, s.20).

Adaletsiz gelir dağılımı sonucunda ekonomik ajanlar kayıtlı ekonomiden kayıt dışı ekonomiye kayabilmektedir. Bunun yanında sosyal ve ekonomik suç oranı da artmaktadır. Bunu sonucunda kayıt dışı ekonomi boyutu büyümektedir.

2.6.1.5. İşsizlik ve İstihdam

Gelişmekte olan ekonomi temelden farklı iki parçadan oluşmaktadır, işgücünün küçük bir bölümünü istihdam eden kayıtlı sektör ve işgücünün büyük çoğunluğunu istihdam eden kayıt dışı sektör, kayıtlı sektörde işçiler düzenli ve tam gün ücretli çalışırken, kayıt dışı sektörde işçiler ya düzensiz bir şekilde kendi hesaplarına ya da

gündelikçi olarak çalışmaktadırlar. Ayrıca kurumsal bir sosyal güvenlik sistemi bulunmaktadır. Gelişmiş ülkelerde, kayıtlı ekonomide çalışan bir kısım işçi, iş kaybı veya emeklilik gibi sınırlı ödeneklere sahipken, aile ve akrabalık bağları hala güçlü olduğu bazı ülkelerde kayıt dışı sektörlerdeki insanlar da yoksulluğa karşı bir korunmaları vardır (Ajit vd., 2010, s.57-58).

İşsizlikteki bir artışın kayıtdışılığı artırması ve azaltması beklenilebilir. İşsizlik oranının yüksek olması kayıt dışı ekonomiye giriş ve çıkışları daha zahmetsiz olacağı varsayımı altında, kayıt dışında çalışmayı teşvik ederek kayıt dışı ekonomiyi büyütebilir. Özellikle kayıtlı sektörün yeterince istihdam yaratmaması ve kayıtlı ekonomideki işleri araştırma sürecinin maliyetli olması, insanları kayıt dışı ekonomik faaliyetlere yönlendirir. Böylece kayıt dışı sektör, genişleyen işgücünün önemli bir kısmını mersedir ve üretimini artırır. Fakat işsizlik oranı ekonominin bütünü hakkında bilgi verdiğinden, yüksek ve sürekli bir işsizlik oranı aynı zamanda ekonominin her iki sektöründe de işverenlere sunulan işlerin azalması anlamına gelecektir. Dolayısıyla yüksek bir işsizlik oranı kayıt dışı ekonominin hacmi üzerinde azaltıcı yönde bir etkiye neden olabilir (Çetintaş ve Vergil, 2003, s.18).

2.6.2. Sosyal Nedenler

Bir ülkenin sosyo-kültürel yapısı, moral ve ahlaki değerleri ile eğitim düzeyi ve özellikle kırdan kentte göç olgusu gibi sosyal faktörler kayıt dışı ekonominin gelişmesinin ve boyutlarını etkileyen unsurlardır. Kayıt dışı ekonomiye neden olan sosyal faktörler; eğitim düzeyi, yolsuzluk ve rüşvet, nüfus artışı ve göç, toplumsal değer yargıları olarak sıralanabilir.

2.6.2.1. Eğitim Düzeyi

Moral ve ahlaki değerlerin ve eğitimin kayıtdışılıkla ilgisi, bireyin kayıtdışı faaliyete bulunmaya ve özellikle yasadışı-kayıtdışılığa karşı olan tavırlarıyla ilgilidir. Yapılan düzenlemeler ile bireylere yüklenen mali ve ekonomik külfetlerin ve yasak ve sınırlamaların akılcı, adil ve etkin olduğunu veri kabul edersek moral ve ahlaki değerler ile eğitim düzeyinin yüksek olduğu toplumlarda devlete olan itiaat ve devlet faaliyetlerini takdir etme, destekleme ve katılma eğilimi daha yüksek olacaktır. Eğitimli bireyler sendikalı ve sigortalı, kısaca kayıtlı olmanın avantajlarını, bilinçli tüketiciler de kayıtlı sektör mal ve hizmetlerine karşı getirilen tüketici hakalarını daha iyi

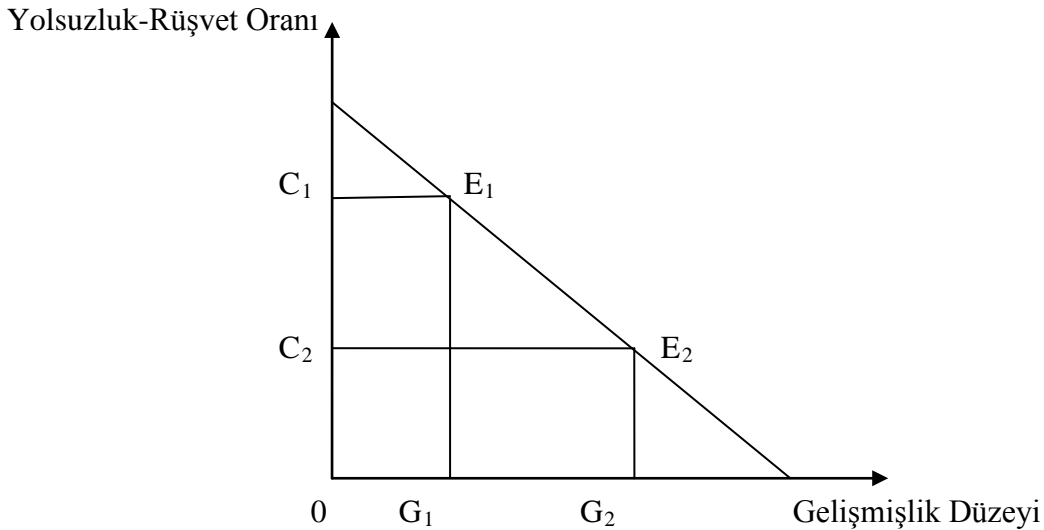
değerlendireceklerdir. Dolayısıyla, isteyerek kayıt dışı ekonomiye katılım minimum düzeyde olacaktır. Moral ve ahlaki değerlerin aşındığı ve eğitim seviyesinin düşük olduğu toplumlarda, özellikle uyuşturucu ve yasadışı kumar, fuhuş, kaçakçılık ve tefecilik gibi yasal olmayan kayıt dışı faaliyetler artacaktır (İlgın, 1999, s.31). Mali açıdan bakıldığında, eğitim seviyesinin düşüklüğü, vergi bilincinin geliştirilip yaygınlaştırılmamasına, vergi ve diğer yasal yükümlülüklerin gerektiği gibi yerine getirilmemesine neden olmaktadır (Metin, 2011, s.25).

2.6.2.2. Yolsuzluk ve Rüşvet

Sosyal, ekonomik, kültürel, siyasal ve ahlaki çöküntü ve çürümüşlüğün ürünü ve göstergesi olan yolsuzluk; rüşvet, zimmet, intikap, suistimal, kayırma, genel ahlak ve mevcut hukuk kurallarına aykırılık ve yasal boşlukları bireysel çıkar doğrultusunda kullana sonucuna ortaya çıkan bir durumdur. Yolsuzluk, kamu gücünü şahsi kazanç adına suistimal etmektedir (Aydın ve Yılmaz, 2010, s.33).

Kayıt dışı ekonomi rüşvetin bir sonucu olarak kabul edilmektedir. Rüşvet artıka kayıt dışı ekonomi artmaktadır. Kayıtlı ekonomi; bürokrasideki katılımın az olduğu firmaların özürce girişimde bulunabilecekleri ortamda daha az yaygınlaşmaktadır. Devlet yardımlarının sağlandığı, düşük vergilerin ve kesintilerin olduğu ülkelerde kayıt dışı ekonomi daha az olmaktadır. Aynı şekilde yolsuzluk düzeyleri ile kayıtlı ekonomi arasında birbirini etkileyen fakat ağırlıklı olarak yolsuzluktan kayıtdışına doğru bir nedenselliği teşvik eden sonuçlar söz konusudur. Bu boyutuyla bakıldığında kayıt dışı ekonomi ile yolsuzluk olgusu birbirlerini tamamlayan yapılar olarak ifade edilebilir (Sugözü, 2010, s.40).

Tanzi (1998)'ye göre, bir ülkenin gelişmişlik düzeyi ile yolsuzluk-rüşvet arasında ters orantılı bir ilişki vardır. Bir ülkenin gelişmişlik düzeyi artınca yolsuz-rüşvet oranı düşmektedir. Gelişmiş ülkelerde yolsuzluk-rüşvet oranı az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere oranla daha düşüktür.

Şekil 7. Gelişmişlik düzeyi ile yolsuzluk-rüşvet arasındaki ilişki

Kaynakça: Tanzi, 1998, s.28-29

Şekil 7'de bir ülkenin gelişmişlik düzeyi ile yolsuzluk-rüşvet oranı arasındaki ilişki gösterilmektedir. Şekilde dikey ekseninde yolsuzluk-rüşvet oranı C ile gösterilmektedir, yatay ekseninde ise gelişmişlik oranı G ile gösterilmektedir. Şekil 7'ye göre, gelişmişlik oranı ile yolsuzluk-rüşvet oranı arasında ters bir ilişki vardır. Yani bir ekonomi de gelişmişlik düzeyi G_2 ise yolsuzluk- oranı C_2 olacaktır. Ancak gelişmişlik düzeyi G_1 'e gerilirse yolsuzluk-rüşvet oranı da C_1 'e yükselecektir.

2.6.2.3. Nüfus Artışı ve Göç

Kayıt dışı ekonomiye neden olan sosyal nedenlerden bir diğeri de nüfus artışı ve göçtür. Tarımın ekonomideki payının azalması sonucunda kırsal kesimde istihdam olanağı bulamayan bireylerin kentlere göç etmesi ve nüfus artışı da kayıt dışı ekonomiye yol açmaktadır. Köyden kente göç ve artan nüfusa paralel olarak kayıtlı ekonomide istihdam olanaklarının yaratılmaması bireyleri kayıt dışı ekonomide faaliyet göstermeye zorlamaktadır. Özellikle köyden kente göç eden bireylerin faaliyetleri kamu otoritesi tarafından yeterince denetlememekte ve yasal çerçevenin dışında faaliyete bulunmalarına göz yumulmaktadır (Yendi, 2011, s.87). Öte yandan nüfusun hızla artması bölgeler arası gelişmişlik farkının yarattığı göç olgusu ve çarpık kentleşme, kentsel alanların denetimsiz ve optimallik koşullarının geçerli olmadığı biçimde iskan edilmesine sebep olmaktadır (Yılmaz, 2010, s.52).

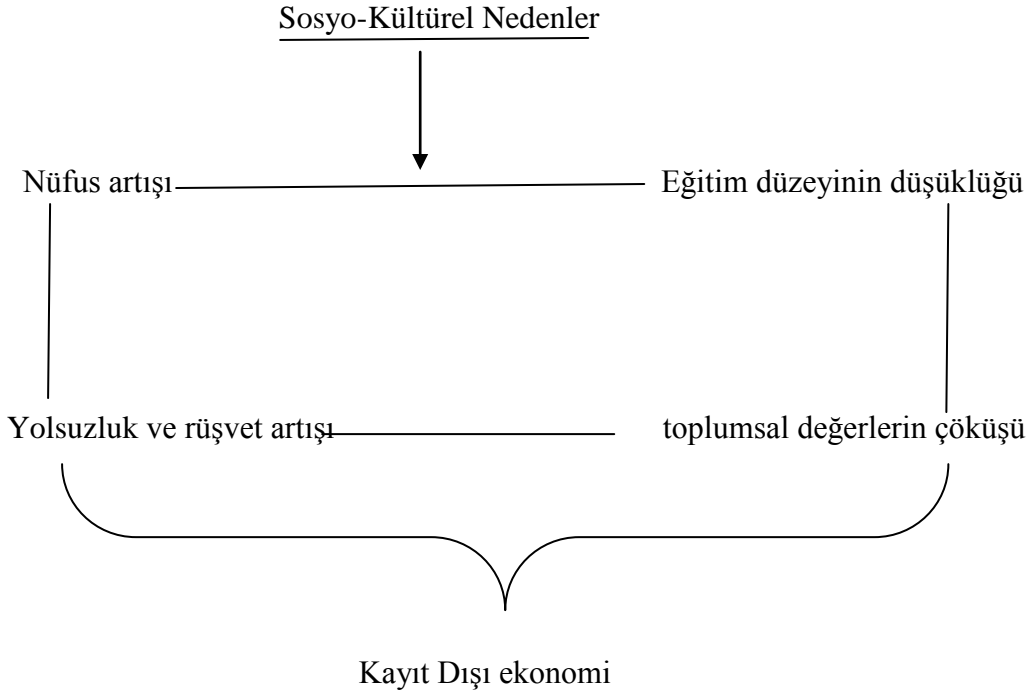
Hızlı nüfus artışı bireylerin ulusal gelirden aldıkları payı düşürmekte, ekonominin gelişmesine engel oluşturmakta ve alt yapıya olan ihtiyacı artırmaktadır. Artan nüfus aynı hızda istihdam yaratılmadığında işsizlik ortaya çıkmakta, bu işsizliğin çözümü için kamu kesiminde aşırı istihdam yapılmaktadır. Bu da ancak ücretlerin düşük tutulmasıyla mümkün olmaktadır. Bu düşük ücretlerle geçimini sağlayamayan bireyler ek iş yapmak zorunda kalmakta, bu da kayıt dışı ekonomiyi büyüten bir etken olmaktadır (Oktaykızı, 2012, s.166).

2.6.2.4. Toplumsal Değer Yargıları

Kayıt dışı ekonominin nedenlerini ve çözüm yollarını ararken toplumsal davranış biçimlerini önemle incelemek gerekmektedir. İnsanların yerleşmiş inançları, davranış biçimleri dikkate alınmazsa, çözüm için onların etkin katılımı sağlanmazsa istenen sonuçlar alınamayacaktır. İstenildiği kadar mükemmel yasa çıkarılsın, örgütler görevlendirilsin etkisiz kalabilecektir. Belki de kayıt dışı ekonomi ile mücadelenin en zor ayağı insan faktörüdür. Bundan dolayı bir ülkede toplumun kamu hizmet ve harcamaları ile ilgili olumsuz yaklaşımı var ise toplanan vergilerin temel kamu hizmetlerine harcanmadığı düşünülürse, savurganca harcadığı, yolsuzluklara konu olduğu düşünülürse kayıt dışı ekonomi için önemli bir kapı açılıyor demektir (Kırbaş, 2012, s.35-36). Ayrıca, geçmişte yaşanan hukuki, ekonomik, toplumsal ve bürokratik bir çok düzenlemenin uygulama boyutunda yaşanan aksaklıklar (idari ve ceza afları, istisnalar) toplumun kurallara bakış açısını olumsuz yönde etkilemektedir. Bunun sonucunda hukukun üstünlüğü prensibi zedelenmekte ve kamu otoritesine güven azalmaktadır (Aydın ve Yılmaz, 2010, s.52).

Gelişmiş ülkelerin ekonomilerinde, devletin vatandaşı denetlemesinin yanında, vatandaş da devleti denetleme hakkı ve yetkisine sahiptir. Gelişme yolunda olan ülkelerdeki demokrasi anlayışına göre, kanunlara tabi olanlar ve kanunları uygulayanlar, kanunların oluşumuna katılmamakta ve ayrıca vatandaşlar da devleti denetleme hakkına sahip olmamaktadırlar. Kanunların oluşumuna katılmayan veya kanunların uygulamasını denetlemeyen vatandaşlar, tepkilerini kayıt dışı faaliyetlere kayarak ortaya koyabilmektedirler. Devlete bağlılığın azalması, bir diğer söylemle, devletin saygınlığını yitirmesi, ekonomik faaliyetlerin kayıt dışında tutulmasının toplum tarafından hoşgörü ile karşılanmasına neden olarak kayıt dışı ekonominin gelişmesine yol açmaktadır (Biçer, 2007, s.46).

Şekil 8. Sosyal nedenler ile kayıt dışı ekonomi ilişkisi

Kaynak: Kaynakçada Gösterilen Kaynaklardan Yararlanılarak Tarafımızca Çizilmiştir.

Şekil 8'de sosyo-kültürel faktörlerin bir şeması gösterilmektedir. Buna göre nüfus artışı, yolsuzluk ve rüşvet artışı, eğitim düzeyinin düşüklüğü ve toplumsal değerlerin çöküşü sonucunda ekonomik birimler kayıt dışı ekonomi sektörüne akmaktadır.

2.6.3. Siyasal Nedenler

Dünya ülkelerinin hemen hemen hepsinde az çok siyasal sorunlar vardır. Fakat genel olarak az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde siyasal sorunlar daha çok göze çarpmaktadır. Ekonomileri gelişmiş ülkelerde siyasal ve toplumsal istikrar vardır. Fakat siyasal ve toplumsal krizlerin yaşandığı ülkelerde ekonomik krizler de yaşanmaktadır. Siyasi aktörler ve manevralar çoğu zaman ekonominin seyrini değiştirebilmekte ve bu da çeşitli ekonomik sorunlara neden olmaktadır. Çünkü, mükelleflerin kayıp ve kaçaklar konusunda davranışlarını etkileyen önemli belirleyicilerden birisi de siyasal iktidarların tutumudur. Devletin yaptığı harcamalara karşı duyulan şüpheler toplumdaki vergi bilincinin zayıflamasına neden olabilir. Bu davranış biçimi ülkedeki iktisadi faaliyet hacmini yükseltebilir ve ekonominin kayıtlı olmayan sektöründe kalabilmek için rüşvetin ve yolsuzluğun hacmi daha çok artırabilir (Yılmaz, 2006, s.40). Bu da kayıt dışı faaliyetlerin artmasına neden olmaktadır.

Ayrıca devletin egemenlik hakkıyla belirlenen, ne kadar vergi toplanacağı, vergi konularının neler olacağı, hangi kesimden ne kadar vergi alınacağı da siyasi bir karardır. Bu durumda politikacılar oy kaygısıyla bazı seçmen gruplarının kayıt dışı faaliyet göstermesine göz yummaktadır. Bu durumda kayıt dışı ekonomi siyasilerin korumasına girmektedir. Bu şekilde meydana gelen kayıt dışı faaliyetleri ortadan kaldırmak daha zordur. Ayrıca siyasi çıkarlar nedeniyle bazı gruplara istisna ve muafiyet tanınabilmektedir. Bu durum mükelleflerin vergi sistemine olan güvenini azaltmaktadır. Sonuç olarak da mükellefler kayıt dışı ekonomiye yönelmektedirler (Önder, 2012, s.40).

2.6.4. Mali Nedenler

Kayıt dışı ekonominin nedenleri mali açıdan değerlendirildiğinde daha çok vergi ve vergi sistemleri ile ilgili sorunlara bakılmaktadır. Bir ülkenin vergi sistemindeki boşluklardan kaynaklı kayıt altına alınmayan ekonomik aktiviteler ortaya çıkabilmektedir. Bu da ekonomiyi negatif yönde etkilemektedir. Vergi oranlarının yüksekliği, vergilemede adalet-ödeme gücü, vergilemede belirsizlik ve vergi idaresi ve denetimi bu başlıkta incelenecek önemli nedenlerdir.

2.6.4.1. Vergi Oranlarının Yüksekliği ve Vergi Yüğü

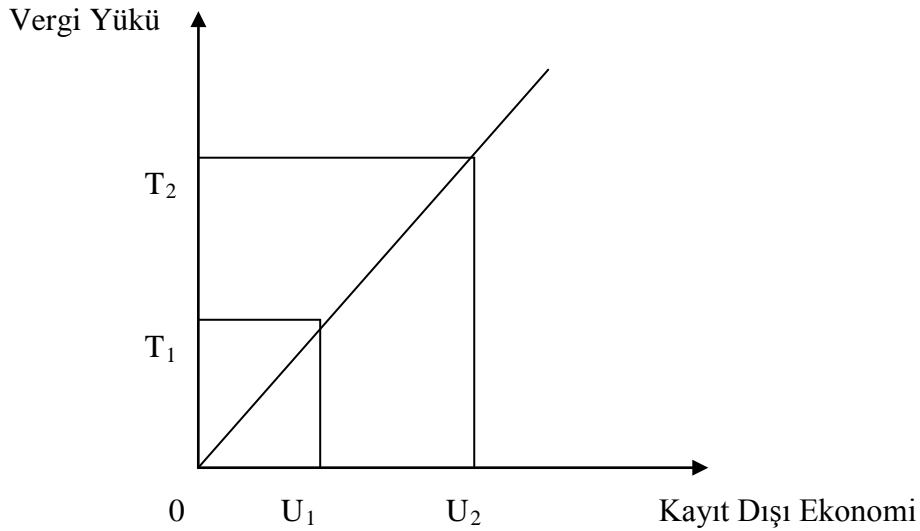
Bir ülkenin gelir, kurumlar, tüketim, sosyal güvenlik ve servet vergileri kamu gelirlerinin % 80'nini oluşturur. Kamu harcamaları genellikle bu vergilerle finanse edilmektedir (Şener, 2007, s.198). Bu vergilerin düşük veya yüksek olmasına bağlı olarak ekonomik bireylerin kayıtlı sektörde veya kayıt dışı sektörde ekonomik faaliyet gerçekleştirme kararlarını etkileyebilmektedir..

Vergi yükü, genellikle toplam vergilerin GSYH'ya oranı olarak tanımlanır. Vergi yükü ile kayıt dışı ekonomi arasında pozitif bir ilişki vardır. Bir ülke ekonomisinde vergi yükü artarsa ekonomik birimler kayıtlı sektörde bulunmak yerine zamanla kayıt dışı sektöre kayarlar (Savaşan, 2011, s.12-16).

Devletin mevcut vergi oranlarını artırırması bireyler üzerindeki vergi yükünü artıracaktır. Artan vergi yükü ise, kayıtdışılığı teşvik ederek bir kısır döngü yaratmaktadır. Vergi yükünün ağır olması firma ve bireyleri kayıt dışında faaliyet göstermeye yönlendirmektedir. Böylece vergi hasılatında meydana gelen düşüş

nedeniyle ortaya çıkan bütçe açıklarını kapatabilmek için kayıtlı sektördeki mükelleflerin vergileri arttırılmakta ve bir sonraki dönemde artan vergiler karşısında dürüst mükelleflerden bazıları kayıt dışı sektörlerde faaliyette bulunanlara katılmak zorunda kalmaktadır (Gönnetlioğlu, 2010, s.18).

Şekil 9'da vergi yükü ile kayıt dışı ekonomi arasındaki pozitif ilişkiyi göstermektedir. Şekilde T vergi yükünü göstermektedir. U ise kayıt dışı ekonomi oranını göstermektedir. Bir ekonomide vergi yükü T_1 ise kayıt dışı ekonomi oranı U_2 olacaktır. Vergi oranlarının T_1 'den T_2 'ye yükseltilmesi durumunda kayıt dışı ekonomi oranı U_2 'ye yükselecektir. Bu yükseliş eğer zamanla devam ederse ekonomi kayıt altına alınamaz bir duruma gelecektir.

Şekil 9. Vergi yükü ile kayıt dışı ekonomi arasındaki ilişki

Kaynak: Savaşan, 2011, s.12-16.

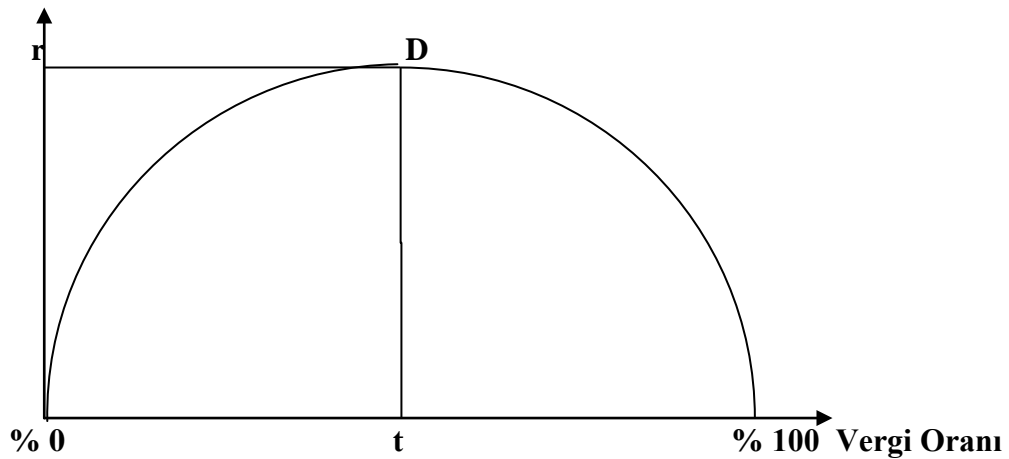
Vergi oranlarının yüksekliği ekonomik birimlerin piyasa ekonomisi içerisinde bulunma yerine, kayıt dışı ekonomiye kaymasına neden olmaktadır. Vergi oranlarının yüksek olması mükelleflerin gelirlerinin büyük ölçüde elden çıkmasına ve sermayenin azalmasına neden olmaktadır. Bu nedenle ekonomik birimler yasadışı faaliyetlere başvurumaktadırlar. İstihdam açısından bakıldığında ise; vergi oranlarının düşürülmesi, bireylerin tüketim yerine tasarrufa, boş durma yerine çalışmayı tercih etmelerine, kayıt dışı ekonomi yerine yasal ekonomi içerisinde faaliyet göstermeye razı olmalarına neden olacaktır. Düşük vergi oranları, vergi kaçakçılığını ya da vergiden kaçınmayı asgari düzeye indirecektir (Yıldırım vd., 2008, s.442-443). Ancak vergi oranları tam aksine yüksek ise bu durumda vergi kaçakçılığı ve vergiden kaçınma artacaktır.

2.6.4.1.1. Laffer Eğrisi Yaklaşımı

Şekil 10'da Arthur Laffer tarafından geliştirilmiş olan Laffer eğrisi gösterilmiştir. Laffer yaklaşımında, vergi oranlarının azaltılması yoluyla piyasaları hareketlendirmek ve bütçe açıklarını azaltmak hedeflenmiştir. Laffer eğrisi vergi gelirleri ile vergi oranları arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Dikey ekseninde vergi gelirleri (r) ve yatay ekseninde ise vergi oranları gösterilmiştir. Şekil 10'da t vergi oranında, vergi gelirleri en yüksek noktaya r'ye çıkacak ve D noktası vergi gelirinin en yüksek olduğu vergileme oranını göstermektedir. Bu modele göre vergi oranları artmaya başladığında ekonomik faaliyetlerde azalma olmaz sadece vergi oranları sebebiyle kayıtlı ekonomiden kayıtdışıya geçiş söz konusudur. Bu durumda kayıt dışı ekonominin boyutu artmış olacaktır. Vergi oranlarının artırılması ile vergi gelirlerinin optimum düzeyi (D) aştığı zaman bireyler kayıtlı ekonomiden kayıt dışı ekonomiye geçiş yapacak ve hükümetin vergi gelirlerinde azalma olacaktır. Vergi oranları optimum düzeyde uygulandığı takdirde, vergi gelirleri en yüksek seviyeye ulaşacaktır. Laffer eğrisi, vergi oranları ile kayıt dışı ekonomi arasındaki ilişkiyi gösterme açısından önem taşımaktadır (Karatay, 2009, s.20-21).

Laffer eğrisine göre vergi geliri % 0 olduğu durumda hiç vergi geliri olmayacaktır ve bu durum ekonomik birimlerin kayıtlı ekonomide çalışmasını teşvik edecektir ve ekonomik faaliyetlerde artış olacaktır. Buna göre, ekonomik birimlerin vergi sonrası gelirleri artarsa çalışacakları ya da girişimciler açısından vergi sonrası karları artarsa daha çok iş yapacakları ileri sürülmektedir. Bu varsayım doğru kabul edilirse vergi oranlarının azaltılması vergi gelirlerini artıracaktır. Yani Laffer'e göre marjinal vergi oranlarındaki değişiklikler nispi fiyatları pozitif veya negatif olarak etkilemekte ve bu da toplam vergi gelirini artırmakta veya azaltmaktadır (Özçelik, 2005, s.37).

Vergi Gelirleri(R)

Şekil 10. Laffer eğrisi

Kaynak: Schneider ve Enste, 2002, s.99.

2.6.4.1.2. Homo Economicus

Rasyonel tercihler teorisinin temelini " homo-economicus" insan modeli oluşturur. Buna göre insan doğası gereği faydasını maksimize, içsel maliyetlerini ise minimize edecek karar ve tercihlerini benimser. Bu çerçevede bireyler imkanlar dahilinde az vergi ödemeyi ya da hiç ödememeyi tercih edecek tutum ve davranışları sergiler. Bu modele göre vergiye gönüllü uyumu belirleyen başlıca etkenler yakalanma ve cezalandırma riskinin büyüklüğü ve korku gibi etkenlerdir (Sugözü, 2008, 29).

Şekil 10'da Laffer eğrisine baktığımızda vergi oranları arttığı durumda, rasyonel tercihler teorisine göre ekonomik ajanlar faydalarını maksimize edebilmek için yüksek vergi oranlardan kaçarak kayıt dışı sektörde faaliyet gerçekleştirmeye başlarlar.

Hem Laffer hem de Homo-economicus açısından baktığımızda bireylerin ağır vergiden kaçtığını görmekteyiz. Vergiden kaçarken gerçekleştirdikleri ekonomik faaliyetleri kayıtlı ekonomiden kayıt dışı ekonomiye doğru bir süreç izlemektedir. Buna göre vergi oranları yükseltildiğinde, bireyler çalışmaktan kaçıp erken emekliye ayrılıp, sosyal açıdan ise vergi kaçakları artar ve bundan dolayı kayıt dışı ekonomik faaliyetler artar. Arz yanlı iktisatçılara göre vergi oranları yeteri kadar düşürülürse, yer altı ekonomisine konu olan ekonomik ilişkiler normal ilişkilere dönüşecektir (Parasız, 1998, s.355-356).

2.6.4.2. Vergide Adalet-Ödeme Gücü İlkesi

Kamusal mal ve hizmetlerin finansmanını sağlamak için alınan vergilerde adalet ilkesi gözetilmektedir. Ödeme gücü ilkesine göre, kişiler mal ve hizmetlerinden elde ettikleri faydaya göre değil mali güçleri ile orantılı bir biçimde vergilendirilmelidir. Ödeme gücü ilkesi adaletin sağlanması açısından önemli rol oynamaktadır. Ödeme gücü ilkesine göre toplanan gelirler, bölünmez nitelikli kamu mallarının finanse edildiğinden kişilerin ödedikleri gelirler orantılı bir biçimde kamu hizmetlerinden fayda sağlamaları söz konusu değildir (Şener, 2007, s.211-218).

Ödeme gücünün belirlenmesi adalet ilkesinin uygulanabilmesi açısından önemlidir. Ödeme gücünün belirlenmesine ilişkin kriterler; servet, gelir ve harcamadır. Bunlardan hangisinin öncelikli olarak alınacağı tartışmalıdır. Bu üç kriterin kendine göre zaafı ve üstünlükleri bulunmaktadır. Bu kriterlerin hangisinin belirleneceğini de ülkelerin içinde buldukları ekonomik durum dikkate alınmalıdır (Baytar, 2006, s.10).

Ayrıca, vergilemede adalet vergi önünde eşitlik prensibi vergi tarafsızlığını gerçekleştirmenin ilk şartıdır. Vergi önünde adalet sağlanmazsa vergi yükümlülükleri faaliyetlerini vergilerin az olduğu alanlar kaydırırlar ve vergilerin yüksek olduğu alanlardan çekerler ve bu durumda ekonomik faaliyetler kayıt dışı ekonomiye doğru evrilecektir (Türk, 2008, s.130).

Buna göre eğer bir ülkede vergilemede adalet ve ödeme gücü sağlanmaz ise ekonomik birimler üzerinde psikolojik bir olumsuzluk durum oluşacaktır. Bu durumda eğer ekonomik birimler vergilendirmede adaletsizlik olduğu kanısına varırsa, kayıtlı ekonomiden kayıt dışı ekonomiye kayacaktır.

2.6.4.3. Vergilemede Belirsizlik

Ülkede uygulanan vergi mevzuatı, ülkenin ekonomik, sosyal ve mali ihtiyaçlarına cevap veremiyorsa, sade ve kolay anlaşılır bir yapıda değilse, sürekli değiştirilme ihtiyacı yaratıyorsa ve istikrarlı bir yapı arz etmiyorsa vergi kayıp ve kaçakları artar. Dolayısıyla vergilendirmede basitlik ve açıklık ilkesi önem kazanmaktadır (Yılmaz, 2010, s.50).

Bu anlamda; mükelleflerin vergilendirme konusundaki en önemli beklentilerinden birisi de ne kadar vergiyi ne zaman ödeyeceklerini bilmek

istemeleridir. Mükelleflerin hiçbir yasal değişiklik olmaksızın idarenin, denetim elemanlarının veya yargının uygulanmasında kaynaklanan nedenlerle farklı işlemler maruz kalmaları, siyasal yaklaşımlar ve ekonomik nedenlerle sık sık vergi affı çıkarılması veya devletin gelir elde etmek için devamlı ek vergilere başvurması nedeniyle vergi yasalarına uymadığı görülmektedir (Özçelik, 2005, s.41).

2.6.4.4. Vergi Denetimi ve Vergi İdaresinden Kaynaklanan Nedenler

Kayıt dışı ekonomide denetim önem taşımaktadır. Vergi ne denli düşük olursa olsun yakalanma olasılığı yok ya da çok düşük olması halinde insanlar kayıtdışılığa kaymaktadır. Vergi denetimi, sistemi güvence altına alan ve zaman içinde bozulmasını engelleyen bir sigorta işlevine sahiptir. Denetimdeki etkinlik hem doğrudan idarenin başarısını artırır hem de kanunların öngördüğü yaptırımların uygulanmasına ortam hazırlar. Eğer etkin bir denetim mekanizması oluşturulmamışsa, sistem bir süre sonra yasal zeminin dışına kayar. Kurallara uymamanın yaptırımsız kaldığı bir ortamda, kişilerin kanunların öngördüğü biçimde davranma alışkanlığı kazanması mümkün değildir (Aktürk, 2005, s.291).

Vergi idaresinin etkin olmaması ve vergi tabanının genişletilemesi mevcut mükelleflerin vergi yüklerini artırarak vergi gelirlerini artırma çabaları ve özellikle marjinal vergi oranlarının yüksekliği ile vergi kazanç ilişkisinin doğru kurulmaması hem kayıt dışı faaliyetlerde bulunanların kayıtlı ekonomiye geçişini engelleyecek hem de kayıtlı ekonomide faaliyette bulunanların kayıt dışı ekonomiye kaçmasına yol açacaktır. Vergi sistemleri ile ilgili söz konusu hususların yanında denetimlerin yeterli sayı ve nitelikte yapılmayışı ile yakalanma riskinin ve uygulanacak cezaların düşüklüğü de kayıtdışılığı kolaylaştıran unsurdur (İlgın, 1999, s.28-29). Bu nedenle vergi denetiminin yetersiz olduğunu bilen mükellef kayıt dışı faaliyetlere yönelecektir. Vergi verirken mükelleflerin ya vergilerini tam olarak ya da kayıtdışılığa yönelirler. Kayıtdışılığa yönelmede dikkat edilecek tek husus ne kadar riske girildiğidir. Riskin artması demek denetimin daha esaslı ve sık olması demektir, bu da önemli bir caydırıcılık unsurudur. Şüphesiz sık sık ve esaslı yapılan denetimler ve incelemeler kayıt dışı faaliyetler üzerinde caydırıcı etkisi vardır ve bundan dolayı vergisini veren mükellef vergi öderken bu durmu göz önünde bulunduracaktır (Dinçer, 2007, s.42).

2.7. Kayıt Dışı Ekonominin Etkileri

Kayıt dışı ekonominin etkileri incelenirken dikkat edilmesi gereken önemli nokta ülkeden ülkeye, gelişmişlik seviyelerine göre farklılıklar göstereceği ve farklı ekonomik sistemlerde farklı sonuçlara neden olacağıdır. Bir ülkede kayıt dışı ekonominin varlığı ve büyüklüğünün önemi yol açtığı sonuçlar bakımından değerlendirilmektedir (DPT, 2001). Kayıt dışı ekonominin etkileri olumlu ve olumsuz olmak üzere iki şekilde incelenebilir.

2.7.1. Kayıt Dışı Ekonominin Olumlu Etkileri

Kayıt dışı ekonominin olumlu etkilerden birincisi olarak kayıt dışı ekonomi ile GSMH seviyesi arasında gösterilen pozitif yönlü ilişki gösterilmektedir. Kayıt dışı ekonomi boyutunun arttığı durumda GSMH seviyesi daha yüksek olması başlıca iki nedene bağlanmıştır. Birincisi, kayıtdışılığın arttığı dönemlerde ücret ödemelerinden vergi kesilmeyeceği için emek talebinin emek fiyatına esnekliğinin yüksek olduğu varsayımı altında, emek talebinin artacağıdır. Yani kayıt dışı ekonomi istihdamı artıracaktır. Çünkü, işverenler daha düşük işçilik maliyetleriyle karşılaşacaklar, işçilerin ise reel ücretleri artacaktır. İkinci olumlu etki, GSMH kendi başına tüketim düzeyinden etkilenecek ve tüketime artmasıyla çarpanın etkisiyle GSMH seviyesi yükselecektir (Sugözü, 2010, s.52-52).

Kayıt dışı ekonomi, vergiye tabi geliri azaltmak suretiyle fiili vergi oranında düşüş meydana getirir. Bu düşüş, kullanılabilir geliri artırır. Bu durumda ekonomide kullanılmayan yani atıl kapasite varsa marjinal tüketim eğilimine de bağlı olarak tüketim mallarına talep artar, dolayısıyla yatırım mallarına olan talep seviyesi yükselir ve sonuçta yatırımların artmasıyla milli gelir seviyesi yükselişe geçer. Bazı kişiler, ekonomik faaliyetlerini kayıt dışına tutarak daha az vergi öderler. Daha az vergi ödemenin sonucunda bu kişilerin yatırımlara yönlendirecekleri fonları artar. Bu fonlar yatırımlara yönlendirildiği takdirde üretim artar dolayısıyla elde edilen gelirlere artar (Tecim, 2008, s.23-24).

Bir ekonomide ekonomik krizler sık yaşıyorsa, ekonomik uygulamalar istihdam yaratıcı nitelikte değilse, tasarruf yetersizliği varsa, dolayısıyla yatırımlar yeterli değilse, kamu harcamalarında israf, yolsuzluk varsa, yatırımlarda ve istihdamda aşırı bürokrasi, ağır vergi ve prim yükü varsa, köyden kente göç olayı yaşıyorsa,

enflasyon varsa kayıt dışı ekonomi bazı olumlu sonuçlar verebilmektedir. Dahası, bölünmeyi, isyanı, karmaşayı önleyici, diğer bir deyimle vatan kurtaran bir rol de üstlenebilir (Kırbaş, 2012, s.68-69).

Diğer olumlu bir etki ise, istihdam üzerinedir. Kayıtlı ekonomideki yüksek maliyetler, kaynakların kıtlığı gibi nedenlerle herkese istihdam yaratma imkanı yoktur. Kayıt dışı istihdam, iş bulamayanlara istihdam sağladığı için bir çok insanın geçim kaynağı olma özelliği taşımaktadır. Kayıtlı ekonomideki istihdam edilenler eğitim düzeyleri ve kalifiye olarak yüksek elemanlardır. Fakat kayıt dışı ekonomide, eğitim seviyesi ve beceriye bakılmadan her bireye istihdam sağlayabilmekte bu da işsizliği azaltıp işverenlere daha düşük maliyete iş gücü çalıştırma olanağı sağlamaktadır. Kayıt dışı ekonomi, bir yandan çalışanlar arasında haksız rekabet yaratırken diğer taraftan da kayıtlı ekonomiye göre üretim maliyetlerinin düşük olması nedeniyle iç ve dış piyasalarda rekabet gücünü artırmaktadır. Çeşitli nedenlerle kayıtlı ekonomiden kayıt dışı ekonomiye kayan gelirler, tasarruflar üzerinde çarpan etkisi yaratarak ekonomiye canlılık getirir ve rekabet gücünü artırır. Kayıt dışı ekonomiden elde edilen gelirler kayıtlı ekonomide yer alan mal ve hizmetlere talep yaratmaktadır. Bu nedenle kayıt dışı ekonomide elde edilen gelirlerin tüketim aşamasında kayıt altına alınma ihtimali söz konusudur. Başka bir deyişle, elde edilmesi aşamasında kayıt altına alınmayan gelirler harcanması aşamasında kayıt altına alınabilir. Yine kayıt dışı ekonomi, ekonomide katma değer yaratması bakımından da ekonomik büyüme oranının yüksek çıkmasına yardımcı olur (Sarılı, 2002, s.41).

Ayrıca enflasyon açısından bakıldığında, kayıt dışı ekonomi enflasyon vergisinin en büyük mükellefidir. Kayıt dışı ekonomide işlemler genelde nakit para ile yapılmakta ve elde tutulan nakdin reel gücünün enflasyon vergisi ile aşındırılması suretiyle devlete aktarılan tutar kadar gelir sağlamaktadır (Öztürk, 2007, s.39).

Kayıt dışı ekonominin olumlu etkilerden biri de fiyat artışlarına olan etkisidir. Kayıt dışı sektörde, özellikle yer altı ekonomisinde vergi verilmediği ayrıca emeklilik ve sigorta gibi ödenekler ve düzenlemelerin getirdiği ek maliyetler olmadığından dolayı üretim daha ucuz gerçekleşecektir. Gizli ekonomide üretim yaygınlaştıkça arz kapasiteside artacaktır. Enflasyonun önemli bir nedenin eksik arz olduğu düşünülürse, gizli ekonominin enflasyona olumlu etkisi ortaya çıkar (Özsoylu, 1996, s.51).

Kayıt dışı ekonominin olumlu etkileri olmasına karşın, her hangi bir iktisadi sistemde uzun dönemde bütün ekonomik birimlerin kayıt dışı ekonomik faaliyetleri gerçekleştirmesi pozitif etkileri negatif etkilere çevirecektir. Devlet etkinliğini ortadan kaldırır, toplumsal yozlaşmaya doğru götürür, hukukun üstünlüğünü ortadan kaldırır ve kaosa neden olabilir.

2.7.2. Kayıt Dışı Ekonominin Olumsuz Etkileri

Yukarıda açıkladığımız kayıt dışı ekonominin pozitif etkileri uzun dönemde negatif etkilere dönüşebilmekte ve ülkenin ekonomik, sosyal, politik, kültürel ve mali yapıları üzerinde çok yönlü olumsuz etkiler yaratabilmektedir. Politik istikrarsızlık, ekonominin gidişatını negatif etkileme, vergilerin azalması ve bunun sonucunda hizmetlerin aksaması ve ahlaki yapının bozulmasına neden olabilmektedir. Olumsuz etkileri ekonomik, mali, sosyal ve politik açıdan değerlendirebiliriz.

2.7.2.1. Ekonomik Etkileri

Bir ülke ekonomisinde ulaşılmaya çalışılan hedefler; kaynak dağılımında etkinlik ve kaynakların verimli kullanılması, yeterli ve sürdürülebilir büyüme ve kalkınma, fiyat istikrarı, gelir dağılımında adalet, dış dengenin sağlanması olarak sıralanabilir. Ülkenin refah düzeyi, istihdam ve fiyatlar genel seviyesi ve gelir dağılımı konularındaki ekonomik gerçeklerin doğru saptanmaması şeklinde ortaya çıkan istatistiki kayıtdışılığın, bu sayılan amaçlara ulaşma konusunda etkisi bulunmaktadır (İlgin, 1999, s.36). Kayıt dışı ekonominin diğer bir olumsuz yönü ise etkin kaynak dağılımı üzerindeki negatif etkisidir. Çünkü bir ülkede uygulanan maliye politikaları ile ulaşılmaması beklenen hedefler arasında etkin kaynak dağılımı da bulunmaktadır. Kayıt dışı faaliyetlerde genelde emek yoğun ve gelişmemiş teknolojiler kullanıldığından kaynakların kayıt dışı alana kayması kaynak dağılımında etkinliği bozmaktadır (Dönmez, 2010, s.13). GSMH, istihdam ve fiyatlar genel seviyesi gibi temel göstergelerin kayıtdışılık nedeniyle doğru bir şekilde tespit edilmemesi, etkin ve doğru politikalar ile gerekli önlemlerin uygulanmamasına, uygulamaların başarısızlığına, kaynakların yanlış yönlendirilmesine ve istenmeyen sonuçların ortaya çıkmasına neden olmaktadır (DPT, 2001).

Kayıt dışına kalmak piyasa ekonomisine zarar vermektedir. Piyasa ekonomisinde haksız rekabete neden olabilmektedir. Çünkü kayıt dışı ekonomik

faaliyetlerde bulunan firmalar veya bireyler kayıtlı ekonomide faaliyet gösteren firmalar ve bireylere göre daha az veya hiç vergi vermedikleri için rekabet üstünlüğüne sahip olmaktadır. Böylece işlerini büyütme imkanı bulurlar. Bu da rekabet eşitsizliğini doğurmaktadır. Ayrıca vergilerin tam ödeyenler, rekabet edebilmek için diğerlerini takip etmek zorunda kalırlar. Bu da kayıtlı ekonomiden kayıt dışı ekonomiye doğru kaymayı cazip hale getirir ve kayıtdışılık gün geçtikçe artarak büyür (Aydın, 2008, s.26-27). Sonuçta devletin vergi gelirlerini azaltmaktadır. Devletin vergi gelirlerinin azalması sonucu doğan bütçe açıkları ya borçlanma ya da para basma yoluyla karşılanır. Bütçe açıkları, borçlanma yoluyla karşılandığı takdirde faiz oranları yükselmekte dolayısıyla özel sektörün yatırım maliyetlerini artırarak yatırımları azaltmaktadır. Oluşan bütçe açıklarının borçlanma yoluyla karşılanması sonucu artan faiz oranları nedeniyle kamu borçlanma maliyeti de artmakta dolayısıyla bütçe açıkları daha da artmaktadır. Bütçe açıklarının merkez bankası aracılığı ile para basılarak karşılanması, enflasyon oranının yükselmesine neden olmaktadır (Sarıkaya, 2007, s.47). Bu şekilde kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin artış göstermesi enflasyon üzerinde negatif etki yaratmaka ve enflasyonu artırmaktadır. Artan enflasyon da ekonomide gelir dağılımının adaletsizliğine neden olabilmektedir.

Kayıt dışı ekonomi işgücü piyasasının etkin işleyişini önleyici olumsuz etkileri vardır. Kayıt dışı ekonominin varlığı parçalanmış bir istihdam yapısı getirmektedir. Bu durum sendikal örgütlenmeyi ve işçilerin pazarlık gücünü zayıflatmaktadır. Bunun yanı sıra kayıt dışı ekonomide istihdam edilenler için sigorta primi ödenmemesi, sosyal sigorta kuruluşların finansmanını olumsuz yönde etkilemektedir. Ayrıca kayıt dışı ekonomi ülkenin yabancı kaçak işçilerinin akınana uğramasına neden olmaktadır. Yabancı kaçak işçilerin işgücü piyasasına girmesi bazı sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu işçilerin ucuz işgücü arz etmeleri, piyasadaki mevcut ücret seviyesini düşürmekte ve yerli işçilerin yerine yabancı işçilerin ikame edilmesini sağlamaktadır. Böylece yerli işçiler işsiz kalmakta ve işsizlik oranı artmakta ve yerli işçiler işsiz kalmamak için her türlü kötü çalışma koşullarını kabul etmektedir (Konak, 2009, s.82).

Belki de kayıt dışı ekonominin en büyük negatif etkisi bir ülkenin makro ekonomik göstergelerin gerçeğinden uzaklaşmasına neden olmasıdır. Gerçekleşen kayıt dışı ekonomik faaliyetler resmi kayıtlara girmediğinden dolayı kayıtlı ekonomide belirlenen ekonomik göstergeler gerçekte olduğundan farklı çıkmaktadır. Bir ülkede kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin ve vergi kaçaklarının önemli boyutlara ulaşması, o

ülkenin milli gelir, istihdam, kalınma hızı ve enflasyon rakamlarına olan güveni sarsmaktadır. Bu durum ekonomik politikaların başarısını engellemektedir. Çünkü yeterince etkin parasal ve mali politikalar oluşturabilmek için istihdam ve üretim gibi önemli istatistiklerde belirli bir kesinliğin olması şarttır. İstatistiki verilerin saptırılması sonucunda GSMH'dan başlayarak, bir dizi veri eksik veya yanlış olarak hesaplara yansıtılmış olur. Bunun sonucunda ülkedeki kamu kesimin hacmi ve vergi yükü gerçek boyutlarından yüksek çıkar, dış ticaret ve döviz hareketleri tam olarak izlenemez ve bunların sonucunda anlamlı ve isabetli para ve mali politikalar izlenemez (Bulut, 2007, s.54).

2.7.2.2. Mali Etkiler

Mali etkiler denildiğinde şüphesiz daha çok vergi sistemi akla gelmektedir. Bir ülkenin ekonomisi hemen hemen alınan vergiler ile finanse edilmektedir. Alt yapı çalışmaları, transfer harcamaları ve personel harcamaları gibi harcamalar vergi gelirleri ile finanse edilmektedir. Eğer etkin ve verimli bir vergi sistemi yoksa ülke ekonomisinde sorunlar yaşanabilir. Bundan dolayı kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin artması aynı zamanda vergi gelirlerin de azalması demektir. Bu şekilde kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin büyümesi mali yapı üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır.

Kayıt dışı ekonominin en olumsuz etkilerde bir tanesi vergi gelirlerinin azalmasına sebebiyet vermesidir. Vergi, ödeyen bakımından bir yük, devlet açısından ise bir gelirdir. Bu açıdan, vergi kaçakçılığı bu yolla başvuran kişilerin vergi yükünü azaltırken, devleti ise gelir kaybına uğrattır (Önder, 2012, s.41).

Kayıt dışı ekonominin en belirgin özelliklerden biri, vergilerin elde edilen gerçek gelirler üzerinden ödenmiyor olmasıdır. Gelir yaratılmakta ancak, yaratılan bu gelirden devlete aktarılması gereken kısım aktarılmamaktadır. Devletin yapması gereken harcamaların boyutları ise her geçen gün genişlemektedir. Bu durumda kamu gelirleri ile kamu harcamaları karşılanamadığı için, borçlanmak zorunda kalmaktadır. Devletin nakite olan ihtiyacı artıka vadelere kısalmakta, faiz oranları artmakta ve kamu borçlanmasının maliyeti artmaktadır. Belli bir düzeye kadar ekonomiye çok da olumsuz etkisi olmayan kamu borçlanma gereğinin oranı (Kamu Kesimi Borçlanma Gereği/GSMH), genel kabul gören oran olan % 3'ün üzerine çıktıkça genel ekonomi bu durumdan olumsuz etkilenmeye başlayacaktır (Aydemir, 1995, s.104-105). Vergide

adaleti ve eşitliği bozarak ve sosyal güvenliğe zarar vererek hem bütçe açıklarını artırmakta hem de dolaylı-dolaysız vergi arasındaki dengeyi bozmaktadır. Bu durumda kayıt dışı ekonomi için bir neden olma özeliğinden dolayı kısır döngü içerisine girilmektedir. Yani bir yandan vergide adalet ve denge bozulacak bu da kayıt dışına sebep olacaktır, sonrasında ise kayıt dışı ekonominin büyümesi sonucu vergi gelirlerinde azalma ve yeni bir dengesizlik meydana gelecektir (Sugözü, 2010, s.60).

2.7.2.3. Sosyal Etkiler

Kayıt dışı ekonominin ekonomik ve mali sistemde yarattığı olumsuzluklar yanında, sosyal hayata da olumsuz etkileri söz konusudur. Kayıtdışılığın boyutlarının, özellikle yasadışı-kayıt dışı faaliyetlerin genişlemesi toplumun moral ve ahlaki değerlerinin bozulmasına ve anti-sosyal davranışların yayılmasına sebep olmaktadır. Yasadışı faaliyetler, toplumun zararlı ve ahlak dışı olarak görüldüğü, kötü olarak nitelendirildiği fuhuş ve kumar ile çeşitli kaçakçılık ve uyuşturucu satışı ve kullanımı gibi faaliyetlerdir. Bu tür faaliyetler anlamındaki kayıtdışılığın toplumda yaygınlaşması ve vergi kaçırmanın adeta kanıksanması toplumunu yapısının bozulmasına ve sağlıksız nesillerin ortaya çıkmasına yol açar. Sonuçta toplum, telafisi mümkün olmayan sosyal maliyetlere katlanmak zorunda kalır (Kanlı, 2007, s.37). Kayıtlı sektörde faaliyet gösteren ekonomik bireyler devletin koyduğu düzenlemelere göre kazanç elde ederken kayıt dışı sektörde faaliyet gösteren ekonomik birimler bu düzenlemelerin dışında kazanç sağlamaktadır. Bu farklılık toplumu oluşturan bireyler arasında refah farkına neden olmaktadır. Bu fark, toplum içi huzursuzluğa ve ahlak dışı kazanç sağlama yollarına olan rağbeti artıracığından dolayı sosyal düzen ve yapıda bozulmaktadır (Günay, 2000, s.39).

Kayıt dışı sektörde istihdam edilen bireylerin her hangi bir sosyal güvenlik kurumuna bağlı olmamaları çalıştıkları süre boyunca herhangi bir sosyal güvenceye bağlı bulunmamalarına sebep olur. Günümüzde sosyal devlet anlayışının geçerli olması devletin her vatandaşına sosyal güvence sağlamasını zorunlu kılar. Bu nedenle istihdam edilen nüfusun herhangi bir sosyal güvenlik sistemine bağlı olmadan çalışması hem sosyal devlet ilkesinin yeterince uygulanmamasına ve hem de bireylerin sağlıksız şartlarda çalışmalarına yol açar (İkiz, 2000, s.32). Bu da toplumda sosyal yapının bozulmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla kayıt dışı ekonominin olumsuz etkilerin en önemlisi toplumsal yapıyı bozması kültürel ahlak ve genel inançların yozlaşmasına

negatif etki yaratmasıdır. Topludaki inançları, gelenek ve görenekleri ve ahlaki yapıyı bozarak her türlü yozlaşmaya neden olabilmektedir.

2.7.2.4. Siyasal Etkiler

Burada üzerinde durulması gereken konulardan birisi de siyasal etkilerdir. Çünkü siyasal yapıda yaşanacak olumsuz bir olay ve olgu veya siyasi karar vericilerin gerçekleştirecek her hangi yasadışı-kayıtdışı bir faaliyet toplumda devlete ve yönetim kademesine olan güveni bozar ve bunun büyümesi ve yaygınlaşması devlet ve yönetimin halk nezdindeki meşruluğu azalacaktır. Buna bağlı olarak toplum da siyasal yozlaşmaya karşı baş kaldırı veya kayıtdışı-yasadışı faaliyetleri gerçekleştirecektir. Bu durumda devlet etkinliği ortadan kalkmış olacaktır.

Kayıt dışı ekonominin varlığı, devlet yönetimini yozlaştırır. Çünkü kayıt dışı ekonomi iyi bir yönetim için gerekli ve yönetim sürecinin vazgeçilmez bir unsuru olan bazı çalışmaların sağlıklı bir biçimde yapılmasını engeller. İstatistiksel bilgilerin sağlıklı ve eksik olmasına paralel olarak, sorunun saptanması, planlama, uygulama ve denetleme aşamalarında önemli aksaklıklar oluşur. Verilerin sağlıklı olması, bazen var olan sorunu yokmuş gibi ya da farklı bir sorunmuş gibi gösterebilir. Yine sağlıklı veriler, sorunun boyutlarını olduğundan farklı gösterebilir. Böyle olunca, etkin bir yönetimin ilk koşulu olan sorunu saptama konusunda zaafa düşmek kaçınılmaz olur (Aydemir, 1995, s.113).

Demokrasi kurallar rejimidir. Demokrasinin en temel özellikleri şeffaflık, hesap verebilirlik, açık rekabet ve katılımcılıktır. Demokrasisi güçlü olan ülkelerde hemen her şey kayıt altındadır. Sivil toplum örgütleri yaygın ve etkindir. Vatandaşların önemli bir bölümü beyannameli mükelleftir. Kamu hesapları her türlü denetime açıktır. Vatandaşlar ve sivil toplum örgütleri bu hesapları denetleyebilmektedir. Demokrasi vergi veren, vergi verdiği için de kamu erkini kullananlara hesap sorma hakkı olan vatandaşların yönetimidir. Vergi vermek ile yönetime katılmak hakkı arasında doğrudan bir bağ bulunmaktadır. Kişiler, vergi aracılığıyla kamu sisteminin bilinçli veya bilinçsiz bir parçasını oluşturur hale gelmiştir. Ancak kayıt dışı ekonominin yüksek olduğu toplumlarda bu durumun tam tersi söz konusudur ve hemen her alanda kuaralsızlıklar egemendir. Siyasetin parasal kaynakları da bundan büyük ölçüde etkilenmektedir. Kara

paranın da etkisiyle kara fonlar oluşturulmakta, siyasette yozlaşma ortaya çıkmaktadır (Kırbaş, 2012, s.65-66).

Bütün bu olumsuz etkiler sonucunda enflasyon artar, yatırım azalır, işsizlik artar, üretim düşer, sosyal barış bozulur, suç ve suçlu sayısı artar, sorunların çözülmesi ve borçların ödenmesi istikbale bırakılır. Hali kurtarmak amacıyla "teselli" ekonomisine yönelik uygulama başlar. Politikacılar, umut istismarı yaparak vaat satmaya devam ettikçe, sosyo-ekonomik sorunların altında ezilmeye başlayan toplum, mevcut rejime karşı baş kaldırmaya başlar (Altuğ, 1999, s.482-483). Bütün bu etkiler çerçevesinde kayıt dışı ekonominin olumsuz etkileri şu şekilde sıralanabilir (Aslanoğlu ve Yıldız, 2007, s.134-135) ;

- Kayıt dışı işlemler nedeniyle ödenmeyen vergiler bütçe açığına yol açmaktadır.
- Kayıt dışı olarak üretilen mal ve hizmetler daha düşük fiyatla satıldığından kayıtlı mükellefler aleyhine haksız rekabet ortamı oluşturmaktadır.
- Kayıt dışı ekonomi, sermayenin, vergi yükünün görece olarak düşük olduğu makro ekonomik büyüme açısından etkisiz bazı alanlara kaymasına neden olmaktadır.
- Vergi yükünün kayıtlı mükellefleri olan dürüst yükümlülere aleyhine çevirerek vergi adaletsizliği yaratmaktadır.
- Kayıt dışı ekonomi, devlete karşı bir başkaldırı yaratmakta, ahlaki değerleri bozmakta ve sonuçta enflasyon ve işsizliği artırırken yatırımları ve üretimi azaltmakta, sosyal barışın bozulmasına, suç ve suçlu sayısının artmasına yol açmaktadır.
- Kayıt dışı ekonomi, geleneksel istatistik yöntemleri ile milli gelir hesaplarına dahil edilmeyen faaliyetlerden oluştuğu için, kayıtlı ekonominin belirlediği ekonomik göstergelere karşı güvensizlik yaratmaktadır.
- Kayıt dışı ekonomide iş kesintilere ayrılmakta, işletmeler küçülürken işçi sayısı azalmakta, sendikalaşma gereksinimi ortadan kalkmakta ve işçilerin daralan iş sahalarında iş bulma tesellisi pazarlık güçlerini kırmaktadır.
- Vergi kaçak ve kaybının hoşgörüsü ile karşılanması, toplumdaki suç anlayışını değiştirmekte, devlete ve topluma karşı işlenen suçlara gösterilen hoşgörüsü ile başlayan süreç toplumsal ahlak anlayışında çöküntülere yol açabilmektedir.
- Ağır vergi yükünden kurtulmak amacıyla gelişen kayıt dışı ekonomi yüksek oranlı ve sürekli enflasyon ile karşılaştığından, satın alma gücünü korumak için

efektif yabancı paraya sığınmakta, kayıt dışı ekonomik işlemlere katılan özellikle alt gruplar dolarize olarak serbest kur-resmi kur rekabeti başlatmakta ve kur makası sorununu büyüterek zaman zaman kriz tetikleyicisi de olabilmektedir.

BÖLÜM III

KAYIT DIŞI EKONOMİNİN TAHMİN YÖNTEMLERİ VE BOYUTLARI

3.1. Kayıt Dışı Ekonominin Tahmin Yöntemleri

Kayıt dışı ekonomiyi tahmin etmek için çok sayıda tahmin yöntemi geliştirilmiştir. Kayıt dışı ekonomiyi tahminlemeye yönelik yapılan çalışmalar ülkeden ülkeye ve yapılan tahmin yöntemine göre çok büyük farklılıklar göstermektedir. Yapılan tahmini çalışmalarda kullanılan farklı yöntemlerle aynı ülke için bile farklı hesaplamalar ve rakamlar bulunmuştur (Orsviska vd., 2006, s.714-715). Bu yöntemleri, makro yöntemler ve mikro yöntemler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Fakat kayıt dışı ekonomiyi tahmin etmek için farklı yöntemler bulunmasına rağmen, kayıt dışı ekonomiyi ölçmek zor bir durumdur (Schneider ve Enste, 2000, s.15). Makro yöntemler, ülkelerin makro ekonomik verilerini baz alarak ve bu verileri kullanarak ülkenin kayıt dışı ekonomisini tahmin etmeye çalışır. Makro bazda yapılan bu tip ölçümlerde iktisadi göstergelerin farklı hesaplama yöntemlerinden hareket edilir. Farklı hesaplama yöntemlerinden çıkan sonuçlar karşılaştırılarak tahminlerde bulunulur (Özsoylu, 1996, s.25). Mikro yöntemler ise, kayıt dışı ekonomi büyüklüğünün anket uygulamaları ile tahmin etmeye çalışır. Bu yöntemlerle kayıt dışı ekonomi hakkında ayrıntılı veri derlemek mümkün olmakta, hane halkı anketleri, iş yeri anketleri, zaman kullanım anketleri, vergi anketleri ve diŐer anketler bulunmaktadır (Tandırıcıoğlu, 2002, s.9).

Yıllardan beri kayıt dışı ekonomi üzerine bir çok çalışma yapan araştırmacılar, kayıt dışı ekonominin tanımından da olduğu gibi, kayıt dışı ekonominin büyüklüğünü tahmin etmekte büyük zorluklar yaşamaktadırlar. Gelişmiş, az gelişmiş ve geçiş ülkeleri için tahmin metodları geliştirilmiştir. Bu ülke grupları için farklı yıllarda farklı tahmin teknikleri kullanılarak bu ülkelerdeki gerçekte kayıtlı dışı ekonomik faaliyetlerin ülkenin Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH)'ya oranı tahmin edilmeye çalışılmaktadır (Eilat ve Zinnes, 2002, s.1235-1236). AŞağıdaki Tablo 4'te kayıt dışı ekonomiyi tahmin yöntemleri gösterilmektedir.

Tablo 4

Kayıt Dışı Ekonomiyi Tahmin Yöntemleri

(MİKRO)	- Anket Yöntemi
DOĞRUDAN	
YÖNTEMLER	
<hr/>	
	- GSMH Yaklaşımı
(MAKRO)	- İstihdam Yaklaşımı
DOLAYLI	- Vergi Denetimi Yaklaşımı
YÖNTEMLER	- Fiziksel Girdi Yaklaşımı
	- Parasalcı Yaklaşım
	<ul style="list-style-type: none"> • Basit Parasal Oran Yaklaşımı • İşlem Hacmi Yaklaşımı • Ekonometrik Yaklaşım

Kaynak: Eilat ve Zinnes, 2002, s.1238-1240 ve Schneider, 2005, s.603-610.

Tablo 4'te görüldüğü gibi kayıt dışı ekonomiyi tahmin yöntemleri iki gruba ayrılmaktadır. Bu iki gruptaki tahmin teknikleri; çeşitli araştırmalar ve örneklerle bir diğer deyişle anket yoluyla tahminleme yapmak doğrudan tahmin yöntemleridir. Gelir ve harcama yaklaşımı, istihdam yaklaşımı, parasalcı yaklaşım ve fiziksel girdi yaklaşımı da dolaylı tahmin teknikleridir. Bu yöntemler ile kayıt dışı ekonominin boyutları tahmin edilmeye çalışılmaktadır (Frey ve Pommerehne, 1984, s.3).

3.1.1. Mikro (Doğrudan) Tahmin Yöntemleri

Doğrudan yöntemlerin esası, anket çalışmasıyla kayıt dışı ekonomi tahmin edilmektedir (Frey ve Weck, 1983, s.24). Kayıt dışı ekonomi tahminine yönelik yapılan bu çalışmalarda, hem tüketici hem de üreticilerle yapılan görüşmeler sonucu detaylı

bilgilere ulaşılabiliyor. Fakat, bu sektöru oluşturan faaliyetlerin bir çoğu yasadışı olduğu için katılımcılar doğru ve sağlıklı cevap vermeyebilirler (Frey ve Schneider, 2000, s.3).

Hazırlanan sorular anket aracılığı ile, kişi ve kuruluşlara kayıt dışı faaliyetlerde bulunup bulunmadıkları, faaliyetlerinin ne kadarını kayıtlara yansıtılmadığı bilgilere yönelik sorular sormak suretiyle kayıt dışı ekonomi hakkında ayrıntılı bilgi alınabilmekte ve bu faaliyetlerin yapısal özellikleri tespit edilmektedir. Ancak ankete katılan kişi ve kuruluşların, bu faaliyetlerin önemli bir kısmının yasal olmaması, vergiden kaçınma ve sosyal güvenlik yükümlülüğü kapsamına girme endişesi gibi nedenlerle genelde bilgi saklama eğilimleri bu yöntemin güvenirliliğini azaltmaktadır. İş yeri sayısı ve kapasitesine ilişkin normal sayımlarda bile çeşitli sıkıntıların yaşandığı bir ortamda vergi mükelleflerinin kayıt dışı faaliyetleri konusunda gerçeğe uygun bilgi vermelerini beklemek aşırı iyimserlik olmaktadır (Işık ve Acar, 2003, s.123). Buna göre kayıt dışı ekonomiyi anketler yoluyla doğrudan ölçme yönteminin güvenirliliği tartışmalıdır. Bunu için, mikro yaklaşım olarakta adlandırılmakta olan doğrudan yaklaşımda, sorulara verilen cevapların doğruluğu nispetinde kayıt dışı ekonominin büyüklüğüne ilişkin bir veriye ulaşmak mümkün olamamaktadır (Us, 2004, s.16).

Mikro(doğrudan) yöntemin en büyük dezavantajı, kayıt dışı ekonominin büyüklüğüne ilişkin sınırlı tahminler sağlanmasıdır. Hepsinden önemlisi onların bütün kayıt dışı faaliyetlerin kapsamında mümkün değildir. Ayrıca, mikro yöntem de kayıt dışı ekonominin uzun dönemdeki gelişimi ve büyümesine ilişkin bir tahminde bulunmaz. Bununla birlikte diğer en büyük avantajı, kayıt dışı ekonomide çalışanların kompozisyonu, yapısı ve kayıt dışı ekonomi hakkında detaylı bir bilgi sunmasıdır (Çetintaş ve Vergil, 2003, s.21).

3.1.2. Makro (Dolaylı) Tahmin Yöntemleri

Kayıt dışı ekonomiyi ölçmede daha çok dolaylı yöntemler kullanılmaktadır (Toptaş, 1998, s.12). Dolaylı yöntemler hesaplanan çeşitli makro ekonomik veriler kullanarak kayıt dışı ekonominin boyutlarını tahmin etmeye çalışmaktadır. Bu yöntemlere gösterge yaklaşımı da denilmektedir ve büyük ölçüde makroekonomik veriler kullanılır. Bu yöntemler; GSMH Yöntemi, Elektrik Tüketim Yöntemi (Fiziksel Girdi Yöntemi), İstihdam Yöntemi ve Parasal Yöntemlerdir (Erdirinç, 2012, s.27).

3.1.2.1. GSMH (Gayri Safi Milli Hasıla) Yaklaşımı

Kayıt dışı ekonomi tahminine yönelik kullanılan yöntemlerden biri GSMH (Gayri Safi Milli Hasıla) yöntemi ile yapılan hesaplamadır. GSMH yaklaşımı ile kayıt dışı ekonomi tahmini üretim, gelir ve harcama ile yapılan GSMH hesaplamaları sonucu çıkan farklılıklara bakılarak analiz edilmektedir.

Bu yaklaşımın temel varsayımı, kayıt dışı ekonomik faaliyet gerçekleştiren bireylerin gelirlerini vergi tahsildarlarından saklayabilirler fakat harcamalarını saklamaları mümkün olmamasıdır. Bundan yola çıkarak, milli gelir ile harcamalar arasındaki fark kayıt dışı ekonominin boyutunu vermektedir (Özsoylu, 1996, s.25-27).

Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) üç farklı yöntem ile hesaplanabilmektedir. Bunlar, gelir yöntemi, üretim yöntemi ve harcama yöntemi olarak bilinmektedir (Ünsal, 2004, s.43). Buna göre GSMH için yapılan farklı hesaplamalar sonucunun aynı rakamların çıkması beklenir. Kayıt dışı ekonominin olmaması durumunda bu üç yönteme göre hesaplanan GSMH değerlerinin aynı olması gerekmektedir. Ancak, kayıt dışı ekonominin olması durumunda gelir ya da üretim ile hesaplanan GSMH, harcama yöntemi ile hesaplanan GSMH rakamlarından düşük çıkması beklenir (Özsoylu, 1996, s.28). Bu sebeple, farklı yöntemlerle hesaplanan GSMH değerleri arasındaki farkların kayıt dışı ekonomi büyüklüğüne ilişkin veri teşkil ettiği düşünülmektedir. Ancak çıkan bu farklılıklar istatistik kurumları tarafından istatistiksel hata olarak giderilmektedir (Temel vd., 1994, s.12). Bundan dolayı bu yöntemle yapılan tahminler çok sağlıklı ve güvenilir olmayabilir (Scheider ve Enste, 2002, s.17).

3.1.2.2. İstihdam Yaklaşımı

Kayıt dışı ekonomiyi ölçme yöntemlerinden olan istihdam yaklaşımına göre nüfusun, sivil işgücü arzının ve istihdamın zaman içindeki gelişimine bakılarak kayıt dışı ekonominin büyüklüğü tahmin edilmektedir (Us, 2004, s.19). İstihdam yaklaşımında, zaman içinde emek arzı, istihdam ve nüfus gibi temel göstergelerden yola çıkılarak hesaplama yapılır. Buna göre, emek arzının nüfusa oranı ile istihdamın nüfusa oranının zaman içinde benzer değişimler olması beklenir (Öğünç ve Yılmaz, 2000, s.9). Fakat, eğer bu gelişim olmuyor ve zamanla istihdamın toplam nüfusa oranı, işgücü arzının toplam nüfusa oranının altında kalıyorsa, kayıt dışı istihdamın olduğu kabul edilmektedir (Aydemir, 1995, s.27).

Bu yaklaşımın en büyük avantajı basit olmasıdır. Yalnızca basit hesaplamalar ve karşılaştırmalara ihtiyacı duyar. Basit olmasına rağmen iki dezavantajı vardır. Birincisi, bu yaklaşımda ikinci işi olanlar hesaplamalara dahil edilmez. Bu yaklaşım hem resmi hem de resmi olmayan ekonominin her ikisinde de aynı anda aktif olanları birbirinden soyutlamaz. Halbuki bir kişi aynı anda hem kayıtlı hem de hem de kayıt dışı ekonominin her ikisinde de çalışıyor olabilir. Fakat istihdam yaklaşımı bu noktayı dikkate almaz. İkincisi, orandaki değişimler ya da diğer bir ifadeyle farklılıklar sosyal sebepler gibi diğer faktörler de ilişkili olabilir. Bu nedenle, bu yöntem ile elde edilen sonuçların çok sağlıklı olmadığı ve yanıltıcı sonuçlar üretebileceği söylenebilir (Frey ve Schneider, 2000, s.4).

Resmi/kayıtlı ekonomide çalışan resmi işgücünde bir azalış, kayıt dışı ekonominin öneminde bir artış şeklinde yorumlanabilir. Bu negatif korelasyonun aynı kişinin hem kayıtlı hem de kayıt dışı sektörde çalışmasını telafi edememesi, resmi işgücü rakamlarındaki azalışların dönemsel işgücü hareketleri, çalışmaya kısmi ara verme, işgücü niteliğinin artırılması için eğitim ve emeklilik kararları gibi parametrelerle açıklanabilirliği, yöntemin kayıt dışı ekonomiyi ölçmede zayıf bir gösterge olarak kalmasına neden olmaktadır (Çolak, 2012, s.54-55).

3.1.2.3. Vergi Denetimi-İnceleme Yöntemi

Vergi ile ilgili incelemelerden yararlanılarak, kayıt dışı ekonomi tahmin edilmeye çalışılmaktadır. Kayıt dışı ekonominin tahmininde vergi incelemeleri sonucunda mükelleflerin beyan etmediği gelir tutarı esas alınarak kayıt dışı ekonomi tahmin edilmeye çalışılmaktadır (Temel vd., 1994, s.13).

Vergi incelemeleri yoluyla kayıt dışı ekonominin büyüklüğünün ölçülmesinde, incelemelerde ortaya çıkan matrah farklarının istatistiksel yöntemler ile ekonominin geneline uygulanması ile kayıt dışı ekonominin büyüklüğünün tespiti söz konusudur. Detaylı bilgi sağlama potansiyeline sahiptir ancak sadece vergi kaydı olanlar üzerinde denetim ve inceleme imkanı olması tamamen kayıt dışı olan ekonomik faaliyetlerin ve bireylerin araştırma dışında kalması sonucu doğuracağından kayıt dışısını düşük göstereceği anlaşılmaktadır. Bu yöntemin diğer sakıncası, vergilendirilmeyen ekonomi ile kayıt dışı ekonominin birbirinden farklı kavramlar olduğunu göz ardı etmesidir. Bazı faaliyetlerin vergilendirilmediği halde milli gelir büyüklüğü içerisinde yer alabilir.

Örneğin bir mal veya hizmetin satışı vergilenmediği halde üretimi milli gelir hesabında dikkate alınıyor olabilir. Vergi kayıp ve kaçığına sebep olan kayıtdışılık iki türlü olabilir. Birincisi; yasalarla kayıt dışına bırakılmasına izin verilen faaliyetler. İkincisi; iradi olarak vergi vermemek veya daha az vergi vermek için yaratılan kayıtdışılık olabilir. Vergi incelemeleri yolu ile kayıt dışı ekonominin büyüklüğünün tahmininde GSMH hesaplamalarında yer alan tüm faaliyetlerin vergilendirildiği varsayımı vardır (Tekece, 2010, s.57).

3.1.2.4. Fiziksel Girdi Yaklaşımı (Elektrik Tüketim Yaklaşımı)

Elektirik tüketim yaklaşımı olarak tanımlanan fiziksel girdi yaklaşımı da kayıt dışı ekonomiyi tahmin etmede kullanılan bir diğer ölçüm tekniğidir. Elektrik tüketim yaklaşımı yanında, basit elektrik tüketimi, değiştirilmiş elektrik tüketimi ve karma elektrik tüketimi gibi farklı yöntemler de mevcuttur. Bu yöntemde yıllar itibariyle elektirik tüketim rakamlarının değişimi baz alınarak ülkenin diğer ekonomik faaliyetleriyle ilişkilendirilir.

Elektrik tüketim yaklaşımı, 1996 yılında geçiş ülkelerde kayıt dışı ekonominin boyutların tahmin etmek için Kaufmann ve Kaliberde tarafından kullanılmıştır. Bu yöntemde elektrik tüketim oranının kayıtlı ve kayıtlı olmayan toplam ekonomik aktivitelerine oranı sabit olarak varsaymaktadır (Fiege ve Urban, 2008, s.291).

Kayıt dışı ekonomi, fiziksel girdiler özellikle elektrik tüketimindeki farklılıklar araştırılarak tahmin etmeye çalışılır. Bu yaklaşım bütün ekonomik faaliyetlerin elektirik tüketimi ile aşırı derecede ilişkili olduğu dayanak noktası olarak kullanılır (Çetintaş ve Vergil, 2003, s.23). Bu yöntemde göre elektirik tüketim miktarının, ekonomik faaliyetlerin en iyi göstergesi sayılır (Us, 2006, s.103). Bu nedenle elektirik tüketiminin gelire esnekliğinin bire eşit olduğu kabul edilmiştir. Bu varsayımdan yola çıkılarak elektrik tüketim miktarının artış hızının GSMH artış hızına eşit olacağı ve bu varsayım altında hesaplanan GSMH ile resmi GSMH arasındaki farkın kayıt dışı ekonomi bütünü ifade edeceği belirtilmiştir (Schneider ve Enste, 2000, s.96).

Ancak bu yöntemde çeşitli eleştiriler getirilmiştir. Buna göre, gerçekleşen tüm kayıt dışı faaliyetler elektrik tüketimini gerektirmez, ekonomik faaliyetler için petrol, kömür gibi diğer enerji kaynakları da kullanılabilir. Bu yöntem kayıt dışı ekonominin yalnızca elektrik tüketimi gerektiren faaliyetleri tespit edebilmektedir.

Elektrik tüketimi teknik bir süreçtir ve verimliliği süreç içinde elektrik tüketimi/GSMH elastikiyetinden farklılıklar oluşabilmektedir (Eilat ve Zinnes, 2002, s.1238).

3.1.2.5. Parasalcı Yaklaşım

Kayıt dışı ekonomiyi ölçmeye yönelik olarak kullanılan bir diğer dolaylı yöntem ise parasalcı yaklaşımdır. Parasal yaklaşımda, parasal göstergeler kullanılarak kayıt dışı ekonominin boyutları tahmin edilmeye çalışılmaktadır. Parasalcı yaklaşım, sabit oran yaklaşımı, işlem hacmi yaklaşımı ve ekonometrik yaklaşım olmak üzere üç başlık altında analiz edilebilir.

Parasalcı yaklaşım yöntemleri ilk olarak Gutmann (1977) ve Fiege (1979) tarafından ortaya atılmıştır ve bu yöntem Cagan (1958)'a dayanarak Tanzi(1982-1983) tarafından ekonometrik araçlar ile geliştirilerek kayıt dışı ekonomik faaliyetler tahmin edilmeye çalışılmıştır. Bu yöntem ile A.B.D., İtalya, Norveç, Kanada, Güney Afrika, Tazmania, Meksika, Hindistan, Avustralya, Avusturya, Belçika, Danimarka, Fransa, Almanya, Büyük Britanya, İrlanda, Hollanda, Yeni Zelanda, İspanya, İsveç, İsviçre ve Arjantin gibi hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde kayıt dışı ekonominin boyutları tahmin edilmeye çalışılmıştır (aktaran, Ahumada, 2007, s.364-365).

3.1.2.5.1. İşlem Hacmi Yaklaşımı

Bu yaklaşım Edward Fiege tarafından geliştirilmiştir. Fiege zaman içerisinde işlem hacmi ile resmi GSMH arasında sabit bir ilişki olduğunu varsaymaktadır. Bundan dolayı, Fiege'nin bu yaklaşımı Fisher'in miktar eşitliği teorisinden başlamaktadır. Fisher'in miktar teorisi eşitliği $M*V = P*T$ dir (Schneider, 2002, s.35).

Irving Fisher'in geliştirdiği miktar teorisi yaklaşımı, belli bir dönemde ekonomide cereyan eden tüm mübadelelerin parasal değerinin para arzı ile paranın kaç kez el değiştirdiğini gösteren dolaşım hızının çarpımına eşit olduğu ifade edilmektedir. Belli bir dönemde bir ekonomideki bütün mübadelelerin sayısı T, bu mübadelelerin ortalama değeri P, para miktarı M ve paranın dolaşım hızı V olmak üzere şu eşitlik geçerlidir :

$$M \times V \equiv P \times T$$

Bu denklemde ekonomideki bütün mübadeleleri ifade eden T yerine yalnız reel milli hasılanın hesabına giren değişimleri, Y, aldığımız ve P'nin de ekonomideki ortalama fiyat düzeyini gösteren bir endeks olduğunu kabul ettiğimiz zaman denklemin sağ tarafı nominal milli hasılaya eşit olacaktır :

$$M \times V \equiv P \times Y$$

İkinci denklemdeki dolaşım hızı ilk denklemden farklıdır. Birincisinde V paranın işlem dolaşım hızı iken ikincisinde paranın gelir dolanım hızı olarak tanımlanmaktadır (Yıldırım vd., 2008, s.129).

Fisher'in bu yaklaşımını kullanarak işlem hacminin milli gelire oranındaki değişikliklerden kayıt dışı ekonominin büyüklüğünü tahmin edilmeye çalışılmaktadır (Biçer, 2006, s.22). Buna göre, toplam para stoku hem kayıtlı hem de kayıt dışı ekonomideki toplam işlem hacmini göstermektedir. Eğer yukardaki Fisher'in miktar teorisi ($M \times V \equiv P \times Y$) denkleminde P'yi sabit kabul edersek, denklem $Y = M \times V$ olacaktır. Milli gelir, paranın işlem hızı ile toplam para stokunun çarpımına eşittir. Bu denklemden yola çıkılarak, toplam işlem hacmi ($P \times T$)'nin GSMH'ya oranı sabit ve biliniyor ise o yılla ait GSMH hesaplanabilir. Bu şekilde kayıt dışı ekonominin olmadığı kabul edilen bir baz yıl seçilir ve bu yılda $P \times T$ 'nin GSMH'ya oranı hesaplanır. Bu yöntemle bulunan GSMH ile o yıldaki hesaplanan resmi GSMH arasındaki fark kayıt dışı ekonominin büyüklüğünü verecektir (İkiz, 2000, s.54).

3.1.2.5.2. Sabit Oran Yaklaşımı

Sabit oran yaklaşımı ilk olarak Gutmann(1977) tarafından uygulanmıştır. Bu yöntem üç varsayıma dayanmaktadır. Birincisi, kayıt dışı ekonomide, işlem hacmi ile nakit ödemeler arasında bir ilişkinin olduğu çek ve senet gibi ödeme araçları olmadığı ayrıca müdabedele usulü ticaret dışlandığı varsayılmaktadır. İkincisi, kayıt dışı ekonomideki paranın dolanım hızı kayıtlı ekonomideki dolanım hızı ile aynıdır. Üçüncüsü, mevduat talep oranı sabittir (Frey ve Pommerehne, 1984, s.8-9). Bu yaklaşıma emisyon yaklaşımı da denilmektedir (Tekece, 2010, s.58). Bu yöntemde, gizli ekonomik faaliyetlerde ödemelerin genellikle nakit olarak yapılacağı varsayımına dayanmaktadır. Dolaşımdaki para miktarı olan emisyon hacminin kayıtlı ve kayıt dışı ekonomide kullanılan para miktarının toplamına eşit olacağı düşünülerek, paranın

dolaşım hızı sabit kalmak suretiyle emisyon hacminin toplam mevduatlara olan oranının artması kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin artığına işaret edecektir (Us, 2004, s.21).

Bu yöntemde prensip olarak, herhangi bir yıl kayıt dışı ekonominin olmadığı yıl olarak seçilmektedir. Ancak, başka bir objektif ölçü yok ise anlamlı sonuçlar verebilmesi için, yıllar itibariyle dolaşımdaki paranın (C) vadesiz mevduat (D) oranını gösteren C/D değerinin en düşük olduğu yılın baz yılı olarak seçilmesi gerekmektedir. Bu yöntemde, ekonomide kayıt dışı kesimin bir dönem olduğu kabul edilmekte ve dolaşımdaki paranın mevduat oranının zaman içinde sabit kaldığı varsayılmaktadır. Bu oranının zaman içinde artması paraya olan talebin artığını ve dolayısıyla kayıt dışı ekonominin genişlediğini göstermektedir (Işık ve Acar, 2003, s.124).

Bu yöntemin varsayımları şu şekilde sıralanabilir (Temel vd., 1994, s.14-15);

1-) Nominal Milli Gelir (Y) ve piyasadaki para miktarı (M) arasındaki oran olarak tanımlanan paranın dolanım hızının (v) gerek kayıt dışı ekonomide gerekse kayıtlı ekonomide aynı olduğu kabul edilmektedir.

$$v.r = v.g = v$$

Bu eşitlikte (v.r) kayıtlı ekonomideki paranın dolanım hızı, (v.g) ise kayıt dışı ekonomideki paranın dolanım hızını göstermektedir.

2-) Kayıt dışı ekonomik faaliyetlerde ödeme aracı peşin para (C)dir. Dolaşımdaki kullanılan para kayıtlı (Cr) ve kayıt dışı ekonomik faaliyetlerde kullanılan (Cg) para miktarının toplamına eşittir. Diğer bir ifadeyle, kayıt dışı ekonomide bütün ödemeler nakit para ile yapılmaktadır.

$$C = Cr + Cg$$

3-) Dolaşımdaki paranın (C) mevduata (D) oranı kayıt dışı ekonomik faaliyetler olmadığı sürece sabittir (C/D = k). Bu oranın artması kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin artığını göstermektedir.

4-) Genelde baz yılı olarak k'nın en düşük olduğu yıl alınmakta bu yılda kayıt dışı ekonominin ihmal edileceği varsayılmaktadır.

Bu dört varsayım altında dolaşımdaki para miktarı, gerek kayıtlı ekonomik faaliyetlerde gerekse kayıt dışı ekonomik faaliyetler için kullanılmaktadır. Baz yılı için $C_g = 0$ olduğundan varsayım gereği k zaman içinde sabittir.

$$C/D = Cr/D = k$$

$$Cr = (C/D)*D = kD$$

$$C_g = C - Cr = C - kD$$

C_g değeri kayıt dışı faaliyetlerde kullanılan parayı göstermektedir. Kayıt dışı ekonomide ödemeler sadece peşin para ile yapılmış ve paranın dolaşım hızı her iki kesimde de aynı kabul edilmektedir. Buna göre ;

$$v = v.r = v.g$$

$$v.r = Y.r / ((1+k)*D)$$

$$KDE = vr*C_g = vr*(C - kD)$$

3.1.2.5.3. Ekonometrik Yaklaşım

Ekonometrik yaklaşım, nakit para talebi yaklaşımı olarak adlandırılmaktadır. Ekonometrik yaklaşıma ilk kez Cagan (1958) tarafından kullanılmıştır. Cagan, Amerika Birleşik Devletleri ekonomisi için 1915 – 1995 dönemleri arasında nakit para talebi ile vergi baskısı arasındaki korelasyonu hesaplamıştır. Yirmi yıl sonra ise, Gutmann (1977) tarafından, istatistiksel işlemler olmadan, benzer bir çalışma yaparak 1937 – 1976 dönemleri arasında nakit para miktarı ile toplam para arzı arasındaki oran incelemek için kullanılmıştır. Bu yaklaşım, Tanzi (1980, 1983) tarafından geliştirilmiş ve 1929 – 1980 dönemleri arasında ABD ekonomisi için kayıt dışı ekonominin boyutu tahmin edilmiştir (Schneider ve Enste, 2002, s.19).

(İlgin, 2002) ve (Kırıcı 2006)'ya, göre, bu yaklaşım da kayıt dışı ekonomide yoğun olarak kullanıldığı düşünülen nakit para miktarı, ekonometrik yöntemlerle, bir takım belirleyici faktörlere bağlı olarak tahmin edilmekte ve elde edilen sonuçlar bazı varsayımlar yapılarak kayıt dışı ekonominin tahmininde kullanılmaktadır.

Bu modeldeki değişkenler (Kırıcı, 2006, s.49 ve Öğünç ve Yılmaz, 2000, s.15);

$$C/M2 = f (Y/N, R, WS/Y, TW)'dir.$$

Bu değişkenleri, Tanzi tarafından geliştirilen ekonometrik modelle uyguladığımızda, model aşağıdaki gibidir ;

$$\ln(C/M2)_t = \beta_0 + \beta_1 \ln(1+TW)_t + \beta_2 \ln(WS/Y)_t + \beta_3 \ln R_t + \beta_4 \ln(Y/N)_t + U_t$$

Ve bu modelde;

$\beta_1 > 0$, $\beta_2 > 0$, $\beta_3 < 0$ ve $\beta_4 > 0$ olmalıdır.

$\ln$: Doğal logaritmayı göstermektedir.

$C/M2$: Nakit yani dolaşımdaki paranın para arzına oranını göstermektedir.

TW : Ortalama vergi oranını göstermektedir ki bu kayıt dışı ekonominin büyüklüğünde yaklaşık değişmeleri açıklamaktadır.

WS/Y : cert ve maaşların milli gelire oranını göstermektedir

R : Tasarruf mevduatı faiz oranını göstermektedir ki bu nakit parayı elde tutmanın fırsat maliyetini açıklamaktadır.

Y/N : Kişi başına düşen milli geliri açıklamaktadır

Ekonometrik yaklaşım, diğer parasalcı yaklaşımlarda olduğu gibi, kayıt dışı ekonomilerde işlemlerin nakit para ile yapıldığı ve paranın dolanım hızının, kayıtlı ve kayıt dışı ekonomilerde aynı olduğu varsayımlarına dayanır. Nakit paranın geniş anlamlı paraya oranını, kişi başına düşen reel gelir, mevduat faiz oranı, maaş ve ücret ödemelerinin milli gelir içindeki payı, ortalama vergi oranı ve enflasyon oranına bağlı olduğu kabul edilir ve nakit para talebi söz konusu değişkenler ile regresyon analiz edilir. Daha sonra vergi değişkeni sıfır alınarak yani verginin olmadığı durum için bir nakit para talebi tahmin edilir. İki para talebi arasındaki fark, kayıt dışı ekonomide kullanılan nakit para düzeyini vermektedir.(Ancak iki regresyon arasındaki fark logaritmik olacağı için bu farkın anti-logaritması alınmalıdır). Son olarak kayıt dışı ekonominin büyüklüğünü bulmak için elde edilen kayıt dışı ekonomiye ait nakit para düzeyi ile paranın dolaşım hızı çarpılır ve böylece kayıt dışı ekonominin büyüklüğü hesaplanmış olur (şapçı, 2006, s.43-44).

3.2. Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları

Kayıt dışı ekonomi dünyada son otuz yıldır, Türkiye’de ise yaklaşık olarak on beş yıldır akedemisyenlerin ve uygulamacıların gündemindedir. Tanımlama ve ölçme yöntemlerinin getirdiği kısıtlamalar ve kargaşa bir tarafa bırakılırsa, kayıtdışılığın bütün dünya ülkelerinde olduğu görülmektedir (Savaşan, 2011, s.3). Kayıt dışı ekonomi sorunu küresel bir sorundur. Bütün ekonomiler için bir tehdit unsurudur. Fakat, kayıt dışı ekonomi ülkelerin gelişme seviyesi ile doğrudan ilgili bir olgudur. Bu nedenle az gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkelerde, gelişmiş ülkelere oranla daha yüksek boyutlara ulaşan önemli bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Kayıt altına alınamayan faaliyetler; ekonomik, politik, kültürel ve diğer faktörlerin etkileşimleri sonucunda ortaya çıkmakta ve bu faaliyetler ülkeden ülkeye değişmektedir (Kılıç ve Özçelik, 2006, s.339).

Giles(1999), Schneider ve Enste(2000), Schneider ve Klinglmair(2004) ve diğer araştırmacılar tarafından yapılan çalışmalarda hemen hemen bütün dünya ülkelerinde özellikle 1980’lerden sonra kayıt dışı ekonomi boyutunun artışı gözlemlenmiştir. Bu ülkelerdeki kayıt dışı ekonomi boyutlarının az veya çok olması ülkenin yapısal, coğrafik ve sosyal yapısına bağlı olarak değişebilmektedir (aktaran, Pickhardt ve Pons, 2006, s.1707). Kayıt dışı ekonominin en fazla büyüdüğü ülkeler; enflasyonun sürekli olduğu, haksız ve spekülatif kazançların arttığı, gelirin adaletsiz dağıtıldığı, ekonominin denetim dışında kaldığı ülkelerdir. Özellikle gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde bu faktörler daha çok görülmektedir ve bu faktörler kayıt dışı ekonomi faaliyetlerin genişlemesine sebep olmaktadır (Sarılı, 2002, s.38).

3.2.1. Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları

Türkiye’de kayıt dışı ekonomi olgusu 1990’lı yıllardan itibaren vergi kaçakçılığı bağlamında ilgi görmeye başlamış, araştırmacılar ve akademik çevreler; mahiyetini, hacmini, sebeplerini doğurduğu sonuçları özellikle vergi ve prim kaybı şeklindeki mali boyutunu ve bunun yarattığı toplumsal maliyetleri ortaya koymuşlardır. Kayıt dışı ekonominin tahmin edilen hacmi ile mali, ekonomik, sosyal, siyasal ve hukuki maliyetlerinin yüksekliği siyasetçilerinde konuya ilgisini çekmiştir (Yılmaz, 2012, s.457).

Türkiye’de kayıt dışı ekonomi ile ilgili yapılmış çok sayıda araştırma vardır. Bu araştırmalarda, bir çok araştırmacı Tablo 5’teki gibi farklı sonuçlara ulaşmıştır. Türkiye’de kayıt dışı ekonominin boyutlarını tahmin etmeye çalışırken uygulanan yöntem farklılıkları, kullanılan veriler, kapsanan dönem ve varsayımlardaki farklılıklardan dolayı aşağıdaki Tablo 5 ve Tablo 6’da gösterildiği gibi GSMH’nın %1 ile %184 arasında farklı tahminler bulunmaktadır.

Niteliği gereği, kayıt dışı ekonomiyi tam olarak ölçmek mümkün değildir. Bununla birlikte, kayıt dışı ekonominin boyutu dünya uygulamalarında olduğu gibi değişik yöntemlerle tahmin edilmeye çalışılmaktadır. Bu tahminlerde, hane halkı, iş yeri vergi vb. anketlerle doğrudan ölçme yöntemleri, çeşitli kaynaklardan elde edilen veriler arasındaki farklılıkların tespiti, vergiler üzerindeki örnek denetim yöntemleri, parasal gösterge yöntemleri vb. dolaylı ölçme yöntemleri kullanılmaktadır (Sarıkaya, 2007, s.30).

Yapılan bu çalışmalarda kayıt dışı ekonomi tahminlerinin kamuoyu tarafından güvenilir bulunması için, farklı yöntemlerle yapılan ölçümlerin birbirine yakın sonuçlar vermesi gerekir. Aynı yöntemle yapılan ölçümlemede, birbirini izleyen iki yıla ilişkin tahminler birbirinden uzak ise ya da aynı yıl içinde farklı yöntemlerle yapılan ölçümler arasında uçurum varsa, kayıt dışı ekonomi tahminine yönelik ölçüm yöntemlerine güven azalmaktadır (Aydemir, 1995, s.34).

Tablo 5’te Türkiye’de kayıt dışı ekonomi ile ilgili farklı araştırmacılar tarafından farklı tahmin yöntemleri ile yapılmış çalışmalar gösterilmiştir. Tabloda görüldüğü gibi aynı dönem için farklı tahmin yöntemleri ile yapılan araştırmalarda farklı sonuç çıkabilmektedir. Özsoylu tarafından 1990 dönemi için uygulanan farklı yöntemlerde oranlar % 7,50 - % 11,50 arasında değişkenlik göstermektedir. Temel, Timtek ve Yazıcı tarafından yapılan farklı tahmin yöntemlerinde 1991 dönemi için oranlar % 1,50 - % 16,40 arasında farklılık göstermektedir. Baldemir, Gökalp ve Avcı’nın MIMIC Modeli ile 1980-2003 dönemleri için yapılan çalışmalarda da kayıt dışı ekonomi oranı % 13 - % 28 arasında bulunmuştur. 2003 yılında Çetintaş ve Vergil’in Ekonometrik Yaklaşımında oranlar % 18 - % 30 arası değişmektedir. Hakkioğlu tarafından aynı yöntemle 1984 ve 1989 dönemleri için yapılan çalışmada sırasıyla % 137,80 ve % 18 oranları bulunmuştur. Altuğ tarafından 1992 dönemi için yapılan çalışmada kayıtdışı istihdam ücreti % 35’lerde görülmektedir. Ögünç ve Yılmaz’ın yaptığı ortak çalışmada

ayrı ayır yöntemlerde yaklaşık olarak % 0 ile % 184 arasında değişmektedir. Schneider ve Savaşan tarafında 2005 yılında 1999-2005 dönemleri için yapılan tahminlerde % 31 - % 35 arasında tahmin bulunmaktadır. Elektrik tüketim yöntemi ile tahminde bulunan diğer farklı bir araştırmacı Vuslat Us ise 1973 ile 2003 yılları arasında aykışık olarak % 1 ile % 64 oranların tahmin etmektedir.

Yapılan bu çalışmalarda sonuçların bu denli farklı çıkması daha öncede değindimiz gibi, uygulanan yöntem, kullanılan verilerin dönemi ve varsayımlardaki farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Bunun yanında Dünya Bankası sınıflandırılmasına göre, gelişmekte olan bir ülke konumunda olduğumuzdan kayıt dışılık ülkemizde önemli bir sorundur.

Tablo 5.

Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi İle İlgili Yapılmış Çalışmalar

Araştırmacılar	Tahmin Yöntemi	Dönem	KDE/GSMH(%)
A.F. Özsoylu	GSMH Yaklaşımı	1990	7,50
	Sabit Oran Yaklaşımı	1990	11,50
	İşlem Hacmi Yaklaşımı	1990	11,50
	Harcamalar Yaklaşımı	1991	1,50
A. Temel	Vergi Yaklaşımı	1991	16,40
B.A. Timtek	Sabit Oran Yaklaşımı	1991	1,91
K.Yazıcı	İşlem Hacmi Yaklaşımı	1991	1,91
	Ekonometrik Yaklaşım	1991	7,88
Baldemir Gökalp Avcı	MIMIC Modeli	1980-2003	13-28
Çetintaş, Vergil	Ekonometrik Yaklaşım	1971-200	18-30
	Parasalıcı Yaklaşım	1984	137,80
D.Hakkioğlu	Parasalıcı Yaklaşım	1989	18,00
O. Altuğ	Kayıt dışı Ücret Yaklaşımı	1992	35,00
		1960-1998	0-46
Öğünç, Yılmaz	Sabit Oran Yaklaşımı	1971-1999	11-22
	Sabit Oran Yaklaşımı	1968-2001	31-84
	Vergi Yaklaşımı	1985-2001	26-184
	Basit Parasal Oran	1968-2001	31-84
İlgin	Vergi Yaklaşımı	1985-2001	26-184
R. Yamak	Ekonometrik Yaklaşım	1994	10,00
Schneider, Savaşan	Model Yaklaşımı	1999-2005	31-35
Yılmaz	Sabit Oran Yaklaşımı	1970-2004	0-178
Dorukkaya	Vergi Yaklaşımı	1998-2004	29-37
	Basit Elektrik Yaklaşımı	1978-2004	1-13
Vuslat Us	Karma Elektrik Üretimi	1978-200	6-27
	Vergi Yaklaşımı	1997-2003	4-64

Kaynak: Yılmaz, 2010, s. 36-39, Gönnetlioğlu, 2010, s. 55-60, Savaşan, 2011, s. 9, Us, 2004, s.21-22.

Türkiye için yapılan çalışmalarda sonuçların bu kadar geniş bir alan oluşturmasının ülkenin özel koşullarıyla ilgisi bulunabileceğini söylenebilir. Türkiye ekonomisinin, istikrarsızlığı, istatistiki veri toplama ve değerlendirmedeki yetersizlikler, araştırma için gerekli mali kaynak ve yaptırım gücü eksikliği özel koşullara örnek verilebilir. Farklı araştırmacılar tarafından yapılan hesaplamalarda da kullanılan yöntem aynı olmasına rağmen farklı sonuçlara ulaşabilmektedir. Bunun nedeni ise baz alınan yılın farklı olması veya farklı kabullerdir (Toptaş, 1998, s.16-17). Öte yandan, Türkiye’de yaşanan kronik enflasyon, spekülâtif kazançların yoğun olması, gelir dağılımındaki aşırı adaletsizlikler ve ekonomik faaliyetlerin denetim dışında kalması kayıt dışı ekonominin boyutunun genişlemesine neden olmuştur (Sarılı, 2002, s.38). Son otuz yıla kadar, yaşanan yüksek enflasyon ve bir kaç ekonomik kriz Türkiye ekonomisinin istikrarsızlaşmasına neden oldu. 2001 yılında yaşanan banka krizinden sonra gerçekleşen % 140 enflasyon oranı ile -% 10 büyüme oranı Türkiye ekonomisini yapısal olarak bazı heteredoks istikrar politikalarını uygulamaya zorladı. İstikrar ve reform politikaları enflasyon oranlarını tek haneye düşürebildi. Yaşanan bu ekonomik istikrarsızlık sonucu Türkiye ekonomisinde kayıt dışı ekonomik faaliyetler kayıtlı ekonomik faaliyetleri aşmasına neden oldu. Bir çok araştırmacı, akademisyen ve politikacı kayıt dışı ekonomiyle ilgilendi ve boyutlarını tahmin etmeye çalıştılar (Erdoğan, 2012, s.26).

Bu kapsamda yapılan en güncel çalışmalardan biri Erdoğan (2012)’e aittir. yılında Zeynep Erdoğan tarafında yapılmış olan " Currency Demand Modeling Estimating Underground Economy in Turkey : An Error Correction Framework" isimli makalesinde yapılan çalışmaları Tablo 6’da gösterebiliriz. Bu tablonun Tablo 5’ten farkı Türkiye ekonomisi için yakın tarihler için tahmini çalışmaların yapılmış olmasıdır.

Tablo 6.

2000'li Yıllarda Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi ile İlgili Yapılmış Çalışmalar

Araştırmacılar	Dönem	KDE/GSMH(%)	Tahmin Yöntemi
Kasnakoğlu(1993)	1968-1990	4-35	Parasal Oran
Temel vd.(1994)	1975-1992	6-20	Parasal Talep Yaklaşımı
Yayla(1995)	1968-1993	0-42	Parasal Talep Yaklaşımı
Öğünç-Yılmaz(2000)	1971-1999	11-22	Parasal Talep Yaklaşımı
Çetintaş-Vergil(2003)	1971-2000	17-31	Parasal Talep Yaklaşımı
Savaşan(2003)	1970-1998	10-45	MIMIC Yöntemi
Us(2004)	1987-2003	3-12	Parasal Talep Yaklaşımı
Dorukkaya(2005)	1998-2004	29-37	Vergi Yaklaşımı
Baldemir vd.(2005)	1980-2003	11-28	MIMIC Yöntemi
Yılmaz(2006)	1970-2004	0-178	Basit Parasal Oran Yak.
Akalin-Keskinoğlu(2007)	1975-2005	0-47	Parasal Yaklaşım
Karanfil-Özkaya(2007)	1973-2003	12-30	Kalman-Filter
Savaşan-Altındemir(2007)	1970-1998	10-45	MIMIC Yöntemi
Savaşan-Schneider(2007)	1999-2005	31	DYMIMIC Modeli
Davutyan(2008)	2005	21	Harcamalar Yöntemi
Karagöz-Erkuş(2009)	1970-2005	86-73	Vergi Yaklaşımı

Kaynak: Erdinç, 2012, s.26.

Us (2004) genel olarak kayıtdışılık üzerine yapılan çalışmalarda elde edilen bulgulara şu şekilde yorum yapmıştır; kayıt dışı ekonominin büyüklüğü gerek kullanılan yöntem, gerek eldeki verilerin yetersizliği ve gerekse çalışmaya konu olan döneme göre çeşitlilik göstermektedir. Kayıt dışı ekonominin büyüklüğünün tahmininde ortaya çıkan rakamın nispeten küçük oluşu yöntemin güvenilirliğinin azaltmakta, kayıt dışı ekonomiye ilişkin rakamın büyüklüğü ise çalışmanın inanırılığını artırmaktadır. Nitekim, rakamın büyüklüğünün tercih edilir oluşu yönündeki eğilim, ekonomik birimler açısından haklı çıkarabilir. Ülkemizin ekonomisinde özellikle 1980'li yıllardan itibaren varlığını önemli ölçüde hissettiren ve toplumun giderek artan oranda bir kesimi tarafından üzerinde düşünlen bir konu haline gelen kayıt dışı ekonomi, büyüklüğü hangi yöntemle hesaplanırsa hesaplanırsın boyutları itibariyle rakamsal büyüklüğünü aşan bir noktaya ulaşmıştır (Us, 2004, s.22-23).

Ülkemizde kayıt dışı ekonomi ile ilgil yapılmış çalışmaları kullanılan yöntemlere göre sınıflanırsak aşağıdaki tablo ortaya çıkmaktadır. Tablo 7'de görüldüğü gibi en yüksek kayıt dışı ekonomi oranı parasal yöntemler ile yapılan tahminler sonucu ortaya çıkmıştır. Bu oran % 7 - % 137 arasında değişmektedir. En düşük oranlar ise GSMH

yöntemi ile yapılan çalışmalar sonucu olup, yöntem ile bulunan tahmini sonuçlar ise % 7 - % 25 arasında değişkenlik göstermektedir.

Tablo 7.

Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi Tahmin İçin Kullanılan Yöntemlerin Sınıflandırılması

Yöntem	Oranlar (%)
Parasal Yaklaşım	7-137
GSMH Yaklaşımı	7-25
Ekonometrik Yaklaşımı	10-66
Vergisel Yaklaşımı	46-88
Duyarlılık Analizi	19-27
Kayıt Dışı Ücret Yaklaşımı	35-40
Maliye Bakanlığı Hesap Kurulu (2000)	26,12
Maliye Bakanlığı Hesap Kurulu (2001)	31,48
Maliye Bakanlığı Hesap Kurulu (2002)	29,74
Maliye Bakanlığı Hesap Kurulu (2003)	29,61
Maliye Bakanlığı Hesap Kurulu (2004)	30,07

Kaynak : Sugözü, 2010, s.146

Yukardaki tablolarda da görüldüğü gibi, bu güne kadar doğrudan ve dolaylı ölçme yöntemleri kullanılarak, Türkiye'deki kayıt dışı ekonominin boyutları, ölçüme tabi tutulan yıl, kullanılan yöntem ve ölçümü yapan araştırmacıya göre farklılık göstermektedir. Şüphesiz tahminlerin güvenilirliği tahminlerde kullanılan veriler ve varsayımların doğru ve gerçekçi olmasına bağlıdır (Sarıkaya, 2007, s.32).

3.2.2. Dünya'da Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları

Kayıt dışı ekonomi, ülkeler açısından bir gelişmişlik göstergesi olduğundan çok büyük önem taşımaktadır. Öyle ki, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere gelişmiş ülkelere oranla daha büyük oranlarda kayıt dışı ekonominin varlığı bunu kanıtlar niteliktedir. Ancak gelişmiş ülkelere de kayıt dışı ekonominin boyutları küçümsenemeyecek derecede önemli bir durumdur (Gönnetlioğlu, 2010, s.41). Bir çok gelişmekte ve geçiş ülkelerinde yapılan çalışmalara baktığımızda kayıt dışı ekonominin GSMH'ya oranı yaklaşık olarak % 40'ı geçmektedir. Gelişmiş ülkelere ise kayıt dışı ekonominin boyutu bu kadar yüksek değildir. Gelişmekte ve geçiş ülkelerindeki yüksek vergi yükü, aşırı müdahaleler vb. nedenler firmaları ve bireyleri kayıt dışı sektöre teşvik etmektedir (Dabla-Norris ve Feltenstein, 2005, s.153).

Son yıllarda, artan kayıt dışı ekonomi sorunu dünya ülkelerindeki politikacıların ve araştırmacıların dikkatlerini çekmiştir. Kayıt dışı ekonomi; yer altı ekonomi, gölge ekonomisi, enformel ve düzensiz ekonomi gibi bir çok adalandırma ve tanımlama yapılmaktadır. Kayıt dışı ekonomi için İtalya'da "lavoro nero" yani "kayıt dışı", Almanya'da "schwarzarbeit" yani "ikinci işte çalışma" Eski Sovyet Ülkeleri'nde "parallel, secondary" yani "parelel ve ikincil ekonomi" tanımlamaları yapılmaktadır. Ülkelerin kayıt dışı ekonomiyle ilgilenmelerinin üç ana nedeni vardır (Frey ve Pommerehne, 2002, s.1-2);

- 1- Kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin artması, firmaların ve bireylerin artan yüklerin bir reaksiyonu olarak yorumlanır.
- 2- Vergi yükündeki bir artış kayıt dışı ekonomi boyutlarını artırır ve bu da vergi tahsilatında düşüğe neden olacaktır. Şekil 10'da Laffer eğrisi bunu göstermektedir.
- 3- Artan kayıt dışı ekonomik faaliyetler sonucu, ülke ekonomisinin göstergelerinde hata ve yanlışların olması, politikacıların ve ekonomik yapının yanlış kararlar almasına ve yanlış politikalar belirlemesine neden olur. Eğer istihdamın bir bölümü kayıt dışı ekonomide çalışıyor ise, resmi/kayıtlı işsizlik oranı yüksek olacaktır. Eğer kayıt dışı sektöre resmi/kayıtlı sektörden daha hızlı genişliyorsa reel gelir de büyüyecektir ve benzer şekilde enflasyon oranları da olduğundan büyük olabilir.

Kayıt altına alınamayan ekonomik faaliyetler ekonomik, kültürel, politik, siyasal ve diğer faktörlerin etkileşimi sonucunda ortaya çıkmakta ve bu faaliyetler ülkeden ülkeye değişmektedir. Bu nedenle kayıt dışı ekonominin saptanması aşamasında ülkeler kendi özelliklerini göz önünde bulundurarak yöntem belirlemek zorundadırlar (Fleming vd., 2000, s.402).

Kayıtdışı gelişim deneyimlerine göre, gelişmiş, gelişmekte olan ve geçiş ekonomileri olmak üzere üç başlık altında inceleyebiliriz.

3.2.2.1. Gelişmiş Ülkelerde Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları

Kayıt dışı ekonomi oranları bakımından dünyaya bakıldığında hemen hemen her ülkenin farklı oranlarda da olsa kayıt dışı ekonomiye sahip oldukları görülmektedir (Sugözü, 2008, s.168). Ancak gelişmiş ülkelerde kayıt dışı ekonominin GSMH'ya oranı

gelişmekte olan ülkelere göre daha küçüktür. Gelişmiş ülkelerde vergi denetiminin sıkı olması, vergi kaçırma halinde uygulanan yaptırımların ağır olması, vergi kaçırmanın ahlaki olarak ta hoş görülmemesi gibi nedenler kayıt dışı ekonominin boyutunun büyük oranlarda artmasını engellemiştir (Yılmaz, 2010, s.21).

Schneider (2012)'in MIMIC yöntemi ve para talebi yaklaşımı ile 21 OECD ülkesi için yaptığı çalışmanın sonuçları Tablo 8'de gösterilmiştir. Bu tabloda 1989-2007 dönemleri arasındaki kayıt dışı ekonominin GSMH'ya oranını yüzde (%) olarak gösterilmiştir. Gelişmiş ülkelerde, gelişmekte olan ülkelere göre daha çok veri bulunmaktadır. Bu da çalışmaları kolaylaştırmaktadır. 2007 yılında kayıt dışı ekonomi boyutunun en düşük olduğu ülkeler ABD (% 7,2) ve İsviçre (9,2)'dir. Aynı yıl için kayıt dışı ekonomi boyutunun yüksek olduğu ülkeler Yunanistan (% 28.5) ve İtalya (%27.0)'dir. OECD'ye üye 21 ülkede 1998 – 2007 dönemleri arasında kayıt dışı ekonomi boyutlarının ortalamasına baktığımızda 1998/90 döneminde ortalama %12,7'dir ve 1999/00 dönemine bir artış görülmektedir. Ancak, 1999/00 döneminden sonra 2007 dönemine kadar kayıt dışı ekonomi boyutunun azaldığı görülmektedir. 2007 yılında 21 OECD ülkesinde kayıt dışı ekonomi ortalaması %13,9 olarak gösterilmiştir.

Tablo 8.

Gelişmiş Ülkelerde Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları

OECD Ülkeleri	1989/90	1994/95	1997/98	1999/00	2001/02	2003	2004	2005	2006	2007
ABD	6,7	8,8	8,9	8,7	8,7	8,5	8,4	8,2	7,5	7,2
Avusturya	6,9	8,6	9,0	9,8	10,6	10,8	11,0	10,3	9,7	9,4
Britanya	9,6	12,5	13,0	12,7	12,5	12,2	12,3	12,0	11,1	10,6
Avustralya	10,1	13,5	14,0	14,3	14,1	13,7	13,2	12,6	11,4	10,7
Almanya	11,8	13,5	14,9	16,0	16,3	17,1	16,1	15,4	14,9	14,6
Belçika	19,3	21,5	22,5	22,2	22,0	21,4	20,7	20,1	19,2	18,3
Danimarka	10,8	17,8	18,3	18,0	17,9	17,4	17,1	16,5	15,4	14,8
Finlandiya	13,4	18,2	18,9	18,1	18,0	17,6	17,2	16,6	15,3	14,5
Fransa	9,0	14,5	14,9	15,2	15,0	14,7	14,3	13,8	12,4	11,8
Hollanda	11,9	13,7	13,5	13,1	13,0	12,7	12,5	12,0	10,9	10,1
İrlanda	11,0	15,4	16,2	15,9	15,7	15,4	15,2	14,8	13,4	12,7
İspanya	16,1	22,4	23,1	22,7	22,5	22,2	21,9	21,3	20,2	19,3
İsveç	15,8	19,5	19,9	19,2	19,1	18,6	18,1	17,5	16,2	15,6
İsviçre	6,7	7,8	8,1	8,6	9,4	9,5	9,4	9,0	8,5	8,2
İtalya	22,8	26,0	27,3	27,1	27,0	26,1	25,2	24,4	23,2	22,3
Japonya	8,8	10,6	11,1	11,2	11,1	11,0	10,7	10,3	9,4	9,0
Kanada	12,8	14,8	16,2	16,0	15,8	15,3	15,1	14,3	13,2	12,6
Norveç	14,8	18,2	19,6	19,1	19,0	18,6	18,2	17,6	16,1	15,4
Portekiz	15,9	22,1	23,1	22,7	22,5	22,2	21,7	21,2	20,1	19,2
Yeni Zelanda	9,2	11,3	11,9	12,8	12,6	12,3	12,2	11,7	10,4	9,8
Yunanistan	22,6	28,6	29,0	28,7	28,5	28,2	28,1	27,6	26,2	25,1
Ortalama	12,7	16,2	16,8	16,8	16,7	16,5	16,1	15,6	14,5	13,9

Kaynak: Scheneider, 2012, s.23

3.2.2.2. Gelişmekte Olan Ülkelerde Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları

Gelişmekte olan ülkeler grubunda toplam 86 ülke yer almaktadır. Bunlardan 37'si Africa Ülkesi, 28'i Asya Ülkesi, 21'i de Merkez ve Güney Afrika Ülkesi olmaktadır. Bu ülkelerdeki kayıt dışı ekonomik sektör, pek çok ekonomik faaliyetleri üzerinde önemli etkilere sahiptir. Bu ülkelerdeki piyasalar, neo-klasik teorinin öne sürdüğü gibi tam işleyen piyasalar değildir. Bu ekonomilerin en fakirlerinde bile organize olmuş denilebilecek piyasalar vardır. Bu piyasaların temelini kanunlar ve düzenlemeler oluşturmaktadır. Bu organize olmuş piyasalar dışında organize olmamış veya kayıt dışı sektörler vardır (Kılıç ve Özçelik, 2006, s.353).

Tablo 9'da 1999-2007 dönemleri arasında bazı gelişmekte olan ekonomilerde Schneider (2012) tarafından MIMIC yöntemiyle yapılan çalışmanın sonuçları gösterilmektedir. Gelişmekte olan ülkeler Afrika, Orta ve Güney Amerika ve Asya olmak üzere 3'e ayrılmıştır. Afrikada'da 8 ülke, Orta ve Güney Amerika'da 15 ülke ve Asya'da 11 ülkede kayıt dışı ekonomi boyutunun sonuçları gösterilmiştir.

Afrika'da 8 ülke arasında en yüksek kayıt dışı ekonomi oranı Tanzanya ve Nijerya'da görülmektedir. En düşük kayıt dışı ekonomi oranı ise Moritus ve Güney Afrika'da görülmektedir. 2007 yılında Tanzanya'da kayıt dışı ekonomi oranı % 53,7'dir ve Nijerya'da 2006 döneminde kayıt dışı ekonomi oranı %53,0'dır. 2007 dönemin en düşük oran Moritus (%21,9)'da görülmektedir. Afrika'da 8 ülkenin kayıt dışı ekonomi 1999 döneminde %39,1 iken bu oran 2007 yılında %33,5 oranına düştüğü görülmektedir.

Orta ve Güney Afrika'da 15 ülke arasında en düşük kayıt dışı ekonomi oranı Şili'de görülmektedir. Şili'de yıllar itibariyle kayıt dışı ekonomi boyutunun sürekli azaldığı görülmektedir. En yüksek kayıt dışı ekonomi oranı ise Bolivya'da görülmektedir. Orta ve Güney Afrika ülkelerinde 2003'ten itibaren kayıt dışı ekonomi boyutunun küçüldüğü görülmektedir.

Asya'da 11 ülke arasında en düşük kayıt dışı ekonomi oranı Singapur ve en yüksek oran Tayland'ta görülmektedir. Asya ülkelerin 1999 ve 2007 dönemleri arasında kayıt dışı ekonomi boyutunun azaldığı görülmektedir. Asya ülkeleri arasında yer alan Türkiye'de kayıt dışı ekonominin boyutu 1999 döneminde %32,7 ve bu oran 2007 döneminde kayıt dışı ekonominin %29,1'e düştüğü görülmektedir.

Tablo 9.

Gelişmekte Olan Ülkelerde Kayıt Ekonomi Boyutları

ÜLKELER	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Afrika									
Botsvana	33,9	33,4	33,2	33,3	33,0	32,8	32,7	32,3	31,9
Fas	36,5	36,4	35,7	35,5	35,0	34,2	34,9	33,1	33,1
Güney Afrika	28,4	28,4	28,4	28,0	27,8	27,1	26,5	24,0	25,2
Moritus	23,3	23,1	22,9	23,0	22,7	22,4	22,4	22,2	21,9
Mısır	35,5	35,1	35,2	35,7	35,4	35,0	34,8	34,1	33,1
Nijerya	58,0	57,9	57,8	57,6	56,3	55,1	53,8	53,0	-
Tanzanya	58,6	58,3	57,7	56,9	56,6	56,0	55,4	54,7	53,7
Tunus	38,7	38,4	37,8	37,8	37,4	36,9	36,7	35,9	35,4
Ortalama	39,1	38,9	38,6	38,5	38,0	37,4	37,2	36,2	33,5
Orta ve Güney Amerika									
Arjantin	25,2	25,4	26,1	27,6	26,4	25,5	24,7	23,8	23,0
Bolivya	67,0	67,1	67,6	67,7	67,7	66,9	64,3	62,8	63,5
Brezilya	40,8	39,8	39,9	39,9	39,6	38,6	38,4	37,8	36,6
Ekvator	34,2	34,4	33,7	33,3	32,8	31,6	30,8	30,4	30,4
Guatemala	51,6	51,5	51,6	51,2	50,7	50,5	50,2	50,2	49,0
Honduras	50,3	49,6	49,7	49,6	48,9	48,3	47,3	46,1	45,1
Kolombiya	39,4	39,1	38,9	38,9	37,9	37,1	36,1	35,1	33,5
Kosta Rika	26,1	26,2	26,4	26,4	26,1	25,9	25,6	25,0	24,0
Meksika	30,8	30,1	30,3	30,4	30,5	30,1	29,9	29,2	28,8
Panama	64,8	64,1	64,7	65,1	64,4	63,5	61,7	60,0	-
Paraguay	38,0	39,8	39,7	40,1	39,1	38,3	38,2	37,4	-
Peru	60,1	59,9	60,2	59,1	58,6	57,9	57,2	55,7	53,7
Şili	19,9	19,8	19,6	19,6	19,4	19,1	18,9	18,7	18,5
Uruguay	50,5	51,1	51,7	54,0	53,6	51,1	49,2	48,5	46,1
Venezüella	33,8	33,6	33,5	35,5	36,9	34,9	33,5	32,0	30,9
Ortalama	42,2	42,1	42,2	42,6	42,2	41,3	40,4	39,5	37,2
Asya									
Filipinler	43,8	43,3	43,0	42,5	42,0	41,6	40,1	39,5	38,3
Güney Kore	28,3	27,5	27,3	26,9	26,8	26,5	26,3	25,9	25,6
Hindistan	23,2	23,1	22,8	22,6	22,3	22,0	21,7	21,2	20,7
Hong Kong	17,0	16,6	16,6	16,6	16,4	15,9	15,5	15,0	14,7
İsrail	22,7	21,9	22,3	22,7	22,7	22,1	21,8	21,2	20,7
Kıbrıs	29,2	28,7	28,2	27,8	28,2	28,1	27,7	27,3	26,5
Malezya	32,2	31,1	31,6	31,5	31,2	30,7	30,4	30,0	29,6
Singapur	13,3	13,1	13,3	13,3	13,1	12,8	12,7	12,4	12,2
Tayland	53,4	52,6	52,4	51,5	50,2	49,6	49,0	48,5	48,2
Tayvan	43,5	43,2	42,9	42,7	42,1	41,7	41,5	41,2	41,0
Türkiye	32,7	32,1	32,8	32,4	31,8	31,0	30,0	29,5	29,1
Ortalama	30,8	30,3	30,3	30,0	29,7	29,3	28,8	28,3	27,9

Kaynak: Schneider, 2012, s.61-64. ve Demir, 2007, s.60.

3.2.2.3. Geçiş Ülkelerinde Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları

Komünizmin yıkılması ve radikal geçişlerin yaşanması yaşadığımız yüzyılda sosyal bilimler için önemli bir deneyim olmuştur (Fiege ve Urban, 2008, s.299). 1989'da Berlin Duvar'ın yıkılması ve iki yıl sonra da Sovyetler Birliği'nin dağılması sonucunda oluşan bir grup ülkeye iktisat biliminde "Geçiş Ekonomileri" denilmektedir (Bal, 2004, s.173). Bu ülkeler ;

a-) Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri (ODAÜ) : Arnavutluk, Bulgaristan, Hırvatistan, Çek Cumhuriyeti, Makedonya, Macaristan, Romanya, Slovak Cumhuriyeti ve Slovenya,

b-) Baltık Cumhuriyetleri (BC): Estonya, Letonya ve Litvanya,

c-) Eski Sovyet Cumhuriyetleri (ESC): Azerbaycan, Beyaz Rusya, Ermenistan, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Moldova, Özbekistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Ukranya,

d-) Asya'daki Geçiş Ekonomileri (AGE): Çin, Kamboçya, Laos ve Vietnam,

Sovyet Birliği'nin yıkılmasının ve dağılmasının en önemli nedenlerden birisi kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin aşırı derecede artması yani kayıt dışı ekonominin kayıtlı (resmi) ekonominin yerini almasıdır (Altuğ, 1999, s.309). Bu ülkelerdeki kayıt dışı ekonominin boyutları, piyasa ekonomisinin hakim olduğu ekonomilerdeki kayıt dışı ekonominin boyutlarından neredeyse daha büyüktür. Bu ekonomilerdeki kayıt dışı faaliyetler genellikle hırsızlık, rüşvet, bahşiş vergi kaçırma ve kamu mallarının istismarı gibi kaynaklardan elde edilen gelirler ve bu şekilde yapılan harcamaları kapsamaktadır (İlgin, 1999, s.83).

Geçiş ekonomilerinin piyasa ekonomisi tecrübelerinin zayıflığı, sermaye birikiminin düşüklüğü, piyasa ekonomisine ilişkin kural ve kurumların oluşturulmamış olması, iktisadi pirimleri piyasa mekanizmalarına uyum sağlamadaki yetersizlikleri ve devlet mekanizmasının genel zayıflığının ekonomik aktivitelerin devlet tarafından kontrolünü zayıflatması kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin hızla artmasına neden olmuştur. Vergi sisteminin zayıflıkları, bürokrasinin düşük performansı, yolsuzluk, rüşvet gibi mekanizmaların güç kazanması ekonominin kayıt dışına kayışının temel sebepleri arasında yer almaktadır (Bal, 2004, s.175-76).

Tablo 10'de 1999 - 2007 dönemleri arasında 25 Geçiş Ülkesinde kayıt dışı ekonomi boyutlarını göstermektedir. Schneider (2011) tarafından yapılan bu çalışmada MIMIC modeli ve Ekonometrik tahmin yöntemleri kullanılmıştır. Bu ülkeler arasında kayıt dışı ekonomi hacminin en yüksek olan ülkelerin sırasıyla Gürcistan ve Azerbaycan olduğu saptanmıştır. Her iki ülkede de 1990'dan 2007'ye kadar kayıt dışı oranında artış görülmektedir. Kayıt dışı ekonomi oranının en düşük olduğu ülkeler ise bütün dönemler için Slovenya ve Çek Cumhuriyeti'nde gözlemlenmiş olup bu ülkelerdeki oranlar bütün dönemler için birbirlerine yakın oranlar bulunmuştur. Tabloya bakıldığında bütün ülkelerde kayıt dışı ekonomi oranının bütün dönemler için azalmadığı tam aksine artış gösterdiği gözlemlenmiştir.

Tablo 10.

Geçiş Ekonomilerinde Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları

Ülkeler	1999/00	2001/02	2002/03	2003/04	2004/05	2005/06	2006/07
Arnavutluk	33.4	34.6	35.3	36.1	36.3	37.0	36.0
Ermenistan	46.3	47.8	49.1	50.6	51.2	52.6	52.0
Azerbaycan	60.6	61.1	61.3	61.5	61.9	62.3	61.5
Belarus	48.1	49.3	50.4	51.2	52.1	53.0	52.2
Bosna Hersek	34.1	35.4	36.7	37.2	38.1	39.0	38.2
Bulgaristan	36.9	37.1	38.3	39.1	40.0	40.2	39.4
Hırvatistan	33.4	34.2	35.4	36.1	37.2	37.3	36.5
Çek Cumhuriyeti	19.1	19.6	20.1	20.2	19.8	19.0	18.2
Estonya	38.4	39.2	40.1	39.4	38.6	37.2	36.0
Gürcistan	67.3	67.6	68.0	68.2	68.6	69.0	68.2
Macaristan	25.1	25.7	26.2	26.4	26.1	25.3	24.4
Kazakistan	43.2	44.1	45.2	46.3	47.0	47.3	46.5
Kırgızistan	39.8	40.3	41.2	41.9	42.7	43.4	43.0
Letonya	39.9	40.7	41.3	40.6	39.8	38.2	37.1
Litvanya	30.3	31.4	32.6	31.3	30.4	29.1	28.2
Makedonya	34.1	35.1	36.3	37.3	38.4	39.0	38.3
Moldova	45.1	47.3	49.4	50.1	51.2	52.3	51.4
Polonya	27.6	28.2	28.9	29.2	29.3	27.3	26.5
Romanya	34.4	36.1	37.4	38.2	38.9	38.3	37.4
Rusya	46.1	47.5	48.7	49.3	50.1	50.3	49.4
Sırbistan ve Karadağ	36.4	37.3	39.1	40.3	41.1	42.1	41.4
Slovakya	18.9	19.3	20.2	19.6	19.0	18.4	17.4
Slovenya	27.1	28.3	29.4	29.0	28.6	27.2	26.4
Ukrayna	52.2	53.6	54.7	55.6	57.3	58.1	57.3
Özbekistan	34.1	35.7	37.2	38.6	39.8	40.6	39.5
Ortalama	38.1	39.1	40.1	40.5	41.0	40.9	39.9

Kaynak: Schneider, 2009: 19.

Geçiş ekonomilerinde kayıt dışı ekonomi boyutları Tablo 10'de görüldüğü gibi ortalama 1999/00'de % 38.1, 2001/02'de % 39.1, 2002/03'te % 40.1, 2003/04'te % 40.5, 2004/05'te % 41.0, 2005/06'da %40.9 ve 2006/07'de ise % 39.9 olarak bulunmuştur. Kayıt dışı ekonomi hacmi ortalaması 2004/05 döneminde % 41.0'a çıkmış ve 2006/07 döneminde ise ortalama % 39.9'a inmiştir. Bütün dönemler için ortalama sonuçları yakın tahminler vermektedir.

Putnins ve Sauka (2011, s.5-7)'ya göre, "Genel olarak bu ülkelerdeki kayıt dışı ekonominin sebepleri, yüksek vergi yükü, yönetimdeki güçlü yolsuzluklar ve etkileri, organize suçlar ve hukuka olan güven ve bağlılığın azalmasıdır".

Bal (2004)'e göre ise geçiş ekonomilerinde kayıtdışılığın nedenleri şöyledir;

- Vergi ve sosyal harcamaların yüksekliği,
- Vergi ve sosyal güvenlik sisteminin maliyeti fazla olmasa dahi karmaşıllığı,
- Devletin düzenleyici müdahaleleri, yasaklamaları, izin, ruhsat, lisans vb. uygulamalar,
- Yolsuzluk düzeyinin yüksekliği,
- Bürokrasinin yapısı ve bundan kurtulma çabaları,
- Özellikle devlet eliyle yapılan bazı yardım programlarından yararlanmak,
- Devlet mekanizmasına meydan okumak,
- Hukuksal yapının yetersizlikleri,
- Kayıt dışına çıkışın kolaylığı, maliyetin ve cezaların düşüklüğü,
- Piyasa yapılarındaki sorunların özellikle küçük ölçekli firmaları kayıt dışına sevk etmesi,
- Emek piyasasının esneklikten uzaklaşmış olması ve çalışma saatlerinin azaltılması suretiyle emek maliyetlerinin daha fazla yükselmesi,
- Ahlaki normların değişmesi ve devlete bağlılıktaki azalma,
- Kayıt dışı ekonomik faaliyetlerdeki kar oranlarının yüksekliği,
- Özellikle yer altı ekonomik faaliyetler grubuna giren alanların talebinin var olmasına karşılık, arzının yasal ekonomi koşullarında yasaklanması ve kısıtlanması gibi nedenlerdir.

Tablo 11'de kayıt dışı ekonomi hacminin ülke gruplamasındaki 1999, 2003 ve 2007 dönemleri için ortalama oranları verilmektedir. Buna göre Gelişmekte Olan Ülkelerde 1999'da % 37,9, 2003'te % 36,9 ve 2007'de % 33,7'dir. Geçiş Ülkelerinde

1999'da % 29,6, 2003'te 28,3 ve 2007'de 26,2'dir. OECD Ülkelerinde 1999'da 14,2, 2003'te 13,5 ve 2003'te % 13'tür. Tabloya baktığımızda 1999, 2003 ve 2007 dönemlerinde bütün ülke gruplarında kayıt dışı ekonomi boyutunun ortalama boyutunun azaldığı görülmektedir.

Tablo 11.

Ülke Gruplarında KDE/GSMH Oranları

Ülke Grupları	1999	2003	2007
Gelişmekte Olan Ülkeler (116 Ülke)	37,9	36,9	33,7
Geçiş Ülkeleri (25 Ülke)	29,6	28,3	26,2
OECD Ülkeleri (25 Ülke)	14,2	13,5	13
Diğer Ülkeler (162)	17,9	17,2	16,1

Kaynak: Schneider, 2012, s.27.

BÖLÜM IV

TÜRKİYE'DE KAYITDIŞI EKONOMİNİN ÖLÇÜLMESİ VE BOYUTLARI

4.1. Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonominin Tahmini ve Boyutları

Devletin temel amacı; toplumun refahını sağlamak, bireyler arasındaki haksız kazancı, üreticilerin haksız rekabetini önleyerek vatandaşların ekonomik yapıya olan güvenini artırarak ülke ekonomisinin büyümesini sağlamak ve bu amaçla politikalar üretmektir. Bu nedenle devletin topluma ve ekonomik yapıya zarar veren her türlü ekonomik faaliyetleri önlemek ve en aza indirmek amacıyla tedbirler alması gerekmektedir. Eğer bu tür ekonomik faaliyetlere karşı etkin ve engeleyici politikalar üretilmez ise kayıtlı olan ekonomi kayıt dışı ekonomiye doğru bir yön izleyecektir.

Bir ülke ekonomisinde, ekonomik yönetimin temel amacı; kaynak dağılımında etkinlik ve kaynakların verimli kullanılması, yeterli ve sürdürülebilir büyüme, fiyat istikrarı, gelir dağılımında adalet, dış dengenin sağlanması gibi hedefler olarak sıralanabilir. Ekonomik yapının bu hedeflere ulaşabilmesi için, ülkenin refah düzeyi, istihdam ve fiyatlar genel seviyesi ve gelir dağılımı konularındaki iktisadi gerçeklerin doğru bir şekilde tespit edilmesi gerekir. Ancak bu saptama yapılmadığı takdirde istatistiki kayıtdışılık ortaya çıkacaktır. Bu da ekonomik yapının hedeflerine ulaşmasını zorlaştıracaktır (DPT, 2001, s.7).

Kayıt dışı ekonomi olgusu 1990'lı yıllardan itibaren Türkiye'nin gündemine girmiştir. Ekonominin sorunlarla boğuştuğu, yolsuzlukların gündemden düşmediği bir dönemde, araştırmacılar ve akademisyenler kayıt dışı ekonomiyle mücadele amaçlı çeşitli araştırmalar yapmaya başlamışlardır. 2000'li yıllardan sonra ise bu sorunla mücadele edebilmek için yoğun çaba harcanmıştır. Ülkemizde 60. Hükümet tarafından 2008 yılı "kayıt dışı ekonomiyle mücadele yılı" ilan edilmiştir. Avrupa Birliği ile üyelik sürecinde kayıt dışı ekonomi adıyla bir başlık olmasada devletin yeniden yapılanması ve yolsuzlukla mücadele açısından önemli bir aşama olarak görülmüştür (Kırbaş, 2012, s. 17-18).

Türkiye’de 1980’li yılların ortasından başlayarak, günümüze kadar yaşanan kronik enflasyon, spekülâtif kazançların yoğun olması, gelir dağılımındaki aşırı adaletsizlikler ve ekonomik faaliyetlerin denetim dışında kalması kayıt dışı ekonominin boyutunun genişlemesine neden olmuştur. Ancak 24 Ocak 1980 kararları ve yıllardan bu güne kadar, hızla artan kamu açıkları sonucunda bütçe gelirin giderleri karşılması oranı giderek azalmaya başlamıştır. Bu durum sonucunda yeni kaynak arayışları gündeme gelmiş ve ekonomide kendini hissettiren biçimde gösteren kayıt dışı kesimin vergilendirilmesi ve kayda alınması yönünde araştırmalar başlamıştır (Biçer, 2006, s.69). Kamu finansman dengesinin kurulabilmesi adına sürekli kayıtlı mükelleflere başvurularak ek vergiler alınması ve yeni vergiler ihdas edilmesi geçici rahatlama sağlasa da uzun vadeli çözümler getirmemiştir. Kayıtlı mükelleflerin vergi yüklerinin ağırlaştırılması, kendisiyle rekabet içerisinde olan kayıt dışı kesimi daha da güçlendirmiş ve hızla büyümesine neden olmuştur (Oktaykızı, 2012, s.159).

2001 krizinden ciddi borç sorunu ile karşı karşıya kalan Türkiye, ödemede kolaylık sağlayan IMF, alacağını tehlikeye düşmesini engellemek için bir taraftan bütçenin harcama diğer taraftan gelir tarafının iyileştirmeye yönelik reformların yapılmasını öngörmesiyle kayıt dışı ekonomik faaliyetleri kayıt içine almak ve vergilendirmek önemli bir siyasi amaç haline gelmiştir (Yılmaz, 2012, s.457).

2000’li yıllardan sonra özellikle 2008 yılından itibaren atılan adımlar ve yürütülen politikalar kayıt dışı ekonominin azalmasını sağlamıştır. Kayıt dışı ekonomiyle mücadele etmek için çıkartılan yasalar, kurulan kurumlar ve en önemlisi yetkililerin yazılı ve görsel medyadaki kararlı tutum ve davranışları Türkiye ekonomisinde kayıt dışı ekonomi hacminin azalmasını sağlamıştır (Kırbaş, 2012, s.17-18) ve (Yılmaz, 2012, s.457-473).

4.1.1. Türkiye Ekonomisinde Kayıt Dışı Ekonomiye Ölçmeye Yönelik Yapılan Ampirik Çalışmalardan Bazı Örnekler

Kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin ülke ekonomisindeki boyutları araştırmacılar ve politikacılar için her zaman ilgi çeken bir konu olmuştur. Konu ile ilgili çalışmalara öncülük yapan araştırmalara 1990’lı yılların başından itibaren rastlamak mümkündür (Özsoylu, 1996, s.22). Bu çerçevede Türkiye ekonomisinde kayıtdışılıkla ilgili olarak yapılmış çok sayıda farklı çalışma bulunmaktadır. Farklı yöntemler esas alınarak

yapılan çalışmalarda, kayıt dışı ekonominin boyutlarına ilişkin kullanılan yöntem, eldeki veriler ve çalışılan döneme bağlı olarak farklı sonuçlara ulaşılmıştır.

Türkiye ekonomisinde kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin boyutlarını ölçmek amacıyla farklı araştırmacılar tarafından yapılan bazı çalışmaların sonuçları aşağıda tablo olarak ayrı ayrı gösterilmiştir.

4.1.1.1. Fiziksel Girdi Yaklaşımı Sonuçları

Tablo 12'de 2004 yılında 1978 ile 2000 dönemleri için Türkiye ekonomisinde kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin boyutlarını gösteren çalışmanın sonuçları bulunmaktadır.

Tablo 12.

Basit Elektrik Tüketim Yöntemi İle Kayıt Dışı Ekonominin Büyüklüğünün Ölçülmesi

YIL	GSMH	Elektrik Üretimi	Reel GSMH Endeksi	Elektrik Üretim Artış Hızı	Tahmin Edilen GSMH Endeksi	Kayıt Dışı Ekonomi Endeksi	KDE/GSMH
1978	52582	21726	62				
1979	52324	22522	62	4	64	3	4
1980	50870	23275	60	3	64	4	6
1981	53317	24673	63	6	64	1	1
1982	54963	26552	65	8	68	3	4
1983	57279	27347	68	3	67	-1	-1
1984	61350	30613	73	12	76	3	5
1985	63989	34219	76	12	81	5	7
1986	68315	39695	81	16	88	7	9
1987	75019	44353	89	12	90	2	2
1988	76108	48048	90	8	96	6	7
1989	77347	52044	91	8	97	6	7
1990	84592	57543	100	11	101	1	1
1991	84887	60246	100	5	105	4	4
1992	90323	67342	107	12	112	5	5
1993	97677	73808	115	10	117	2	1
1994	91733	78321	108	6	123	14	13
1995	99028	86247	117	10	119	2	2
1996	106080	94862	125	10	129	3	3
1997	114874	103296	136	9	137	1	1
1998	119303	111022	141	7	146	5	3
1999	112044	116440	132	5	148	15	12
2000	119145	124922	141	7	142	1	1
2001	107783	122725	233	-2	253	20	9
2002	116338	129399	251	5	246	-6	-2
2003	123165	140581	266	9	273	7	3
2004	135308	149608	292	6	283	-9	-3

Kaynak: Us, 2006, s.104 ve Şapçı, 2006, s. 112.

Us (2006) ve Şapçı (2006) tarafından basit elektrik tüketim yöntemi ile yapılan çalışmanın sonuçları Tablo 12’te sunulmuştur. Bu çalışmada Türkiye ekonomisi için kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin boyutlarını ölçmek amacıyla 1978-2004 yıllarını kapsayan bir çalışma yapılmıştır. Bu çalışmanın sonuçlarına bakıldığında zaman en yüksek oranın % 13 ile 1994 yılında çıktığı görülmektedir. 1983 yılında kayıt dışı ekonomik faaliyetler oranı % -1 ’e düştüğü görülmektedir. Yıllar itibariylen bakıldığında 1978 – 2004 yılları arasında kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin sürekli artıp yükseldiği görülmektedir.

4.1.1.2. GSMH Yöntemi Sonuçları

Aşağıdaki Tablo 13’teki sonuçlar Şapçı (2006) tarafında GSYİH verileri kullanarak 1987 - 2005 yılları arasında kapsayan dönemlerde Türkiye ekonomisindeki kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin büyüklüğünün sonuçları gösterilmektedir.

Tablo 13.

Milli Gelir Farklılıkları Yöntemi (İstatistiki Hata Çıkartılmış) ile Kayıt Dışı Ekonomi Büyüklüğünün Ölçülmesi

YIL	GSYH(HY)	GSYH(ÜY)	FARK	FARK/ ÜY(%)
1987	74721,8	72070,3	2651,5	3,7
1988	76306,2	73927,1	2379,1	3,2
1989	76498,3	74181,3	2317,0	3,1
1990	83578,5	80142,7	3435,8	4,3
1991	84352,8	80776,8	3576,0	4,4
1992	89400,4	85418,9	3981,5	4,7
1993	96590,5	91301,8	5288,7	5,8
1994	91320,7	87892,1	3428,6	3,9
1995	97887,8	94066,4	3821,4	4,1
1996	104745,1	100108,3	4636,8	4,6
1997	112631,2	107145,1	5486,1	5,1
1998	116113,6	110684,0	5429,6	4,9
1999	110646,0	105526,4	5119,6	4,9
2000	118789,1	112231,4	6557,7	5,8
2001	109885,3	104971,0	4914,3	4,7
2002	118612,3	112485,1	6127,2	5,4
2003	125485,2	117975,7	7509,5	6,4
2004	136692,6	127219,4	9473,2	7,4
2005	146453,3	140685,7	5767,6	4,1

Kaynak : Şapçı, 2006, s.73

Tablo 13'te istatistiki hata çıkartılarak kayıt dışı ekonomi tahmini yapılmıştır. 1987 – 2005 yılları için yapılan çalışmada Türkiye ekonomisi için kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin en yüksek oranı 2004 yılında % 7.4 olarak hesaplanmıştır. En düşük oran ise 1989 yılında % 3.1 olarak hesaplanmıştır. Fakat 2005 yılında % 7.4'ten % 4.1'e düşmüştür (Şapçı, 2006, s.73-74).

4.1.1.3. Vergi İnceleme Yöntemi Sonuçları

Vergi gelirinun değerlendirilmesi yolu ile yapılan US (2004), 1985 – 2002 dönemine ilişkin olarak kayıt dışı ekonominin büyüklüğünün yüzde 26 ile yüzde 184 arasında değiştiği görülmektedir. İncelenen matrahlarda beyan edilen matrah arasındaki farkın kayıt dışı ekonominin büyüklüğünü yansıttığı varsayımlardan yola çıkılarak yapılan hesaplamalarda kriz yılları olan 1994 ve 2001 yıllarında kayıt dışı ekonominin büyüklüğü yüzde 100'ü aştığı görülmektedir. Ancak, bu noktada dikkat edilmesi gereken bir husus, sözkonusu rakamlardaki büyümenin kriz yılları olması sebebiyle olduğu kadar, bu dönemde yapılan vergi denetimlerinin sıkılaştırılmış olabileceğinden kaynaklandığıdır .

Tablo 14.

Vergi İncelemeleri Yolu ile Kayıt Dışı Ekonomi Büyüklüğünün Ölçülmesi

YIL	İNCELEME SAYISI	İNCELENEN MATRAH	MATRAH FARKI	MATRAH FARKI ORANI
1985	66.681	299.632	294.345	98
1986	66.550	1.157.301	1.498.315	129
1987	80.264	2.949.620	764.388	26
1988	51.465	3.092.819	953.237	31
1989	47.225	4.286.511	1.933.443	45
1990	108.574	9.969.063	6.257.501	63
1991	78.803	13.754.808	6.875.619	50
1992	59.378	22.180.600	13.217.780	60
1993	68.954	35.897.015	12.906.858	36
1994	48.056	120.145.917	135.755.349	113
1995	56.069	169.827.112	71.167.159	42
1996	54.536	375.262.112	99.724.529	27
1997	63.198	723.888.102	284.899.552	39
1998	68.748	1.763.429.888	684.220.838	39
1999	51.731	1.288.777.870	1.043.797.167	81
2000	60.335	3.621.021.663	1.987.099.014	55
2001	38.132	7.312.698.061	13.479.141.747	184
2002	113.244	13.863.392.055	7.971.330.648	57

Kaynak: US: 2004, s.27

4.1.1.4. İstihdam Yöntemi Sonuçları

Tablo 15'deki çalışma 2004 yılında Us tarafında yapılan çalışmanın sonuçları gösterilmektedir. Us (2004) Türkiye ekonomisindeki kayıtdışı ekonomik faaliyetlerin boyutlarını ölçmek amacıyla istihdam yöntemini kullanarak 2000 ile 2003 dönemlerine ait kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin boyutlarını tahmin etmiştir

Tablo 15.

İstihdam Yaklaşımı İle Kayıt Dışı Ekonomi Büyüklüğünün Ölçülmesi

Dönem	Nüfus(1000)	İşgücü(1000)	İstihdam(1000)	İşgücü/Nüfus	İstihdam/Nüfus	Kayıt dışı/Nüfus	Kayıt dışı İstihdam Edilen Nüfus
Mart -2000	63703	20726	19006	33	30	3	1720
Haziran-2000	63936	22727	21312	36	33	2	1415
Eylül-2000	64180	23022	21727	36	34	2	1295
Aralık-2000	64427	21547	20182	33	31	2	1365
Mart-2001	64975	21031	19222	32	30	3	1809
Haziran-2001	64914	22694	21127	35	33	2	1567
Eylül-2001	65164	23782	21875	36	34	3	1907
Aralık-2001	65415	22771	19742	35	30	4	2335
Mart -2002	67983	21917	19387	32	29	4	2530
Haziran-2002	98250	24233	21975	25	22	3	2258
Eylül-2002	68525	25247	22833	37	33	4	2414
Aralık-2002	68800	24347	21658	35	31	4	2689
Mart -2003	69074	23088	20244	33	29	4	2844
Haziran-2003	69340	24115	21696	35	31	3	2419
Eylül-2003	69613	24739	22411	36	32	3	2328

Kaynak: Aktaran, Biçer, 2006, s.79.

Kayıt dışı ekonominin büyüklüğünün kayıt dışı istihdamın yolu ile ölçüldüğü istihdam yaklaşımına göre, üç yıllık veri baz alınarak 2000-2003 döneminde, işgücünün nüfusa oranının istihdamı nüfusa oranı ile aynı yönde değişeceği, buna karşılık kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin söz konusu olduğu takdirde ise, işgücünün nüfusa oranı büyürken istihdamın nüfusa oranının sabit kalacağı varsayılmaktadır. Ancak yapılan incelemede, her iki oranında yıldan yıla sapsmalar gösterdiği kaydedilmiştir. İstihdam yaklaşımına göre hesaplanan kayıt dışı çalışan nüfus ise toplam nüfusun yaklaşık yüzde 3'ü oranındadır. Türkiye ekonomisinde 2000-2003 yılları arasınada her 3 aylık dönemde yaklaşık 2 milyon kişi kayıt dışı çalışmaktadır (Biçer, 2006, s.79).

4.1.1.5. Parasalcı Yaklaşım Sonuçları

Türkiye ekonomisindeki kayıt dışı faaliyetlerin boyutlarını tahmin etmek amacıyla Yılmaz (2010) tarafından yapılan çalışmanın sonuçları Tablo 16'de gösterilmektedir. 1999-2008 dönemi için Tablo 16'deki sonuçlara bakıldığında, dolaşımdaki paranın vadesiz mevduatlara oranının (C/D) minimum olduğu ($k=0,65$) 2001 yılında tüm ekonomik faaliyetlerin kayıt altına alındığı varsayılacak olursa kayıt dışı kalan ekonomik faaliyetlerin resmi ekonominin ortalama yüzde 65'ini oluşturduğu görülmektedir. Burda dikkat çeken husus, 1994 krizi sonrasında kayıt dışı faaliyetlerde artış eğilimi belirgin iken, 2001 yılında yaşanan krizin ardından kayıt dışı ekonomik faaliyetlerde oldukça belirgin yükselişler gerçekleşmiştir.

Tablo 16.

Basit Parasal Oran Yaklaşımı İle Kayıt Dışı Ekonomi Büyüklüğünün Ölçülmesi

YIL	Dolaşımdaki Para	Toplam Mevduat	C/D	GSMH	Paranın Dolaşım Hızı	KDE	Oran (%)
1999	1.887.153.000	2.794.028.000	0,68	78.282.966.809	17,02	1.387.314.935	1,77
2000	3.196.942.000	4.352.301.000	0,73	125.596.128.755	17,53	6.735.949.249	5,36
2001	4.462.913.000	6.905.869.000	0,65	176.483.953.021	15,52	0	0,00
2002	6.899.360.300	8.928.269.400	0,77	273.463.167.795	18,61	21.014.138.814	7,68
2003	9.775.115.500	13.239.220.900	0,74	356.680.888.000	16,37	19.953.755.342	5,59
2004	12.443.527.600	16.349.864.000	0,76	428.932.343.026	15,94	29.918.856.233	6,98
2005	18.193.450.300	24.311.413.100	0,75	486.401.023.000	12,15	30.166.738.736	6,20
2006	24.439.415.700	23.462.399.400	1,04	575.783.962.000	14,91	138.290.509.790	24,02
2007	25.008.369.500	28.212.130.300	0,89	853.636.235.629	18,38	124.547.205.403	14,59
2008	31.295.479.000	31.166.095.000	1,00	950.098.199.059	18,52	206.555.698.777	21,74

Kaynak: Yılmaz, 2010, s.82.

4.1.2. Türkiye Ekonomisinde Kayıt Dışı Ekonomiyi Ölçmeye Yönelik Ampirik Çalışma

Bu kısımda Türkiye ekonomisinde kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin boyutları araştırılacak ve kayıt dışı ekonomiyi ölçme teknikleri uygulanacaktır. Bu amaçla daha önce yapılan çalışmalar araştırılıp incelenerek referans alınmış, kullanılan tahmin yöntemleri güncel verilere uygulanmıştır. Yapılan uygulamada; istihdam yöntemi, fiziksel girdi yöntemi, sabit oran yaklaşımı ve işlem hacmi yaklaşımı yöntemleri kullanılarak kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin boyutları tahmin edilmiştir.

Kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin boyutlarını ölçmek amacıyla farklı yöntemler geliştirilmiştir. Bu yöntemlerin bazıları harcama-gelir, bazıları istihdamdaki izleri, bazıları ekonomideki para izlerini takip ederek kayıt dışı ekonomiyi tahmin etmeye çalışmaktadır. Ancak, doğası gereği kayıt dışı ekonomiyi tahmin etmek güçtür ve hiçbir yöntem kayıt dışı ekonomiyi tahmin etmek bakımından tam olarak güvenilir değildir (Yılmaz, 2012, s.478). Kayıt dışı ekonominin büyüklüğünün tahmininde ortaya çıkan rakamın nispetten küçük oluşu yöntemin güvenilirliğini azaltmakta, kayıt dışı ekonomiye ilişkin rakamın büyüklüğü ise çalışmanın inanırılığını artmaktadır (Us, 2006, s.100).

İstihdam yaklaşım yöntemi ile 2000 ile 2012 dönemleri, fiziksel girdi yaklaşımı ile 1998 ile 2011 dönemleri, parasalcı yaklaşımla ise 1986 ile 2012 dönemleri incelenmiştir.

4.1.2.1. İstihdam Yöntemi

İstihdam yaklaşımı yönteminde Türkiye’de kayıt dışı ekonomiyi tahmin etmek amacıyla 2000 - 2012 yılları arasındaki toplam nüfus, işgücü ve istihdam verileri kullanılmıştır. Bu yöntemde nüfus ve işgücü sadece 15 ve üstündeki veriler alınmıştır. Bunun nedeni ise onbeş yaş ve üstü yaş grubunun aktif bir şekilde çalışabileceğinin kabul edilmesi ve yapılan çalışmalarda referans olarak alınmasıdır. Bu yöntemde kayıt dışı ekonomide ekonomik faaliyet gösterenlerin gelişimini tesbit etmek için iktisaden faal nüfus, işgücü ve istihdam verilerin karşılaştırılmasıdır (Özsoylu, 1996, s.37). İşgücü ve istihdam verilerin nüfusa oranı ülke ekonomisindeki kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin seyrini ve gelişimini gösterecektir.

Daha öncede belirtildiği gibi istihdam yönteminde sivil işgücünün nüfusa oranının sabit kalması ya da artması durumunda, istihdamın nüfusa oranının düşmesi ekonomide kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin olduğunun göstergesi olarak kabul edilir.

İstihdam yöntemi ile tahmin yapılırken şu aşamalar izlenmiştir; ilk olarak herhangi bir yıldaki işgücü sayısı o yılın toplam nüfus sayısına bölünmüştür. Aynı şekilde herhangi bir yıldaki istihdam oranı toplam nüfusa bölünmüştür. Bu şekilde çıkan sonuçlar arasındaki fark kayıt dışı ekonominin oranını vermektedir .

2000 yılı için örneklendirirsek;

$2000_{KDE} = (2000_{İŞ GÜCÜ} / 2000_{NÜFUS}) - (2000_{İSTİHDAM} / 2000_{NÜFUS})$ bir formül yazılabilir.

Tablo 17'de 2000 - 2012 yılları arasında istihdam yöntemi ile yapılan çalışmada Türkiye'de kayıt dışı ekonomik faaliyetlerinin tahmin sonuçları ve gelişimi gösterilmektedir.

Tablo 17.

İstihdam Yaklaşımı İle Türkiye Ekonomisinde Kayıtdışı Ekonominin Boyutlar

YIL	İŞ GÜCÜ	İSTİHDAM	NÜFUS (15 YAŞ ve ÜSTÜ)	İŞGÜCÜ/NÜFUS	İSTİHDAM/NÜFUS	KDE/NÜFUS
2000	23.078	21.581	46.211	49,9	46,7	3,2
2001	23.491	21.524	47.158	49,8	45,6	4,2
2002	23.818	21.354	48.041	49,6	44,4	5,1
2003	23.640	21.147	48.912	48,3	43,2	5,1
2004	24.190	21 712	49.827	48,5	43,6	5,0
2005	22.455	20 066	48.359	46,4	41,5	4,9
2006	22.751	20 423	49.174	46,3	41,5	4,7
2007	23.114	20 738	49.994	46,2	41,5	4,8
2008	23.805	21 194	50.772	46,9	41,7	5,1
2009	24.748	21 277	51.686	47,9	41,2	6,7
2010	25.641	22 594	52.541	48,8	43,0	5,8
2011	26.725	24 110	53.593	49,9	45,0	4,9
2012	27.339	24 821	54.724	50,0	45,4	4,6

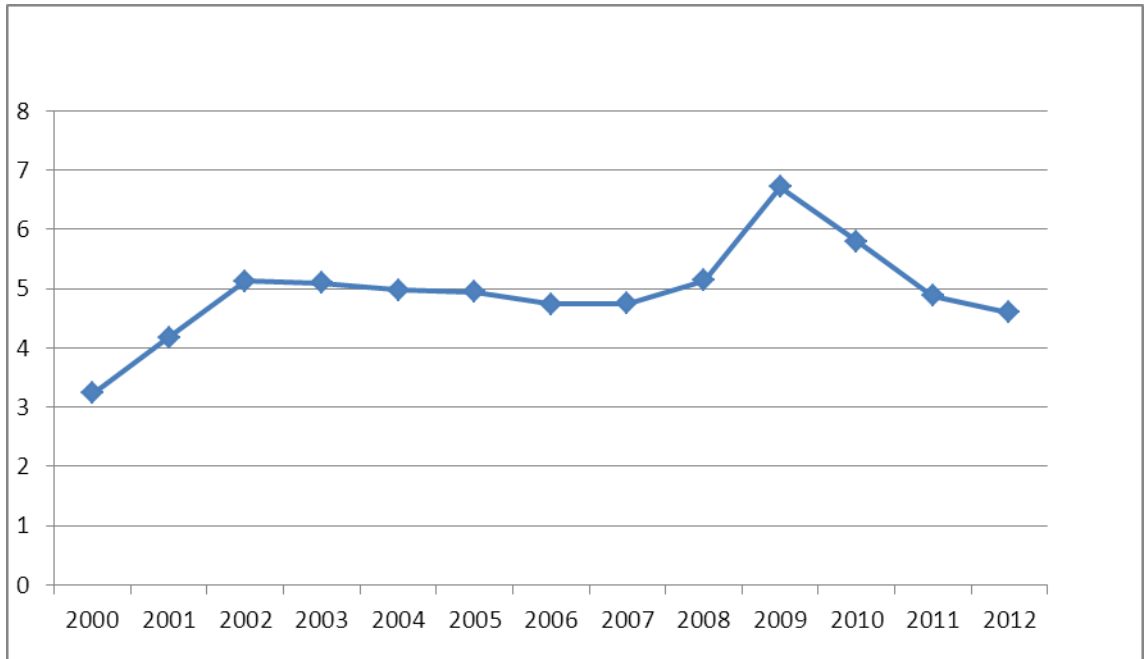
Kaynak : www.tuik.gov.tr

Yukarıdaki tabloda veriler incelendiğinde işgücünün nüfusa oranı 2000 yılında % 49.9 iken 2012 yılında ise % 50'dir. Bu yıllar arasında çok büyük düşüşler gözlenmemektedir. 2001 yılında bu oran çok az bir düşüş ile % 49.8'e düşmüştür. 2003-2004 yıllarında oran sırayla % 48.3 ve % 48.5'tir. 2005 yılında bu oran tekrar düşüşe geçmiştir. 2005-2008 yılları arasında % 46.4, % 46.3, % 46.2 ve % 46.9 oranlarını göstermektedir. 2009 yılından sonra ise bu oran yükseldiği gözlenmiş ve 2012'de oran % 50'ye çıkmıştır. Aynı şekilde tabloda istihdamın nüfusa oranı 2000 yılında % 46.7'dir ve bu oran 2012 yılında % 45.4 oranına düşmüştür. 2000 yılındaki %

46.7 oranı 2009 yılına kadar düşüş göstermiş ve 2009 yılında % 41.2 oranına düşmüştür fakat 2009 yılından sonra bu oran % 41.2'nin üzerine çıktığı gözlenmiştir.

İstihdam yöntemin varsayımları çerçevesinde bakıldığında 2000-2003 yıllarında işgücü/nüfus oranı düşmüş ve bu yıllar arasında istihdam/nüfus oranlarında düşüş göstermektedir. Elde edilen bulgulara göre, bu yıllar arasında kayıt dışı faaliyetlerin arttığı tahmin edilmektedir. 2004-2006 yılında ise kayıt dışı ekonominin azaldığı tahmin edilmektedir. Fakat 2006 yılından sonra tekrar kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin arttığı gözlenmiştir. 2009-2012 yılları arasında işgücü/nüfus oranı artarken aynı yıllar arasında istihdam/nüfus oranı da artış göstermektedir. 2009'da işgücü/nüfus oranı % 47.9 ve istihdam/nüfus oranı % 41.2'dir. 2012 yılında ise bu oranlar sırayla % 50 ve % 45.4'tür. Bu yıllar arasında kayıt dışı ekonomik faaliyetler azalma göstermiştir.

İstihdam yöntemi ile yapılan tahmin sonuçlarına bakıldığında özellikle 2009 ve sonraki yıllarda kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin azaldığı gözlemlenmiştir. 2000-2012 yılları arasında kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin ortalaması ise % 4.9 olarak tahmin edilmiştir.

Şekil 11. İstihdam yöntemi ile Türkiye'de kayıt dışı ekonominin gelişimi

Kaynak: Veriler www.tcmb.gov.tr ve www.tuik.gov.tr veri tabanlarından alınarak tarafımızca çizilmiştir.

Şekil 11'de Türkiye'de istihdam yöntemiyle tahmin edilen kayıtdışı ekonomi oranları gösterilmektedir. 2000 yılında % 3 olan oran 2002 yılında % 5'e çıkmıştır. 2002'den 2008'e kadar düşüş gözlemlenmiştir. En yüksek oran Şekil 11'de de görüldüğü gibi 2009 yılında görülmektedir ve bu oran % 6.72'ye çıkmıştır.

Tablo 17'de istihdam yöntemiyle yapılan tahmin çalışması sonucunda elde edilen bulgular incelendiğinde, kriz dönemleri olan 2000 – 2002 dönemlerinde kayıt dışı ekonomik faaliyetlerinin boyutlarının arttığını görülmektedir. 2000 döneminde % 3,2 olan kayıt dışı ekonomi oranı ekonomik ve siyasi krizlerden dolayı 2001 yılında % 4,2 ve 2002 yılında ise % 5,1'e yükseldiği görülmektedir. Aynı şekilde kriz dönemleri olan 2008 – 2009 dönemlerinde de kayıt dışı ekonomi boyutunun arttığı görülmektedir. 2007 yılında kayıt dışı ekonomi oranı % 4,8 iken 2008 ve 2009 kriz dönemlerinde sırasıyla % 5,1 ve % 6,7'ye yükselmiştir.

Özellikle, ekonomik krizlerin yaşanması, vergi ve sosyal güvenlik katkı paylarının yüksek olması ekonomik birimlerin kayıt dışı sektörde faaliyet gerçekleştirmesine neden olmaktadır (Tekece, 2010, s.72)

Şapçı (2006)'ya göre, sivil işgücünün nüfus oranına düşmesinin nedeni özellikle Türkiye'de okullaşma oranının artması ve özelliklede yüksek öğrenim gören öğrenci sayısındaki artışlar sivil işgücünde azalmalara yol açmıştır. Bunun yanında, organize olmayan farklı yerlerde çalışan kişilerin işgücü istatistiklerine dahil edilmemeleri sivil işgücü sayılarını düşürmektedir.

4.1.2.2. Fiziksel Girdi Yaklaşımı

Elektrik tüketimi yaklaşımında, elektrik tüketiminin ekonomik faaliyetlerle bire bir ilişkili olduğu varsayılmakta, buna göre elektrik tüketim verilerine dayanılarak hesaplanan ekonomik faaliyetler ile gerçekleşen ekonomik faaliyetler arasındaki farkın kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin büyüklüğünü yansıttığı varsayılmaktadır (Us, 2006, s.102).

Fiziksel girdi yaklaşımı elektrik tüketim yaklaşımı olarakta adlandırılmaktadır. Çünkü yöntemin uygulamasında fiziksel girdi elektrik tüketim verileri kullanılmaktadır. Bu yöntemde 1998 - 2011 yılları arasında hem elektrik tüketim hem de elektrik üretim verileri kullanılarak Türkiye ekonomisi için iki ayrı tahmin hesaplanması yapılmıştır. Bu yöntemde yapılan hesaplamalar Us (2006), Şapçı (2006) ve Schneider ve Enste

(2002) tarafından yapılan çalışmalar referans alınarak Türkiye ekonomisi için kayıtdışı ekonomi oranı tahmin edilmiştir. Tablo 18’de Türkiye ekonomisi için 1998 - 2012 yılları arasında elektrik tüketim verileri kullanılarak yapılan tahmin sonuçları gösterilmektedir.

Tablo 18.

Elektrik Tüketim Yaklaşımı İle Türkiye Ekonomisinde Kayıt Ekonomisinin Boyutları

YIL	GSYH	Elektrik Tüketimi	Reel GSYH Endeksi	Elektrik Tüketim Artış Hızı	Tahmin Edilen GSYH	Tahmin Edilen GSYH Endeksi	Kayıt Dışı Ekonomi Endeksi	KDE	KDE/GSYH
1998	70.203	87.705	100,00						
1999	67.841	91.202	96,64	4,0	73.002	103,99	7,35	5.161	7,61
2000	72.436	98.296	103,18	7,8	73.118	104,15	0,97	682	0,94
2001	68.309	97.070	97,30	-1,2	71.533	101,89	4,59	3.224	4,72
2002	72.520	102.948	103,30	6,1	72.445	103,19	-0,11	-75	-0,10
2003	76.338	111.766	108,74	8,6	78.732	112,15	3,41	2.394	3,14
2004	83.486	121.142	118,92	8,4	82.742	117,86	-1,06	-744	-0,89
2005	90.500	130.263	128,91	7,5	89.772	127,87	-1,04	-728	-0,80
2006	96.738	143.070	137,80	9,8	99.398	141,59	3,79	2.660	2,75
2007	101.255	155.135	144,23	8,4	104.896	149,42	5,19	3.641	3,60
2008	101.922	161.948	145,18	4,4	105.701	150,57	5,38	3.779	3,71
2009	97.003	156.894	138,18	-3,1	98.742	140,65	2,48	1.739	1,79
2010	105.886	172.051	150,83	9,7	106.374	151,52	0,69	488	0,46
2011	115.175	186.100	164,06	8,2	114.532	163,14	-0,92	-643	-0,56
2012	117.754	194.897	162,56	4,7	120.620	166,52	3,96	2.866	2,43

Kaynak: www.tcbm.gov.tr ve www.tuik.gov.tr .

GSYH verileri için 1998 yılı baz alınmıştır ve sabit fiyatlar kullanılarak hesaplamalar yapılmıştır.

Hesaplama şu şekilde formüle edilebilir;

Reel GSYH Endeksi = (Cari Yıl x 100)/ Baz Yıllı

Örneğin 1998 yılı için reel endeks, $(t_{1998} \times 100) / t_{1998}$ yani $(70.203 \times 100) / 70.203 = 100$ şeklinde bulunmuştur.

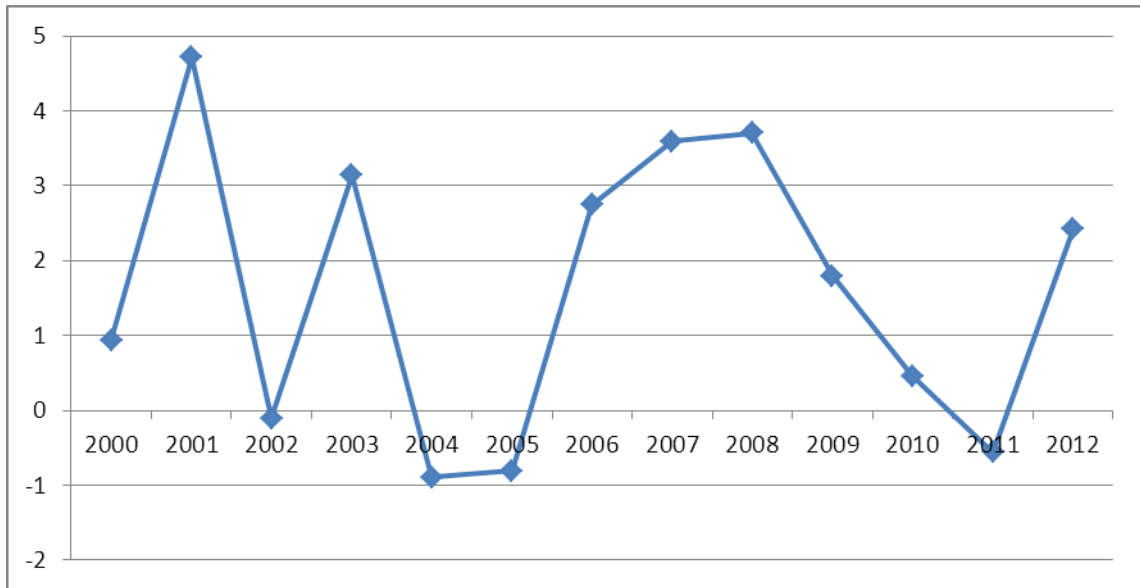
Elektrik Tüketim Artış Hızı ise $((E_{1999} - E_{1998}) / E_{1998}) \times 100$ şeklinde hesaplanmıştır.

Bu yöntemde elektrik tüketim artış hızı GSYH rakamlarına yansıtılarak tahmini GSYH verileri bulunur. Herhangi bir yıl için tahmini GSYH verileri bulunurken, bir önceki yılın GSYH rakamı o yılın elektrik tüketim artış hızıyla çarpılıp, bir önceki yılın GSYH rakamı ile toplanarak bulunur. Örneğin 1999 yılı için tahmin edilen GSYH verileri bulunurken şu yöntem izlenmiştir ;

$$(GSYH_{1998} \times ETAH_{1999}) + GSYH_{1998}$$

Yukarda elektrik tüketim yaklaşımı ile Türkiye ekonomisi için yapılan hesaplamalara bakıldığında 2008 yılı ve sonrasında kayıt dışı ekonominin azaldığı tahmin edilmiştir fakat 2012 yılında tekrar bir yükselişe geçmiş ve % 2,43 oranına yükselmiştir. Tablo 18'de görüldüğü gibi 1999 yılında kayıtdışı ekonomi oranı % 7.6'dır ve bu oran 2000 yılında % 0.94 oranına düşmüştür. Fakat 2001'de tekrar yükselmiş ve bu tablodaki yıllar itibariyle incelendiğinde 2008 yılına kadar yükselişler ve azalmalar şeklinde dalgalanmalar gözlemlenmiştir. Fakat 2008 yılı ve sonrasında sürekli bir azalış göstermiştir. 2008 yılı için % 3.71 olarak tahmin edilmiştir bu oran 2009'da % 1.76, 2010'da % 0.46 ve 2011 yılında ise - % 0.56 oranlarına kadar gerilemiştir. 2012 yılına gelindiğinde ise Türkiye'de kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin GSYH'ya oranı % 2,43'e yükseldiği görülmektedir.

Us (2006) tarafında Türkiye ekonomisi için 1978-2000 yılları arasında yapılan kayıt dışı ekonomi tahminleri incelendiğinde 2000 yılı için yapılan tahmin % 1'dir. Bu çalışmada ise yapılan kayıt dışı ekonomi tahmin verilerine bakıldığında Tablo 18'de 2000 yılı için yapılan tahmin % 0.94'dir. Her iki çalışmada da yakın tahmin oranları bulunmuştur.

Şekil 12. Elektrik tüketim yaklaşımı ile Türkiye’de kayıt dışı ekonominin gelişimi

Kaynak: Veriler www.tcmb.gov.tr ve www.tuik.gov.tr veri tabanların alınarak tarafımızca çizilmiştir.

Tablo 18’deki kayıt dışı ekonomin tahmin sonuçlarını Şekil 12’ye yansıttığımızda elektrik tüketim yöntemiyle kayıt dışı ekonomi 2000-2008 yılları arasında sürekli artmış ve azalmıştır fakat 2008 yılından sonra düşüş olduğu görülmektedir ancak 2012 yılında tekrar yükselme göstermiştir.

Aşağıdaki Tablo 19’de ise 1998-2012 yılları için elektrik üretim verileri kullanılarak tahmin yapılmıştır. Elektrik tüketim yaklaşımında kullanılan yol ve yöntem burda da izlenmiş, 1998 baz yılı GSYH verileri kullanılmıştır.

Tablo 19’e bakıldığında 1999 yılında kayıtdışı ekonomi oranı % 8.53’tür. Bu oran 2000 yılında ise % 0.48 oranına düştüğü gözlemlenmiştir. Fakat 2001 ve sonrasında 2009 yılına kadar sürekli inişler ve çıkışlar gözlemlenmiştir. Ancak 2009 yılından sonraki dönemler için ise kayıtdışılığın azaldığı gözlemlenmiştir. 2009 yılında Türkiye ekonomisi için tahmin edilen kayıt dışı ekonomi oranı % 3.16 iken 2010 yılında bu oran % -0.68 düşmüştür ve oran 2011 yılı için ise % -0.15 olarak tahmin edilmiştir. 2012 yılında ise bu oran % 2,12’ye yükselmiştir.

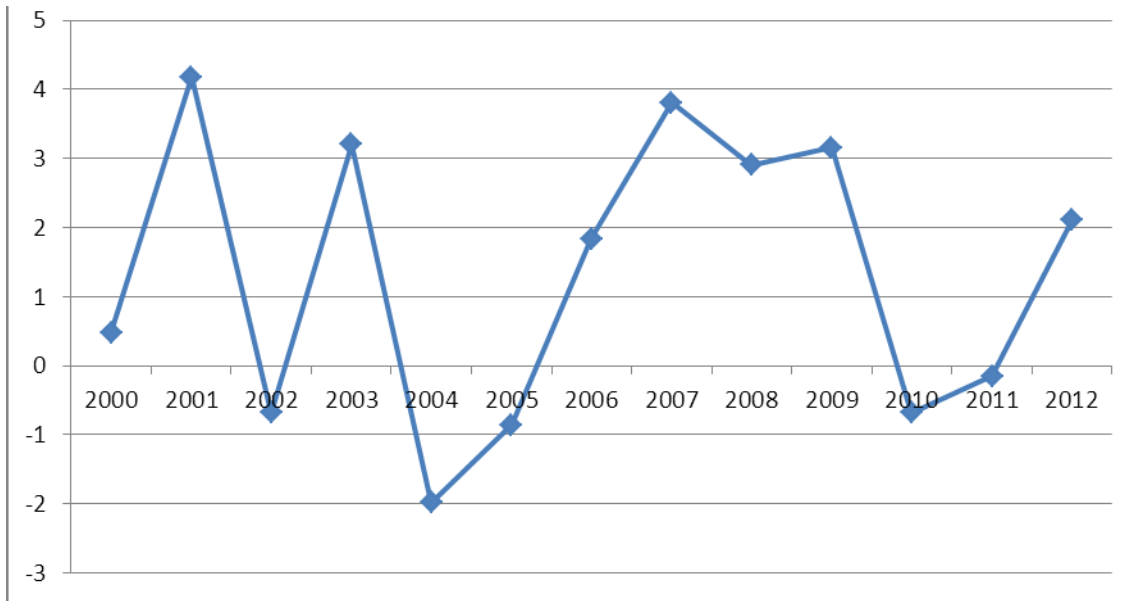

Tablo 19.

Elektrik Üretim Yöntemi İle Türkiye Ekonomisinde Kayıtdışı Ekonominin Boyutları

YIL	GSYH	Elektrik Üretimi	Reel GSYH Endeksi	Elektrik Üretim Artış Hızı	Tahmin Edilen GSYH	Tahmin Edilen GSYH Endeksi	Kayıt Dışı Ekonomi Endeksi	KDE	KDE/GSYH
1998	70.203	111.022	100,00						
1999	67.841	116.440	96,64	4,9	73.629	104,88	8,24	5.788	8,53
2000	72.436	124.922	103,18	7,3	72.783	103,67	0,49	347	0,48
2001	68.309	122.725	97,30	-1,8	71.162	101,37	4,06	2.853	4,18
2002	72.520	129.400	103,30	5,4	72.024	102,59	-0,71	-496	-0,68
2003	76.338	140.581	108,74	8,6	78.786	112,23	3,49	2.448	3,21
2004	83.486	150.698	118,92	7,2	81.832	116,57	-2,36	-1.654	-1,98
2005	90.500	161.956	128,91	7,5	89.723	127,80	-1,11	-777	-0,86
2006	96.738	176.300	137,80	8,9	98.515	140,33	2,53	1.777	1,84
2007	101.255	191.558	144,23	8,7	105.110	149,72	5,49	3.855	3,81
2008	101.922	198.418	145,18	3,6	104.881	149,40	4,21	2.959	2,90
2009	97.003	194.813	138,18	-1,8	100.070	142,54	4,37	3.067	3,16
2010	105.886	211.208	150,83	8,4	105.166	149,80	-1,02	-720	-0,68
2011	115.175	229.395	164,06	8,6	115.004	163,82	-0,24	-171	-0,15
2012	117.754	239.497	167,73	4,4	120.247	166,00	-1,73	2.493	2,12

Kaynak: www.tcbm.gov.tr ve www.tuik.gov.tr

Şekil 13. Elektrik üretim yaklaşımı ile Türkiye’de kayıt dışı ekonominin gelişimi

Kaynak: Veriler www.tcmb.gov.tr ve www.tuik.gov.tr veri tabanların alınarak tarafımızca çizilmiştir

Tablo 19’deki KDE/GSYH sonuçları şekil ile gösterildiğinde Türkiye’de kayıt dışı ekonomi şekil 12’deki gibi bir gelişme göstermektedir. 2002, 2004 ve 2005 yıllarında kayıt dışı ekonomi oranı sıfırın altına düşmüştür 2005 yılında sonra tekrar yükselmiş ve 2009’dan sonra tekrar düşüş göstermiştir 2010 ve 2011 yıllarında sıfır altında seyir göstermektedir. 2012 yılında ise tekrar yükselişe geçerek % 2,12’ye yükselmiştir.

Tablo 18 ve Tablo 19’deki sonuçlar değerlendirildiğinde 2002, 2004, 2005, 2010 ve 2011 dönemleri için yapılan çalışmada negatif değerlerin elde edildiği görülmektedir. Literatür’de fiziksel yöntemle getirilen em önemli eleştiri, bu yöntemin negatif değerleri verebileceği belirtmesidir. Negatif değerlerin elde edilmesi bu yöntemle getirilen eleştirileri haklı çıkartmaktadır.

Şapçı (2006)’ya göre, kayıt dışı ekonominin sıfır yada negatif olması iktisaden mantıklı değildir. Negatif değerlerin elde edildiği dönemler için, kayıt dışı ekonominin genel eğilimden uzaklaşarak küçülme eğilimine girdiği şeklinde yorumlanabilir. Yani negatif değerlerin elde edilmesi kayıt dışı ekonominin küçüldüğü anlamına gelebilir. Ancak bu, yöntemin en belirgin zayıf noktasını oluşturmaktadır.

Tablo 18 ve 19’deki büyüme rakamlarının hızla arttığı dönemlerde kayıt dışı ekonominin negatif değerler aldığı görülmektedir. 2001-2002, 2004-2005 ve 2010-2011 dönemlerinde GSYİH rakamlarının hızla arttığı görülmektedir, buna karşılık aynı

dönemler için kayıt dışı ekonomi oranlarının da hızla düşüş göstererek negatif değerler aldığı gözlenmektedir.

4.1.2.3. Parasalcı Yaklaşım

Bu yöntemde Türkiye ekonomisinde kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin sonuçlarını tahmin etmek amacıyla parasalcı yaklaşımı kullanarak tahmin yapılmıştır. Bu amaçla sabit oran yaklaşımı ve işlem hacmi yaklaşımı kullanılarak iki ayrı yöntem uygulanmıştır. Her iki yöntemde aynı sonuçlar bulunmuştur.

4.1.2.3.1. Sabit Oran Yaklaşımı

Türkiye ekonomisi için kayıt dışı ekonominin tahmin edilmesi amacıyla parasalcı yaklaşımın yöntemlerinden kabul edilen sabit oran yaklaşımı kullanılarak 1986 - 2012 yılları arasında kayıt dışı ekonominin boyutu tahmin edilmiştir. Bu yöntemde 1986 - 2012 yılları arasında üretim yöntemi ile hesaplanan GSYH cari fiyatlar , dolaşımdaki para (C) ve mevduat (D) verileri kullanılarak kayıtdışı ekonominin boyutları tahmin edilmiştir. 1986 yıllı baz alınarak tahmin hesaplanması yapılmıştır. Tablo 20 ve Tablo 21'te yapılan tahmin oranları gösterilmektedir.

Tablo 20 Özsoylu (1996), Temel vd. (1994) tarafından yapılan çalışmalar referans alınarak bu dönemler arasındaki Türkiye ekonomisindeki kayıtdışı ekonominin boyutu tahmin edilmiştir.

C dolaşımdaki toplam para, D toplam vadesiz mevduat Yr resmi GSYH, Yu ise kayıt dışı geliri göstermektedir, "k" katsayısı dolaşımdaki toplam paranın toplam vadesiz mevduata (D) bölünmesiyle elde edilmiştir ve dolaşım hızı ise v olarak gösterilmiştir. 1986 yılı baz yıllı alındığından dolayı 1986 yılında kayıt dışı ekonominin olmadığı varsayılmıştır.

Tablo 20.

Sabit Oran Yaklaşımı İle Türkiye Ekonomisinde Kayıtdışı Ekonominin Boyutları

YIL	C	D	k=C/D	k*D	Yr	v	Yu	(Yu/Yr)*100
1986	1302	3953	0,329370	1302	51079234	9720	0	0,0
1987	2212	6417	0,344709	2114	74721925	8759	862197	1,2
1988	3426	7886	0,434441	2597	129224505	12327	10213639	7,9
1989	6840	12718	0,537820	4189	227324008	13446	35645273	15,7
1990	11378	20020	0,568332	6594	393060171	14769	70654722	18,0
1991	17449	29344	0,594636	9665	630116961	16153	125735166	20,0
1992	30389	47952	0,633738	15794	1093368045	17152	250333623	22,9
1993	51645	77442	0,666886	25507	1981867096	19251	503179685	25,4
1994	102328	128519	0,796209	42330	3868429189	22642	1358488281	35,1
1995	189465	198719	0,953432	65452	7626456072	28869	3580175772	46,9
1996	319024	577831	0,552106	190320	14772110189	19231	2475067139	16,8
1997	610871	970339	0,629544	319601	28835883135	22354	6511186548	22,6
1998	1057864	1504615	0,703080	495575	70203147160	35098	19735345260	28,1
1999	1887153	2794042	0,675420	920274	104595915540	28160	27227518829	26,0
2000	3196942	4352301	0,734541	1433518	166658021460	28805	50794675084	30,5
2001	4462913	6905869	0,646249	2274587	240224083050	26167	57261717717	23,8
2002	6899360	8928269	0,772754	2940705	350476089498	29529	116894181266	33,4
2003	9775116	13239221	0,738345	4360604	454780659396	25840	139911369516	30,8
2004	12443528	16349864	0,761078	5385156	559033025861	25720	181544016097	32,5
2005	18193450	25275958	0,719793	8325145	648931711812	19313	190584707557	29,4
2006	24439416	24522090	0,996629	8076843	758390785210	23264	380663496712	50,2
2007	25008370	29725334	0,841315	9790636	843178421420	21338	324710846596	38,5
2008	29271922	33062653	0,885347	10889849	950834250715	21633	397663473391	41,8
2009	34233281	44691869	0,765985	14720165	952558578826	16033	312855568344	32,8
2010	44346900	59558427	0,744595	19616765	1098799348446	13878	343206698611	31,2
2011	49505735	65369352	0,757323	21530710	1297713210117	14933	417762182659	32,2
2012	53069688	73827984	0,718829	24316730	1416816800524	14436	415077610964	29,3

Kaynak: www.tcbm.gov.tr ve www.tuik.gov.tr

Tablo 20 incelendiğinde 1987 yılında kayıt dışı ekonomi oranı % 1.2 dir ve bu oran sonraki yıllarda sürekli bir artış göstermiştir 1995 yılında kayıt dışı ekonomi oranı % 46.9'a yükselmiştir. 1995 ve 2006 yılları arasında ise sürekli artış ve azalışlar şeklinde bir dalgalanma göstermiştir. 2006 yılında Türkiye ekonomisi için kayıtdışı ekonomi % 50.2 olarak tahmin edilmiştir. 2007 yılında bu oran % 38.5'e düşmüş ve 2008 yılında tekrar yükselerek % 41.8'e yükselmiştir. 2009 ve 2010 yıllarında kayıt dışı

ekonomi azalmış 2011 de ise % 32.2'ye yükselmiş ve 2012 yılında ise % 29.3 oranına düşmüştür.

Tablo 21.

Sabit Oran Yaklaşımı İle Türkiye Ekonomisinde Kayıtdışı Ekonominin Boyutları

YIL	C	D =Dr	C/D	Cr=k.Dr		vr		(Yu/Yr)*100
				kr=0,32937	Yr		Yu	
1986	1302	3953	0,329370	1302,00	51079234	9720	0,000	0,0
1987	2212	6417	0,344709	2113,57	74721925	8659	862197,494	1,2
1988	3426	7886	0,434441	2597,41	129224505	11424	10213639,455	7,9
1989	6840	12718	0,537820	4188,93	227324008	11623	35645273,479	15,7
1990	11378	20020	0,568332	6593,99	393060171	12519	70654722,423	18,0
1991	17449	29344	0,594636	9665,04	630116961	13466	125735165,668	20,0
1992	30389	47952	0,633738	15793,95	1093368045	13957	250333622,808	22,9
1993	51645	77442	0,666886	25507,08	1981867096	15353	503179684,846	25,4
1994	102328	128519	0,796209	42330,32	3868429189	16758	1358488280,772	35,1
1995	189465	198719	0,953432	65452,10	7626456072	19646	3580175772,175	46,9
1996	319024	577831	0,552106	190320,25	14772110189	16471	2475067139,115	16,8
1997	610871	970339	0,629544	319600,65	28835883135	18237	6511186548,020	22,6
1998	1057864	1504615	0,703080	495575,19	70203147160	27397	19735345260,061	28,1
1999	1887153	2794042	0,675420	920273,89	104595915540	22344	27227518829,224	26,0
2000	3196942	4352301	0,734541	1433517,81	166658021460	22076	50794675084,418	30,5
2001	4462913	6905869	0,646249	2274586,75	240224083050	21130	57261717717,320	23,8
2002	6899360	8928269	0,772754	2940704,84	350476089498	22143	116894181266,472	33,4
2003	9775116	13239221	0,738345	4360603,53	454780659396	19761	139911369515,983	30,8
2004	12443528	16349864	0,761078	5385156,32	559033025861	19415	181544016097,392	32,5
2005	18193450	25275958	0,719793	8325144,81	648931711812	14928	190584707557,256	29,4
2006	24439416	24522090	0,996629	8076843,33	758390785210	15490	380663496712,225	50,2
2007	25008370	29725334	0,841315	9790636,29	843178421420	15405	324710846596,183	38,5
2008	29271922	33062653	0,885347	10889849,28	950834250715	15254	397663473391,365	41,8
2009	34233281	44691869	0,765985	14720165,30	952558578826	12069	312855568343,777	32,8
2010	44346900	59558427	0,744595	19616764,98	1098799348446	10575	343206698610,561	31,2
2011	49505735	65369352	0,757323	21530709,85	1297713210117	11297	417762182659,225	32,2
2012	53069688	73827984	0,718829	24316730,37	1416816800524	11165	415077610964,455	29,3

Kaynak: www.tcbm.gov.tr ve www.tuik.gov.tr

Tablo 21'te sabit oran yaklaşımı ile yapılan tahmin çalışmasında Şapçı (2006) tarafından yapılan çalışma referans alınarak kayıtdışı ekonomi tahmini yapılmıştır. Şapçı 1975 - 2004 yılları için GSMH verileri alırken bu çalışmada ise 1986 - 2012 yılları arasındaki GSYH verileri alınarak hesaplama yapılmıştır. Bu çalışmada 1986 - 2004 yılları için çıkan tahmin sonuçları Şapçı (2006) tarafından yapılan çalışmada 1986 -

2004 yılları için aynı sonuçlar elde edilmiştir. Hem Tablo 20 hem de Tablo 21 aynı sonuçları göstermektedir.

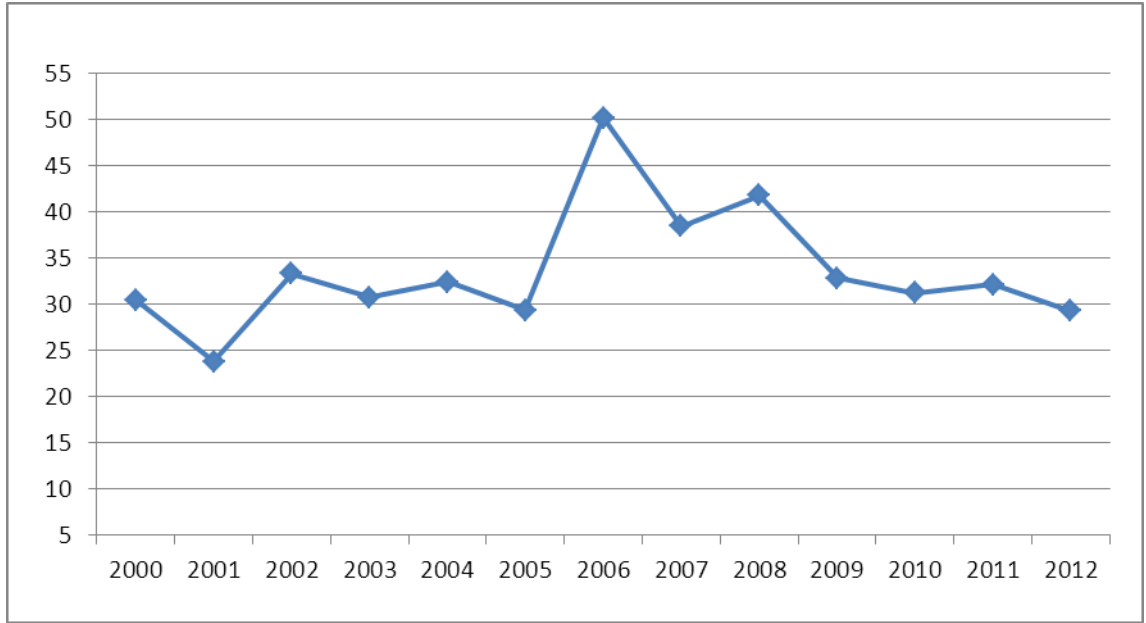
Şapçı (2006) tarafından yapılan çalışmada kayıtdışı gelir (Yu) şu formül ile bulunmuştur.

$$Y_u = Y_r \times (C - k_r D) / (k_r + 1) D$$

Özsoylu (1996), Temel vd. (1994) tarafında yapılan çalışmalarda ise kayıtdışı gelir şu şekilde bulunmuştur.

$$Y_u = v_r \times C_g = v_r \times (C - kD)$$

Şapçı (2006) tarafında yapılan çalışmada da sabit oran yaklaşımında anlattığımız varsayımları teker teker formüle uygulayarak sonuca ulaşmıştır.

Şekil 14. Sabit oran yaklaşımı ile Türkiye’de kayıt dışı ekonomi gelişimi

Kaynak: Veriler www.tcmb.gov.tr ve www.tuik.gov.tr veri tabanların alınarak tarafımızca çizilmiştir

Tablo 20’deki çıkan tahmin sonuçlarını Şekil 14’e yansıttığımız zaman 2008 yılına kadar yıllar itibariyle dalgalanmalar yaşandığı ve çıkan sonuçlar arasındaki farklılığın yüksek olduğu görülmektedir. Sabit oran yöntemi ile yapılan tahmin sonuçlarının gelişimine bakıldığında kayıt dışı ekonomi boyutları % 20 ile % 50 arasında gelişim göstermektedir. En yüksek oran 2006 yılı ile % 50 oranındadır.

4.1.2.3.2. İşlem Hacmi Yaklaşımı

Parasalıcı yaklaşımlardan diğer bir yöntem de işlem hacmi yaklaşımıdır. Bu yaklaşımda kayıtdışı ekonominin boyutunu tahmin etmek amacıyla teoride anlatıldığı gibi Fisher Eşitliği esas alınarak tahmin sonuçları bulunmuştur. Fisher'in Miktar Teorisi eşitliği şu şekildedir ;

$M \times V = P \times T$ dir.

Tablo 21'de Türkiye ekonomisi için 1986-2012 yılları arasında kayıtdışı ekonominin boyutları tahmin edilirken dolaşım hızı (v) oranları Tablo 19'değerler ile kullanılmıştır.

İşlem hacmi ile yapılan tahminde kayıtdışı ekonominin tahmin sonuçları sabit oran yöntemiyle aynıdır. Öyle ki Tablo 21 ile Tablo 19 incelendiğinde bütün yıllara için aynı tahmin sonuçların çıktığı görülmektedir. 1986 yılında kayıtdışı ekonomik faaliyetlerin sıfır çıkmasının sebebi 1986 yılının baz yılı olarak seçilmesidir. Her iki yaklaşımda da aynı sonuçlar çıkmasının nedeni ise para miktarı ve dolaşım hızlarının iki yöntemde aynı seçilmesidir.

Tablo 22'ye bakıldığında diğer üç yöntem ile yapılan tahmin sonuçlarıyla benzer gelişmeler gösterdiğini görülmektedir. 1995 yılına kadar kayıtdışı ekonomi oranı artmış ve 1995 ile 2012 yılları arasında sürekli dalgalanmalar göstermiştir.

Tablo 22.

İşlem Hacmi Yaklaşımı İle Türkiye Ekonomisinde Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları

YIL	C	D	Yr	v	M	Y = M x V	Y - Yr	KDE (%)
1986	1302	3953	51079234	9720	5255	51079234	0	0,0
1987	2212	6417	74721925	8759	8629	75584123	862197	1,2
1988	3426	7886	129224505	12327	11312	139438144	10213639	7,9
1989	6840	12718	227324008	13446	19558	262969282	35645273	15,7
1990	11378	20020	393060171	14769	31398	463714893	70654722	18,0
1991	17449	29344	630116961	16153	46793	755852126	125735166	20,0
1992	30389	47952	1093368045	17152	78341	1343701668	250333623	22,9
1993	51645	77442	1981867096	19251	129087	2485046780	503179685	25,4
1994	102328	128519	3868429189	22642	230847	5226917470	1358488281	35,1
1995	189465	198719	7626456072	28869	388184	11206631844	3580175772	46,9
1996	319024	577831	14772110189	19231	896855	17247177328	2475067139	16,8
1997	610871	970339	28835883135	22354	1581210	35347069683	6511186548	22,6
1998	1057864	1504615	70203147160	35098	2562479	89938492420	19735345260	28,1
1999	1887153	2794042	104595915540	28160	4681195	131823434369	27227518829	26,0
2000	3196942	4352301	166658021460	28805	7549243	217452696544	50794675084	30,5
2001	4462913	6905869	240224083050	26167	11368782	297485800767	57261717717	23,8
2002	6899360	8928269	350476089498	29529	15827629	467370270764	116894181266	33,4
2003	9775116	13239221	454780659396	25840	23014337	594692028912	139911369516	30,8
2004	12443528	16349864	559033025861	25720	28793392	740577041958	181544016097	32,5
2005	18193450	25275958	648931711812	19313	43469408	839516419369	190584707557	29,4
2006	24439416	24522090	758390785210	23264	48961506	1139054281922	380663496712	50,2
2007	25008370	29725334	843178421420	21338	54733704	1167889268016	324710846596	38,5
2008	29271922	33062653	950834250715	21633	62334575	1348497724106	397663473391	41,8
2009	34233281	44691869	952558578826	16033	78925150	1265414147170	312855568344	32,8
2010	44346900	59558427	1098799348446	13878	103905327	1442006047057	343206698611	31,2
2011	49505735	65369352	1297713210117	14933	114875087	1715475392776	417762182659	32,2
2012	53069688	73827984	1416816800524	14436	126897672	1831894411488	415077610964	29,3

Kaynak : www.tcbm.gov.tr ve www.tuik.gov.tr

Tablo 23'te Türkiye'de kayıtdışı ekonomiyi tahmin etmek amacıyla uygulanan dört yöntemin bulguları karşılaştırılmıştır. Bu tabloda her dört yöntemin sonuçlarına bakıldığında elde edilen büyüklüklerin farklı olmasına rağmen yıllar itibariyle benzer gelişmelerin yaşandığı görülmektedir.

Tablo 23.

Türkiye'de Kayıtdışı Ekonominin Boyutları

Yıl	Elektrik Tüketim	Elektrik Üretim	Sabit Oran Yöntemi	İşlem Hacmi Yaklaşımı	
2000	3,2	0,94	0,48	30,5	30,5
2001	4,2	4,72	4,18	23,8	23,8
2002	5,1	-0,10	-0,68	33,4	33,4
2003	5,1	3,14	3,21	30,8	30,8
2004	5,0	-0,89	-1,98	32,5	32,5
2005	4,9	-0,80	-0,86	29,4	29,4
2006	4,7	2,75	1,84	50,2	50,2
2007	4,8	3,60	3,81	38,5	38,5
2008	5,1	3,71	2,90	41,8	41,8
2009	6,7	1,79	3,16	32,8	32,8
2010	5,8	0,46	-0,68	31,2	31,2
2011	4,9	-0,56	-0,15	32,2	32,2
2012	4,6	2,43	2,12	29,3	29,3

Kaynak: www.tcmb.gov.tr, www.tuik.gov.tr, www.dpt.gov.tr

İstihdam yöntemi sonucunda elde edilen tahmini sonuçlara bakıldığında 2000 – 2009 dönemleri arasından artışlar ve azalışlar şeklinde dalgalanmalar gözlenmiştir. 2000 yılında kayıt dışı ekonomi oranı % 3,2 iken 2009 yılında bu oran % 6,7'ye çıkmıştır. Fakat 2009 – 2012 dönemleri arasında bu yöntemle göre kayıt dışı ekonominin küçüldüğü görülmektedir. 2009 yılında kayıt dışı ekonomi oranı % 6,7 iken 2012 yılında % 4,6'ya düşmüştür. Elektrik üretim/tüketim yöntemiyle elde edilen sonuçlara bakıldığında 2000 yılında kayıt dışı ekonomi oranı sırasıyla % 0,94 ve % 0,48 iken 2012 yılında % 2,43 ve % 2,12 olarak görülmektedir. Fiziksel girdi yöntemiyle yapılan çalışma sonucunda elde edilen tahmini sonuçlar analiz edildiğinde 2000 – 2012 dönemleri arasında kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin sürekli artışlar ve azalışlar şeklinde dalgalanmalar göstermiştir. 2009 – 2011 dönemleri arasında anlamlı bir azalma görülmektedir. Ancak, 2012 yılında tekrar kayıt dışı ekonomi boyutunun büyüdüğü görülmektedir. Parasalcı yaklaşım sonucu elde edilen sonuçlar fiziksel girdi yöntemiyle elde edilen sonuçlar ile benzerlik göstermektedir. Parasalcı yaklaşım sonucu elde edilen en yüksek tahmini sonuç 2006 yılında % 50'dir en düşük oran ise 2001 yılında % 23,8 olarak hesaplanmıştır.

Kayıtdışında kalma isteği hem arz hem de talep yönlüdür. İşçi – işveren ilişkisinde gerek işçi gerekse işveren kayıt dışı istihdamı tercih etmektedir. Çünkü kriz dönemlerinde işsizliğin artması ve vergi oranların yüksek olması işvereni kayıtdışılığa itmektedir. Aynı şekilde ücretlerin düşük olmasından dolayı işçiler sigorta ve primlerin yatırılmasını istememekte kendilerine ödenmesini istemektedir. Aynı şekilde alıcı – satıcı ilişkisinde gerek satıcı gerekse alıcı yüksek vergi oranları, enflasyon ve kriz gibi nedenlerden dolayı kayıtdışında kalmayı tercih etmektedirler (Us, 2006, s.99). Tablo 23'te de görülebileceği gibi istihdam yöntemi ve elektrik üretimi sonuçlarına bakıldığında özellikle kriz dönemlerinde kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin artmaktadır. Ancak, parasalcı yaklaşım ve elektrik tüketimi yönetimiyle yapılan tahmin sonuçlarına bakıldığında, özellikle 2009 kriz döneminde kayıt dışı ekonomi boyutunun azaldığını görülmektedir.

4.1.3. Kayıt Dışı Ekonomi ile Mücadelede Uygulanan Politikalar

Savaşan (2011) ve Yılmaz (2012)'ye göre, Türkiye ekonomisinde son on yılda kayıt dışı ekonomiyle mücadelede kararlı bir duruş ve politikalar üretmekle birlikte kayıt dışı ekonomik faaliyetlerle mücadelede çok başarılı olduğu söylenemez. Kayıtdışılığın bir sonuç olması ve çözümün başta vergi ve sosyal güvenlik sistemi gibi bir çok alanda reform niteliğinde değişiklikleri ve ekonomide yapısal dönüşümü gerektirmesi kayıtdışılıkla mücadelede kısmi başarılarla yetinmeyi adeta zorunlu kılmaktadır.

2001 ekonomik kriz sonrası kamu harcamalarının disiplin altına alınması yönündeki hedefler arasında harcama tarafından kaynaklanıp ve bütçe açığı ile buna dayalı borçlanmayı gerekli kılan sebeplerin ortadan kaldırılması, harcamalarda tassaruflara gidilmesi ve bütçenin verimlilik-etkinlik ilkesi çerçevesinde şekillendirilmesi, kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin kayıtlı hale dönüştürülmesi ve buna dayalı olarak vergi hasılatının artırılması yer almıştır. Bu hedeflere ulaşmak için Sosyal Güvenlik Reformu gerçekleştirilmiş, Kamu Mali yönetim ve Kontrol Kanunu ile performans bütçesi sistemine geçilmiş, kamu kesimi harcamaların büyüklüğünü ve gelişimini rahat takip edebilmek için konsolide bütçe dışında yer alan kimi kurum ve kuruluşlar merkezi yönetim bütçesi kapsamına alınmış, KADİM (Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele) projesi uygulanmaya konmuş, Gelir İdaresi Başkanlığı Kurulmuş ve Vergi Denetim Kurulu oluşturulmuştur (Yılmaz, 2012, s.457).

Kayıt dışı istihdamı önlemek amacıyla 4447 Sayılı İşsizlik Sigortası Kanunu ile Yapılan Düzenlemeler yasası ile Mart 2002'den itibaren, bir iş yerinde çalışırken kendi istek ve kusuru dışında işini kaybedenlere işsizlik sigortası ödeneği başlanmıştır. İşsizlik sigortası ile hedeflenen amaç bireylerin işsizlik döneminde kayıt dışı sektörde faaliyet gerçekleştirmeyi önlemek ve kayıtlı sektöre teşvik etmektir. İşsizlik sigortası, işsiz kalınan dönemde geçici gelir kaybını kısmen de olsa ortadan kaldıran, zorunlu bir sigorta uygulamasıdır (Tunç, 2007, s.35).

Kayıt dışı ekonomi ile mücadelede uygulanan bir diğer politika 2004 yılında uygulamaya konulan E-devlet uygulamasıdır. E-devlet uygulamasıyla, vergi dairelerinde tam otomasyona gidilerek etkin ve hızlı bir gelir idaresi oluşturmak, kayıt dışı ekonomiyle mücadele etmek, vergiye gönüllü uyumu artırmak gibi amaçlarla üç aşama şeklinde yürütülmüş olan proje sayesinde e-beyanname, e-tahsilat, e-haciz gibi uygulanmalara gidilmiştir (Hepaksız ve Hyarulloğlu, 2011, s.119).

Kayıt dışı ekonomiyle mücadele amaçlı 2006'dan bu yana Orta Vadeli Programlar (OVP) hazırlanmış ve bu programlarda kayıt dışı ekonomi sorun alanlarından biri olarak görülmektedir. 2006 – 2008 OVP'ında vergi politikasının temel amaçlarından biri olarak kayıt dışı ekonominin küçültülmesi yer almıştır. 2007 – 2009 OVP'nda kayıtdışılık kamu gelirleri bölümünde yer almış; "Güçlü bir toplumsal ve siyasi irade ile toplumun tüm kesimlerinin katıldığı kapsamlı bir kayıtdışılıkla mücadele stratejisi" oluşturulmasından bahsedilmiş, "İş ve çalışma hayatına ilişkin mevzuatın basitleştirilmesi" ve "Kamu kurumları arasında bilgi paylaşımı ve koordinasyon sağlanarak kurumların teknolojik alt yapısının güçlendirilmesine yönelik faaliyetler" başlanmasına vurgu yapılmıştır. 2008 – 2010 OVP'ından itibaren kayıtdışılıkla mücadeleye daha çok yer verildiği görülmektedir. 2009 – 2010 OVP'ında ekonomide kayıtdışılığın azaltılması ve rekabet gücünün artırılması hedeflenmiştir. 2009 – 2011 OVP'de kayıtdışılığın önlenmesine yönelik alınacak tedbirlerden daha çok denetim bağlantılı önlemlere vurgu yapıldığı görülmektedir. 2010 – 2012 OVP'ında "temel amaç ve reform alanları" başlığı altında "güvenceli esneklik yaklaşımı çerçevesinde" esnek çalışma modellerinin teşvik edileceği ve yaygınlaştırılacağı belirtilmiştir. Son olarak 2011 – 2013 OVP'ında ise kayıtdışılığa karşı kurumsal ve toplumsal mutabakatı güçlendirilerek kayıt içi faaliyet özendirilecek, denetim kapasitesi artırılacak, yaptırımların etkinliği artırılmak üzere gözden geçirilecektir denilmektedir (Savaşan, 2011, s.28-30).

Kayıt dışı ekonomiyle mücadele politikası çerçevesinde 2001 krizinden sonra farklı uygulamalar ve planlar başlatılmıştır. Bunları aşağıdaki gibi sıralayabiliriz (Yılmaz, 2012, s.465 – 472);

- Vergi Barış Kanunu Uygulaması (2003)
- Gelir İdaresi Başkanlığının Kurulması (2005)
- Mali Suçları Araştırma Kurulu Başkanlığı Görev ve Yetkilerinin Yeniden Belirlenmesi (2006)
- Vergi Daireleri tam Otomasyon Projesi (2004 – 2007)
- Kayıt Dışı İstihdamla Mücadele Projesi (KADİM) (2006)
- Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı (2008 – 2010)
- Bazı Varlıkların Milli Ekonomiye Kazandırılması Hakkındaki Kanun Uygulamaya Konulması (2008)
- Vergi Denetim Başkanlığının Oluşturulması (2011)
- 6111 Sayılı Kanun Uygulamaya Konulması (2011)
- Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı (2011 – 2013)
- Tütün ve Tütün Mamulleri Kaçakçılığı Eylem Planı (2011 – 2013).

BÖLÜM V

SONUÇ

5.1. Sonuç

Kayıt dışı ekonomi, ekonomik birimlerin gelir veya fayda elde etmek amacıyla yasal, kurumsal ve toplumsal yükümlülüklerini yerine getirmeyerek ekonomik faaliyetlerini gerçekleştirmesidir. Kayıt dışı ekonomik faaliyetler, ekonomik birimlerin daha fazla gelir ve daha yüksek bir yaşam standartını elde etmek veya düşük olan gelirlerini daha yukarı çekebilmek amacıyla gerçekleştirmiş oldukları faaliyetlerdir. Gerçekleşen bu ekonomik faaliyetler milli muhasebe kayıtlarına yansımamaktadır.

Kayıt dışı ekonomi 1970'li yıllardan itibaren tüm dünya ekonomilerinin üzerinde çalışma yaparak çözüm üretmeye çalıştığı bir konu haline gelmiştir. Bu açıdan, Dünya Bankasının (WB), gelişmiş, gelişmekte ve az gelişmiş olarak sınıflandırıldığı ülke ekonomilerini incelediğimizde, bütün ekonomilerde kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin gerçekleştiği görülmektedir. Ancak, ekonomilerin gelişmişlik düzeylerine bağlı olarak kayıt dışı ekonomik faaliyetlerinin boyutu da değişmektedir. Ülkenin ekonomik gelişmişlik düzeyi arttığında kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin boyutu azalmaktadır. Bu bağlamda, küresel bir sorun olan kayıt dışı ekonomi sektörü ekonomik gelişmişlik ile ters yönlü olduğu söylenebilir.

Kayıt dışı ekonomi, Türkiye ekonomisinde 1980'li yıllardan itibaren araştırmacılar, akademisyenler ve siyasetçiler tarafından ilgi çekmeye başlamış ve yoğun araştırmalara konu olmuştur. Kayıt dışı ekonomi, Türkiye ekonomisi için ciddi bir sorun haline gelmiştir. Bu sorunun araştırılması ve çözüm üretmek amacıyla yapılan çalışmalara baktığımızda birbirinden farklı sonuçların tahmin edildiği görülmektedir.

Kayıt dışı ekonomi ile mücadele politikaları belirlenirken sadece vergi ve mali tabanlı değil, ülkenin siyasal, hukuki, toplumsal ve kültürel yapısı da göz önünde bulundurulması gerekir. Bu nedenle, kayıt dışı ekonomik faaliyetleri azaltmaya yönelik mücadele politikaları belirlenirken kayıt dışı ekonomiye neden olan olguların ve etmenlerin kapsamlı bir şekilde tespit edilmesi gerekmektedir. Ekonomik birimleri kayıt

dışı sektöre iten nedenlerin siyasal ve ekonomik karar vericiler tarafından iyice araştırılması gerekir ve mücadele politikaları bu çerçevede yürütülmelidir.

Kayıt dışı ekonomiyi yaratan nedenleri ve boyutlarını genişleten unsurları ortadan kaldırmaya yönelik alınacak kararların ve izlenecek politikaların, kısa vadeli politikalar yerine orta ve uzun dönemli yapısal değişiklikler barındıran politikalar olması ve en önemlisi izlenilecek politikaların istikrarlı bir şekilde yürütülmesi gerekmektedir. Bu amaçla belirlenecek politikalar devlet ve özel sektör işbirliğiyle kararlı bir şekilde yürütülmelidir.

Kayıt dışı ekonominin en önemli özelliklerden birisi istatistiksel olarak ölçülemezdir. Kayıt dışı ekonominin bu özelliği kayıt dışı ekonomik faaliyetlerinin sınırlarını genişletmekte ve kayıt dışı ekonominin ölçülmesini zorlaştırmaktadır. Bu nedenle ekonomik birimler tarafından, gelir ve fayda elde etmek için gerçekleşen faaliyetler milli gelir hesaplarına tam ve açık bir şekilde yansıtılmamakta ve kayıt dışı ekonomiyle mücadelede alınacak önlemlerin etkisini azaltmaktadır. Bundan dolayı kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin boyutları tahmin edilirken kullanılacak istatistiksel verilerin kapsamı ve sınırları iyi bir şekilde belirlenmesi gerekir. Ayrıca istatistiksel çalışma yürüten kurumların daha etkin çalışmasını sağlamak için teknik yetersizliklerin giderilmesi, veri tabanlarının genişletilmesi ve verilere ulaşılmasının kolaylaştırılması gerekmektedir.

Kayıt dışı ekonominin önlenmesinde siyaset ve siyasal kurumlara büyük bir görev düşmektedir. Her şeyden önce siyasetçilerin kayıtdışılıkla mücadelede kararlı ve samimi olmaları gerekmektedir. Topluma temiz bir siyasetin yürütüldüğü hisetilmelidir. Bundan dolayı özellikle siyasal partiler, parti programlarına kayıtdışılıkla mücadeleyi koymalı, kararlı ve istikrarlı bir şekilde sürdürmeleri gerekir. Kayıt dışı ekonominin önlenmesinde siyasi kararlılık çok önemlidir. Bu kararlılığın orta, uzun, kısa vade ve sürekli olması gerekmektedir. Siyasetin kirlendiği bir ülkede kayıt dışı ekonomiyi kontrol edebilmek mümkün değildir. Siyasette gelirlerin ve harcamaların kaynakları tam olarak izlenmiyorsa, büyük çapta kontrolsüz bir kaynak girişi oluyorsa siyasetin öncelikle kendi alanını temizlemesi gerekmektedir. Siyasette harcamaların sınırlanması, girişlerin kontrolü, saydamlık, hesap verebilirlik, bağışta bulunanların bu geliri nereden bulduklarını araştırılması gerekmektedir. Bu şekilde siyasal ve siyasi

kurumlar halka öncülük etmiş olurlar ve kayıt dışılıkla daha etkin bir şekilde mücadele edilir.

Kayıt dışı ekonomiyi önlemede önemli olan bir diğer unsur da sosyal, kültürel ve psikolojik önlemlerin alınmasıdır. Ekonomik birimleri kayıtdışılığa iten psikolojik ve sosyal nedenler araştırılmalı ve bu yönde önlemler alınmalıdır. Etik değerlerin vurgulanması gerekmektedir. Kayıt dışılığın etik olmadığı benimsenmelidir. Bu çerçevede vergi bilinci artırılmalıdır. Bireylere verdikleri vergilerin kamu hizmeti olarak kendilerine geri döndüğü, bu nedenle daha iyi kamu hizmeti için vergilerin tam ve zamanında ödenmesi gerektiği ve vergi kaçırmanın sonucunda ne tür toplumsal kayıp ve maliyetlerin olacağı anlatılmalıdır. Bireylerin verdiği vergilerin israf edildiğine dair düşünce içine girmeleri engellenmelidir. Bundan dolayı hükümetler ödenen vergilerin nereye harcandığını şeffaf bir şekilde kamu oyu ile paylaşmalıdır.

Vergi kaçakçılığını önlemek amacıyla denetimlerin artırılması gerekir. Genellikle vergi denetimi kayıtlara dayanılarak yapılmaktadır. Bundan dolayı vergi denetimleri kayıtlı bulunan mükellefler üzerinden yapılmakta, kayıtları bulunmayan mükellefler ise vergi denetiminin dışında kalmaktadır. Bundan dolayı vergiye tabi işlemleri kayıt altına alabilecek otomatik vergi güvenlik tedbirleri geliştirilmelidir. Ayrıca vergi idaresi teknolojik açıdan geliştirilmeli ve vergi denetimini etkin yapabilecek uzman personelin sağlanması gerekir.

Kayıt dışı ekonominin en önemli nedenlerden birisi de vergi oranlarının yüksek olmasıdır. Vergi oranların yüksek olması ekonomik birimlerinin faaliyetlerini kayıtlı sektörden kayıt dışı sektöre kaydırmalarına neden olmaktadır. Bu nedenle ekonomik birimlerin faaliyetlerini kayıtlı sektörde gerçekleştirebilmeleri için vergi oranlarının düşürülmesi ve en önemlisi vergi kanunlarının açık ve şeffaf olması gerekir. Diğer önemli bir husus, vergi kaçakçılığını önlemek amacıyla gerekli hukuki ve cezai önlemlerin alınması gerekir. Vergi kaçakçılığı yapan ekonomik birimlere gerekli hukuki ve cezai yaptırımların uygulanması gerekir. Bu uygulamaların caydırıcı ve sürekli olabilmesi için sık sık başvurulmuş vergi aflarından vazgeçilmesi gerekmektedir. Siyaset kurumunun sürekli çıkarmış oldukları vergi afları bireyleri ve işletmeleri vergi ödeme bilincinden caydırmaktadır.

Kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin önüne geçmek için teknolojinin etkin kullanılması önemli bir unsurdur. Kayıt dışı sektörü kayıt altına alınması konusunda

elektronik ve teknolojik uygulamalar sayesinde kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin boyutunun azalması ve paralelinde vergi gelirlerin yükselmesini sağlayacaktır. Bu bağlamda, vergi kayıp ve kaçaklarının önlenmesi, kamu hizmetlerinin kalitesinin artırılması, şeffaflık ve hesap verilebilirliğin teşviki, bilgi ve veri paylaşımının sağlanması, yolsuzluğun azaltılması, mükelleflerin işlem yapma hızının artırılması konularında E-devlet uygulamalarının kullanımının yaygınlaştırılması ve gerekli otomasyon alt yapısına sahip olması ile vergi gelirini güvence altına alınacaktır.

Kayıt dışı ekonomiyle mücadele kapsamında, ekonomide rekabet gücünün artırılması, iş ve yatırım ortamının iyileştirilmesi, bürokrasinin azaltılması, fikri ve mülkiyet haklarının korunması, kaçakçılıkla mücadele, sosyal güvenlik ve vergi işlemlerinde otomasyona geçilmesi, finansal sistemin geliştirilmesi ve az gelişmiş illerde istihdamın artırılmasına yönelik teşviklerin artırılması gibi tedbirler kayıt dışı ekonominin azaltılmasında öneli bir rol oynamaktadır.

Kayıt dışı ekonomiyle mücadelede, güçlü bir toplumsal ve siyasi iradeyle toplumun tüm kesimlerinin katıldığı bir mücadele stratejisini oluşturularak kayıtlı ekonomiye geçiş sürecinin hızlandırılması hususunda bir devlet politikası haline getirilmesi, kayıt dışı ekonominin zararlarına yönelik toplumun bilgilendirilmesi, kamu finansmanı imkanları çerçevesinde istihdam üzerindeki mali ve sosyal yükümlülüklerde indirimler yapılarak kayıt altına girmeyi teşvik ederek ve ilgili kurumlar arasında etkin bir kordinasyon sağlanması temel hedeflerden olmalıdır.

Türkiye ekonomisinde kayıt dışı ekonomi olgusu oldukça önemli bir sorundur. Türkiye ekonomisi için kayıt dışı ekonomin boyutlarını tahmin etmek için uygulanan tahmin yöntemleri sonucunda elde edilen bulgular değerlendirildiğinde, kayıt dışı ekonomik faaliyetlerinin GSYİH'ya oranı düşüş gösterse de hedeflenen rakamların çok üstündedir. Son birkaç yılda ekonomik ve siyasal yapı tarafından kayıt dışı ekonomiyle mücadele amacıyla alınan tedbirler ve izlenen politikalar daha etkin bir şekilde yürütülmelidir. Bu amaçla kayıt dışı ekonomiyle mücadele karalı bir şekilde sürdürülmelidir.

Kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin kayıt altına alınabilmesi amacıyla Aktürk (2005), Özsoylu (1996), Savaşan (2011) ve Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı (2008-2010 ve 2011-2103)'da belirtilen uygulamalar etkin bir şekilde yürütülmelidir. Bu kapsamda;

- Türkiye genelinde ilköğretim öğrencilerine yönelik olarak başlatılan vergi bilincinin geliştirilip diğer orta öğretim öğrencileri de dahil edilerek, vergi bilinci, iş ve sosyal güvenlik konularının milli eğitim müfredatına eklenmelidir ve istikrarlı bir şekilde sürdürülmelidir.
- Kayıtdışılıkla mücadelede kamuoyu bilinçlendirilmesi amacıyla medya organlarını aracılığıyla tanıtım çalışmaları yapılmalıdır. Ayrıca, tüm kurum ve kuruluşlar tarafından alınan bilgiler analiz edilerek kurumlar arasında paylaşımı sağlanmalıdır.
- Vergi kanunlarında veya diğer kanunlarda, vergiden kaçınma veya vergi kaçırmaya ilişkin açıkların belirlenmesi ve bu açıkların kapatılması için gerekli çalışmalar yapılmalıdır.
- Vergi oranları düzenlenmeli daha makul bir düzeye çekilmeli, yüksek vergi oranları düşürülmelidir.
- Vergisel teşviklerin muafiyetlerin ve istisnaların gözden geçirilerek asgari bir seviye belirlenmelidir.
- Kesimler arasındaki vergi yükü adaletsizliğin, kayıt dışı faaliyetlere yol açmayacak şekilde giderilmesi ve ücretlilerin vergi yükünün düşürülerek istihdam üzerindeki vergi ve benzeri kesintiler azaltılmalıdır.
- Belge ve kayıt düzenini bozan götürü üsulde vergilemenin kapsamının daraltılması gerekir.
- Vergi idaresinin daha etkin ve düzenli çalışması sağlanmalı, idare ile mükellef ilişkilerinde işlemlerin basitleştirilerek, kırtasiyeciliğin azaltılması ve vergi toplamada bankalardan etkin bir şekilde yararlanmalıdır.
- Vergi denetim birimleri arasındaki koordinasyonun güçlendirilerek denetimin daha yoğun ve etkin bir şekilde yapılması sağlanmalıdır.
- Vergi cezaların caydırıcı olacak şekilde düzenlenmesi gerekir, yaptırımlar ve ilgili mevzuat gözden geçirilerek yapılması gereken düzenlemeler belirlenmelidir ve yaptırımlarla ilgili sık sık af yoluna gidilmemelidir.
- İşgücü maliyetini artıran ve kayıt dışı istihdamı teşvik eden yüksek vergi ve prim kesintilerinin aşağı çekilmesi sağlanmalıdır.
- Kayıt dışı işyerlerin kayıt altına alınabilmesi amacıyla kurumlar arasında işbirliği yapılarak, doğal gaz, su ve elektrik aboneliği olan işyeri verileri ve TÜİK'in işyeri verileri kullanılarak SGK kayıtlarıyla karşılaştırılmalıdır.

- Sosyal güvenlik kuruluşların etkin hizmet verebilmesi ve cazibenin artırılması için, söz konusu kuruluşlarda norm ve standart birliğinin sağlanması gerekir.
- Sosyal Güvenlik Kurumu ve Gelir İdaresi Başkanlığı arasında kordinasyon sağlanmalı ve denetimlerin daha etkin bir hale gelebilmesi için yeterli kadroların oluşturulması ve teknolojinin etkin bir şekilde kullanılması gerekmektedir.
- Denetimlerin artırılması ve kamu kuruluşlarındaki kaynak israfı önlenmesi gerekir.
- Siyasal kurumların kayıt dışı ile mücadelede etkin rol oynamaları gerekir. Oy kazanma kaygısıyla ayrımcılık ve popülist uygulamalara gitmemeleri gerekir.
- Değişen yaşam değerleri ve normlardan kaynaklanan kayıt dışı ekonomik faaliyetler ciddi olarak analiz edilmeli ve önlenmelidir. Bu nedenle özellikle kırdan kente göçün kontrol altına alınması gerekir.
- Ahlaki normlar; ekonomik aktörlerin devlet anlayışı ve devlete bağlılığı, kayıt dışı ekonomiyle mücadelede üzerinde durulması gereken en önemli faktörlerden birisidir.

Unutulmamalıdır ki kamu gelirlerinin kayıt altına alınması konusunda temel kurumsal değişimler uygulanacak politikaların başarı şansının da belirlemektedir

KAYNAKÇA

- Ahmed, Q. Masood and Hussain, M. Haider (2008). Estimating the Black Economy through a Monetary Approach: A Case Study of Pakistan. *Economic Issues*. Volume 13, Part 1. ss. 45 – 60.
- Ahumada, Hildegart, F., Alverado, A. Canavese (2008). The Monetary Method to Measure The Shadow Economy: The Forgotten Problem of The Initial Conditions. *Economics Letters*. Number 101, Pages 97 – 99.
- Akalın, Gülsüm ve Keskinoglu, Ferdi (2007). Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi ve Büyüme İlişkisi. *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Cilt 3. (Sayı 5), ss. 71 – 78.
- Akat, Asaf Savaş (2009). İktisadi Analiz. Ankara: Eflatun Yayınevi.
- Aktan, Coşkun Can, Savaşan Fatih (2009). Kayıt Dışı Ekonomi ve Etik. Akademik Araştırma Çalışması. Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Kamu Görevlileri Etik Kurulu. Ankara. <http://www.etik.gov.tr/test/BilgiBankasi/makaleler.htm>. (Erişim Tarihi: 15.02.2013).
- Aktürk, Engin (2005). Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi: Sebepleri ve Çözüm Önerileri. *Ekev Akademi Dergisi*. (Sayı 23), ss. 285 – 300.
- Alexeev, Michael and Hadaszoav, Luba (2012). Fiscal Decentralization, Corruption And The Shadow Economy. *Public Finance and Management*. Volume 12. Number 1, Pages 74-99.
- Altuğ, Osman (1999). Kayıt Dışı Ekonomi. İstanbul: Türkmen Kitabevi
- Aslanoğlu, Suphi ve Yıldız, Seyfi (2007). Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi Olgusu, Bu Olguyu Azaltmaya Yönelik Çözüm Arayışları ve Bir Öneri; Rasyo Analiz Yoluyla Etkin Bir İnceleme Sisteminin Oluşturulması. *Sosyo- Ekonomik Dergisi*. (Sayı: 2), ss. 128 – 146.
- Ata, Ahmet Yılmaz (2009). Kurumsal İktisat Çerçevesinde Yolsuzluğun Fırsat ve Motivasyonları; AB Ülkeleri Üzerine Bir İnceleme. Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Adana.
- Ay, Hakkı Mümin (2006). Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomiyi Önlemede Bilgi Ekonomisinin Etkinliği ve Gelir İdaresinin Rolü. *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. (Sayı 11), ss. 57 – 81.
- Aydemir, Şinasi (1995). Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi. İstanbul: Acar Matbaacılık.

- Aydın, Esra (2008).Formel ve Enformel Kadın Çalışanların İstihdam Edilme Biçimlerinin İş Düzeyleri Üzerindeki Etkisi. Yüksek Lisan Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Aydın, Süleyman ve Yılmaz Yakup (2010). Yolsuzluk ve Mali Suçlar. Ankara: Adalet Yayınevi.
- Aydınşakir, Esen (2008). Karapara Aklamayla Mücadele. Yüksek Lisans Tezi. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Aydın.
- Bağırzade, Elşen (2012). Dış İktisat Kavramına Ortak Yaklaşım Sorunu: Makro İktisat Kapsamlı Analiz. *Sosyo Ekonomi Dergisi*. (Sayı 12), ss. 195 – 224.
- Bağırzade, Elşen Resuloğlu (2012). İktisat Biliminde Kayıt Dışı Ekonomi Araştırmalar Üzerine. *Sosyal Bilimler Dergisi*. Cilt 5 (Sayı 1), ss. 98 -109.
- Bal, Harun (2004). Geçiş Ülkelerinde Yolsuzluk ve Kayıt Dışı Ekonomi: Kırgızistan Bavul Ticareti Örneği. *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Cilt 5, (Sayı 9), s.s. 169 - 195.
- Baldemir, E., M.F. Gökalp, M. Avcı (2005). Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin MIMIC Modeli ile Tahminlemesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. Cilt 10. (Sayı: 2), ss. 231 – 243.
- Baytar, Yusuf (2006). Kayıt Dışı Ekonomi İle Mücadelede Dikey Yöntemi. Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Adana.
- Biçer, Yalın (2006). Kayıt Dışı Ekonomiyi Önlemeye Yönelik Vergi Politikası ve Değerlendirme. Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Isparta.
- Breusch, Trevor (2005). The Canadian Underground Economy: An Examination of Giles and Tedds. *Canadian Tax Journal*. Volume 53. Number 2, ss. 367 – 391.
- Buehn, Andreas and Schneider, Friedrich (2012). Shadow Economies Around The World: Novel Insights, Accepted Knowledge and New Estimates. *Int Tax Public Finance*. Number 19. Pages 197 – 171.
- Bulut, Gökhan (2008). Enformel Sektör İşçilerin Medya Algısı: Siteler Örneği. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Bulut, Halim Murat (2007). Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları, Etkileri ve Mücadele Yöntemleri Türkiye Örneği. Yüksek Lisans Tezi. Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Kars.
- Bülbül, Okan Güray (2012). Unregistered Employment Dynamics In Turkey: Unregistered Employment Which Phase Of Informalization Process?

International Journal Of Social Sciences And Humanity Studies. Volume 4.
Number 2. Pages 375 – 385.
http://www.sobiad.org/eJOURNALS/journal_IJSS/archives/2012_2/okan_guray.pdf. (Erişim Tarihi: 15.04.2013).

- Cansız, Ebru (2006). Eşbütünleşme Analizi ile Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi Analizi. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Fen Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Capasso, Salvatore and Jappelli, Tullio (2013). Financial Development and The Underground Economy. *Journal of Development Economic*. Volume 101, Pages 167 – 178.
- Carillo, Maria Rosaria and Pugno, Maurizio (2004). The Underground Economy and Underdevelopment. *Economic System*. Volme 28. Pages 257 – 279.
- Cingi, Selçuk, Tosun, Ummur, Gören Cahit (2002). Yolsuzluk ve Etkin Devlet. Ankara: Ümit Yayıncılık
- Çetintaş, Hakan ve Vergil, Hasan (2003). Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi Tahmini, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*. Cilt 4. (Sayı:1), ss. 15 – 30.
- Çiloğlu, İsmail (1998). Kayıt Dışı Ekonominin İşleyişi ve Kamu Bütçesine Etkisi. *Hazine Dergisi*. (Sayı: 11), ss. 67 – 91.
- Çolak, Mustafa (2012). Kayıt Dışı Ekonomi ve Çözümüne Yönelik Politika Önerileri. Ankara: Hermes Matbaacılık
- Çomaklı, Şafak Erkan (2008). AB İlerleme Raporları Çerçevesinde Türkiye’deki Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Önlenmesine Yönelik Uygulamalar. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. Cilt 22. (Sayı 1), ss. 51-82.
- Dabla-Norris, Era and Feltenstein, Andrew (2005). The Underground Economy and its Macroeconomics Consequences. *The Journal of Policy Reform*. Volume 8, Number 2, Pages 152 – 174.
- Dansuk, Ercan (1997). Türkiye’de Yoksulluğun Ölçülmesi ve Sosyo-Ekonomik Yapılarla Ölçülmesi. Uzmanlık Tezi. Devlet Planlama Teşkilat. Ankara.
- Davutyan, Nurhan (2008). Estimating the Size of Turkey’s Informel Sector: An Expenditure-Based Approach. *Journal of Economic Policy Reform*. Volume 11, Number 4, Pages 261 – 271.
- Dell’Anno, Roberto (2007). The Shadow Economy in Portugal: An Analysis with the Mimic Approach. *Journal of Applied Economics*. Volume 10, Number 2, Pages 253 – 172.

- Demir, Halil İbrahim (2007). Kayıt Dışı Ekonomi ve Kara Para İlişkisi. Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Isparta.
- Demir, İhsan Cemil ve Gülten, Yıldırım (2013). Maliye Politikasının Sosyal Amacı: Vergi Yükünün Adaletli ve Dengeli Dağılımı Üzerine Türkiye Geneli anket Çalışması. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Cilt 11. (Sayı 1), ss. 269 – 286.
- Demircan, Esra Siverekli (2003). Vergilendirmenin Ekonomik Büyüme ve Kalkınmaya Etkisi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. (Sayı: 21), ss. 97 -116.
- Diñer, Burcu (2007). Kayıt Dışı Ekonomi ve Rekabetçi Piyasalar Üzerine Etkisi. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul,
- Dönmez, Uğur (2010). Karapara ve Türkiye’de Karaparanın Aklanması ile Mücadele. Yüksek Lisans Tezi. Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Dreher, Axel, and Schneider Friedrich (2010). Corruption and The Shadow Economy: An Empirical Analysis. *Public Choice*. Volume 144, Pages 215 – 238.
- Dursun, Hasan (2005). Ekonomik suçlar ve Türkiye’deki Sürdürülebilir Kalkınmaya Etkileri. *TBB Dergisi*. Sayı 58, ss. 215 – 246.
- Eilat, Yair and Zinnes, Clifford (2002). The Shadow Economy In Transition Countries: Friend and Foe? A Policy Perspective. *World Development*. Volume 30. Number 7. Pages 1233 – 1254.
- Elgin, Ceyhun (2012). Vergiler ve Kayıt Dışı Ekonomi: Bir Değerlendirme ve Türkiye Örneği. *Orta Doğu Teknik Üniversitesi Gelişim Dergisi*. Sayı 39, ss. 237 – 258.
- Erdinç, Zeynep (2012). Currency Demand Modelling in Estimating the Uunderground Economy in Turkey: an Error Correction Framework. *International Research Journal of Finance and Economics*. Volume 96, Pages 25 – 28.
- Erdut, Zeki (2007). Enformel İstihdamın Ekonomik, Sosyal ve Siyasal Etkileri. *Çalışma ve Toplum Dergisi*. (Sayı 1). ss. 53 – 82.
- Erkuş, Hakan ve Karagöz, Kadir (2009). Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi ve Vergi Kaybının Tahmini. *Maliye Dergisi*. (Sayı:156), ss. 126-140.
- Feige, Edgar L and Urban, Ivica (2008). Measuring Underground (Unobserved, Non-observed, Unrecorded) Economies In Transition Countries: Can We Trust GDP? *Journal Of Comparative Economics*. Volume 36. Pages 287 – 306.

- Feige, Edgar L. (1990). Defining And Estimating Underground And Informal Economies: The New Institutional Economics Approach. *World Development*. Volume 18. Number 7. Pages .....
- Filiz, Nafi (1999). Türkiye’de Kayıt Dışı Çocuk İstihdamı. Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Sakarya.
- Fleming, Matthew H., J. Roman, G. Farrell (2000). The Shadow Economy. *Journal of International Affairs*. Volume 53, Number 2, Pages 388 – 409.
- Frey Bruno S., Schneider Friedrich (2000). Informal and Underground Economy. *International Encyclopedia of Social and Behavioral Science*. <http://www.econ.jku.at/papers/2000/wp0004.pdf>. (Erişim Tarihi: 21.02.2013).
- Frey, Bruno S. and Weck, Hannelore (1983). Estimating The Shadow Economy: A Naive Approach. *Oxford University Papers*. Volume 35, Number 1, Pages 23 – 44.
- Frey, Bruno S., and Pommerehne Warner W. (1984). The Hidden Economy: State and Prospects for Measurement. *Review of Income and Wealth*. Number 30. Pages 1 – 23.
- Giles, David E. A. (1999). Modeling the Hidden Economy and The Tax-gap in New Zeland. *Emprical Economics*. Volume 24, Pages 621 – 640.
- Gökulu, Gökhan (2010). Kent Güvenliği Kentleşme ve Suç İlişkisi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. Cilt 24 (Sayı 1), ss. 209 – 226.
- Gönensay, Emre (1978). İşsizlik, Durgunluk ve Enflasyon. İstanbul: Boğaziçi Üniversite Yayınları
- Gönnetlioğlu, Hüseyin (2010). Kayıt Dışı Ekonomi: Nedenleri, Boyutları ve Türkiye Örneği. Yüksek Lisans Tezi. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Antalya
- Gümüş, Erdal (2004). Kentsel Bölgelerde Suç: Ampirik Bir İnceleme. *Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. Cilt 7, ss. 98 – 109.
- Gümüş, Turgut (2000). Dışsallık ve Kayıt Dışı Ekonomi Kavramına İlişkin Bir Değerlendirme. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. (Sayı: 3), ss. 63 – 70.
- Günay, Ayşe (2000). Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi Vergi Gelirleri Üzerindeki Etkisi. Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İzmir.
- Güryay, Erdal ve Şafaklı, Okan (2004). KKTC’de Kaçak İşgücünün Ekonomiye Etkileri Üzerine Bir Çalışma. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*. (Sayı 5), ss. 35 – 45.

- Güvel, Enver Alper (2004). Suç ve Ceza Ekonomisi. Ankara: Roma Yayınları
- Halıcıoğlu, Ferda (1999). The Black Economy in Turkey: An Emprical Investigation. *The Review of Political Sciences of Ankara University*. Volume 53, Pages 175 – 191.
- Hatipoğlu, Ozan and Ozbek, Gulenay (2011). On The Political Economy of The Informal Sector and Income Redistributıone. *Eur J Law*. Volume 32, Pages 69 – 87.
- Hepaksız, Engin ve Hayrullohoğlu, Betül (2011). E-Devlet Kapsamında VEDOP Uygulamaları ve E-Haciz. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*. Cilt 3. (Sayı 2), ss. 109-120.
- Ilgın, Yılmaz (1999). Kayıt Dışı Ekonomi ve Türkiye’de ki Boyutları. Ankara: DPT Yayınları Yayın No: 2492
- Ilgın, Yılmaz (2002). Kayıt Dışı Ekonomiyi Tahmin Yöntemleri ve Türkiye’de Durum. *Planlama Dergisi DPT'nin Kuruluşunun 42. Yılı Özel Sayısı*. ss. 145 – 156.
- Işık, Nihat ve Acar, Mustafa (2003). Kayıt Dışı Ekonomi: Ölçme Yöntemleri, Boyutları, Yarar ve Zararları Üzerine Bir Değerlendirme. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. (Sayı: 21), ss. 117 – 136.
- İkiz, Ahmet Salih (2000). Kayıt Dışı Ekonomi ve Türkiye’de Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri. Doktora Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İzmir.
- İzlimek, Hasan Yılmaz (2007). Geçiş Ülkelerinde Vergi Reformu. Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Adana.
- Jennifer Roff and Lugo-Gill, Julieta (2012). A model of Child Support and the Underground Economy. *Labor Economics*. Volume 19, Pages 668 – 681.
- Jie, Was S., Tathan H., Rasli A. (2011). Underground Economy : Definition and Causes, *Business and Management Review*. Volume, 1(2), pp: 14-24.
- Kalça, Adem ve Ekinci, Aykut (2008). Kayıt dışı Ekonomi ve İktisadi Dalgalanmalar İlişkisi: Türkiye (1968 – 2005). *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Cilt 17. (Sayı 3), ss. 211 – 228.
- Kanlı, Murat (2007). Dolaylı Vergiler ve Kayıt Dışı Ekonomi. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Kapusuzoğlu, Ayhan (2009). Vergi Kaçakçılığı ve Kayıt Dışı Ekonominin Vergi Kaçakçılığının Oluşumundaki Rolü. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Cilt 1. (Sayı: 16), ss. 124 – 142.

- Kara, Muhammed Akif (2010). Kredi Kartı Kullanımının Kayıt Dışı Ekonominin Engellenmesindeki Rolü. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Karaman, Banu ve Özçalık, Melik (2007). Türkiye’de Gelir Dağılımı Eşitsizliğin Bir Sonucu: Çocuk İşgücü. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*. Cilt 14. (Sayı 1), ss. 25 – 41.
- Karatay, Özcan (2009). Kayıt Dışı Ekonominin Ülke Ekonomisine Etkileri ve Toplumsal Maliyeti. Yüksek Lisans Tezi. Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Sivas.
- Karatay, Özcan ve Kapusızoğlu Mehmet (2011). Mali ve Ekonomik Suçların Terörün Finansmanı Bağlamında Değerlendirilmesi. *Ekonomi Bilimler Dergisi*. Cilt 3. (Sayı 1), ss. 115 – 121.
- Kayıt Dışı Ekonomi Özel İhtisas Komisyon Raporu, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, DPT :2603- ÖİK :614, Ankara, 2001
- Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı 200-2010 (2009). http://www.gib.gov.tr/fileadmin/beyannamerehberi/Kayit_disi_2009tr.pdf. (Erişim Tarihi: 31.01.2014).
- Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı 2011-2013 (2011). http://www.gib.gov.tr/fileadmin/user_upload/Kayit_Dis_i_Ekonomiyle_Mucadele_Stratejisi_Eylem_Plani_2011_2013.pdf. (Erişim Tarihi: 31.01.2014).
- Kılıç, Ramazan ve Özçelik, Özer (2006). Küresel Bir Sorun: Kayıt Dışı Ekonomi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. (Sayı:16), ss. 337 – 358.
- Kırbaş, Sadık (2012). Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi, Yolsuzluk, Siyasetin Finansmanı. Ankara: Phoneix Yayınevi
- Kırıcı, Nükhet (2006). Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi Tahmini: Ekonometrik Bir Yaklaşım. Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İzmir.
- Konak, Ahmet Cihad (2009). Türkiye’de Vergilemenin Kayıt Dışı Ekonomiye Etkisi Üzerine Ampirik Bir Çalışma. Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Sakarya.
- Küçükale, Yakup (1999). Kayıt Dışı Ekonomi ve Para İkamesi : Türkiye İçin Ampirik Bulgular 1986:5-1995:12. *İktisat-İşletme ve Finans Dergisi*. (Sayı 163), ss. 8 – 67. <http://www.yakupkucukkale.net/publications/unregistered.pdf> (Erişim Tarihi: 26.11.2012).

- Küçükuysal, Bahadır ve Demir, Oğuzhan Ömer (2011). Sınır Aşan Organize Suçlar. Ankara: Adalet Yayın Evi
- Maldonado, Carlos (1995). The Informal Sector: Legalization and Laissez-faire. International Labour Review. Volume 134. Number 6, ss. 706 – 728.
- Mavral, Ülker (2001). Kara Para-Kayıt Dışı Ekonomi İlişkisi ve Türkiye Yansımaları. Ankara: Şafak Matbaacılık
- Metin, Şahin (2011). Kayıt Dışı İstihdam ve Esnek Üretim Sürecinde Kadın Emegi Durumu: Türkiye’de Ev-Eksenli Çalışma. Uzmanlık Tezi. Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Kadın Statüsü Genel Müdürlüğü. Ankara.
- Oktaykızı, Mammedova Pervane (2012). Türkiye’de Kayıt Dışılık Olgusu. *Azerbaycan Vergi Dergisi*. (Sayı: 3), ss. 155 – 178.
- Orviska, Marta, A. Caplanova, J. Medved (2006). A Cross-section Approach to Measuring The Shadow Economy. *Journal of Policy Modeling*. Number 28, Pages 713 – 724.
- Öğünç, Fethi and Yılmaz, Gökhan (2000). Estimating The Underground Economy In Turkey, The Central Bank of The Republic of Türkiye, Research Department. Discussion Paper. The Central Bank of Republic of Turkey. Ankara
- Önder, İzzettin (2001). Kayıt Dışı Ekonomi ve Vergileme. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. No: 23 – 24, ss. 241 – 254.
- Önder, Merve (2012). Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi ve Uluslar Arası Uygulamalar Işığında Çözüm Önerileri. Mesleki Yeterlilik Tezi. Türkiye Cumhuriyeti Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı. Ankara.
- Öz, Erdoğan ve Bozdoğan, Erdoğan (2012). Türk Vergi Sisteminde E-Maliye Uygulamaları. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. Cilt 17. (Sayı 2), ss. 67 – 92.
- Özçelik, Özer (2005). Teorik ve Kavramsal Perspektiften Kayıt Dışı Ekonomi Sorunu, Ölçümü ve Çözüm Önerileri. Yüksek Lisans Tezi. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Kütahya
- Özçelik, Özer ve Yaşar, Ercan (2006). Kayıt Dışı Ekonomi Olgusunu Azaltmaya Yönelik Öneriler. *Mali Çözüm Dergisi*. (Sayı 74), ss. 214 – 232. <http://kayitdisiekonomi.com/makale/detay.asp?id=35> (Erişim Tarihi: 25.11.2012).
- Özsoylu, Ahmet Fazıl (1996). Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi. Ankara: Bağlam Yayıncılık

- Özsoylu, Ahmet Fazıl (1998). 2000'li Yıllara Doğru Türkiye'nin Önde Gelen Sorunlarına Yaklaşımlar: 31- Suç Ekonomisi. Türkiye Genç İş Adamları Derneği.
- Özsoylu, Ahmet Fazıl (1999). Yeraltı Ekonomisi. Ankara: Akçağ Yayınevi
- Öztürk, Hüseyin (2004). Siyasi İstikrarsızlık ve Ekonomi Üzerindeki Etkileri: Türkiye Uygulaması(1950-2003). Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Isparta.
- Öztürk, Neslihan Aslan (2007). 1990 Sonrası Türkiye'de Uygulanan Vergi Politikaları ve Kayıt Dışı Ekonomiyi Önleyici Etkisi. Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Isparta.
- Parasız, İlker (2000). Makro Ekonominin Temelleri. Bursa: Ezgi Kitapevi
- Petersen, Hans-George, U. Thieben, P. Wohlleben (2010). Shadow Economy, Tax Evasion and Transfer Fraud – Definition, Measurement and Data Problems. *International Economic Journal*. Volume 24. Number 4. Pages 421 – 441.
- Pichardt, Michael and Pons, Jordi Sanda (2006). Size and Scope of The Underground Economy in Germany. *Applied Economics*. Volume 38. Pages 1707 – 1713. Erişim Tarihi: 25.12.2012).
- Putnis, Talis J. and Sauka, Arnis (2011). Size and Determinants of Shadow Economies in Baltic States. *Baltic Journal of Economics*. Volume 11. Number 2. Pages 5 – 25.
- Quintano, Claudio and Mazzocchi, Paolo (2010). Some Alternative Estimates of Underground Economies in 12 New EU Member States. *International Economic Journal*. Volume 24, Number 4, Pages 611 – 628.
- Rakıcı, Cemil (2011). Vergi Denetiminin Yeni Yapısı ve Denetimin Kayıtdışılığı Önleme Fonksiyonu. *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Cilt 7, (Sayı 14), ss. 345 – 362.
- Ruge, Marcus (2010). Determinants and Size of the Shadow Economy- A structural Equation Model. *International Economic Journal*. Volume 24, Number 4, Pages 511 – 523.
- Saraç, Taha Bahadır (2012). Kayıt Dışı Ekonomi ve İşsizlik İlişkisi: Türkiye Örneği (200/1 – 2011/2). *Sosyo Ekonomi Dergisi*. (Sayı 12), ss. 81 – 104.
- Sarı, Ramazan (2000). Gelir Dağılımı ve İstihdam. Bolu: Bolu Ticaret ve Sanayi Odası

- Sarıkaya, Hatice Elanur (2007). Kayıt Dışı Ekonominin Ekonomik Büyüme Etkisi; Türkiye Örneği. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi. Konya.
- Sarılı, Mustafa Ali (2002). Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları, Nedenleri, Etkileri ve Alınması Gereken Tedbirler. *Bankacılık Dergisi*. (Sayı 41). https://www.google.com.tr/Kayitdisi_Haziran2002.doc. (Erişim Tarihi: 02.03.2013).
- Savaşan, Fatih (2011). Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi ve Kayıtdışılıkla Mücadelenin Serencamı. Siyaset, Ekonomi ve toplum Araştırması Vakfı. (Sayı 35). <http://setav.org/tr/turkiyede-kayitdisi-ekonomi-ve-kayitdisilikla-mucadelenin-serencami/analiz/853>. (Erişim Tarihi: 09.04.2013).
- Schneider, F., A. Buehn, C. Montenegro (2010). New Estimates For The Shadow Economies All Over the World. *International Economic Journal*. Volume 24, Number 4, Pages 443 – 461.
- Schneider, Friedrich (2002). Size and Measurement of the Informal Economy in 110 Countries Around the World. Australia National Tax Centre. Canberra-Australia. (http://www.econ.puc-rio.br/gfranco/Schneider_informal_economy.pdf). Erişim Tarihi: 01.12.2012.
- Schneider, Friedrich (2005). Shadow Economies Around The World: What Do We Really Know? *European Journal of Political Economy*. Volume 21. Pages 598 – 642.
- Schneider, Friedrich (2009). The Size of The Shadow Economy for 25 Transition Countries Over 1999/00 to 2006/07: What Do We Know ?. http://www.econ.jku.at/members/schneider/files/publications/latestresearch2010/shadecon_25transitioncountries.pdf (Erişim Tarihi: 12.02.2013).
- Schneider, Friedrich (2011). The Shadow Economy and Shadow Economy Labor Force: What Do We (Not) Know.? *Institute of The Study of Labor Discussion Paper Series no: 5769*.
- Schneider, Friedrich (2012). The Shadow Economy and Work in the Shadow Economy: What Do We (Not) Know.? *Institute of The Study of Labor Discussion Paper Series no: 6423*.
- Schneider, Friedrich and Buehn, Andreas (2013). Shadow Economies in Highly Developed OECD Countries: What Are The Driving Forces ?

http://www.econ.jku.at/members/Schneider/files/publications/2013/ShadEcOECD_DrivForces_Buehn.pdf. (Erişim Tarihi: 15.01.2014).

- Schneider, Friedrich and Enste, Dominik H (2000). Shadow Economies: Size, Cause and Consequences. *Journal of Economic Literature*. Volume 38, Pages 77 – 114.
- Schneider, Friedrich and Savaşan, Fatih (2007). Dymimc Estimates of Size of Shadow Economies of Turkey and Her Neighbouring Countries. *International Research Journal of Finance and Economics*. Issue 9, Pages 126 – 143.
- Schneider, Friedrich ve Enste Dominik H. (2002). *The Shadow Economy*. United Kingdom: Cambridge University Press
- Selman, Ferhat (2007). Kayıt Dışı Ekonomi ve Türkiye Boyutu. Yüksek Lisans Tezi. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Eskişehir.
- Sparks, Donald L and Barnett, Stephen T. (2010). The Informal Sector In Sub-Saharan Africa: Out Of Shadows To Foster Sustainable Employment And Equity? *International Bussines and Economics Research Journal*. Volume 9. Number 5. Pages 1 - 12.
- Spiro, Peter S. (1993). Evidence of A Post-GST Increase in the Underground Economy. *Canadian Tax Journal*. Volume 41, Number 2, Pages 247 – 258.
- Stiglitz, Eugane Joseph (1994). Kamu ekonomisi Kesimi. Çev. Batırel, Ömer Faruk. İstanbul: Marmara Üniversitesi Basımı
- Sugözü, Halil İbrahim (2008). Kayıt Dışı Ekonomiye nlemede Vergi Politikaları (1980-2004 Türkiye rneği). Doktora Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Konya.
- Sugözü, Halil İbrahim (2010). Kayıt Dışı Ekonomi ve Türkiye. Ankara: Nobel Yayınevi
- şahin, Abdullah (2006). Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi ve Vergi Denetimi Açışından Değerlendirilmesi- Kayda Alınabilmesine Yönelik neriler. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara
- şapçı, Onur (2006). Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi ve Türkiye Ekonomisindeki Büyüklüğünün Tahmin Edilmesi(1980-2005 Dönemi Analizi). Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İzmir.
- şen, Furkan ve Yalçın, Ersin (2007). Global Bir Suç: Suçtan Elde Edilen Gelirlerin Aklanması ve Ortaya Koyduğu Sorunlar. *Polis Bilimleri Dergisi*. Cilt 9. (Sayı 1-4), ss.65 – 94.
- şener, Orhan (2007). *Kamu Ekonomisi*. İstanbul: Beta Yayınları

- Tafenu, E., H. Herwatz, F. Schneider (2010). Regional Estimates of the Shadow Economy in Europe. *International Economic Journal*. Volume 24, Number 4, Pages 629 – 636.
- Tandırıcıoğlu, Ayşegül Şimşek (2002). Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi. Ankara DPT Yayınları Yayın No:2661
- Tanzi, Vito (1998). Corruption Around The World; Causes, Consequence, Scope and Cures. *International Monetary Staff Papers*. Volume 45, Number 4, Pages 559-594.
- Tecim, Burak Ali Han (2008). Kayıt Dışı Ekonomik Vergi ve Vergi Denetiminin Önemi. Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İzmir.
- Tekece, Nurcan (2010). Kayıt Dışı Ekonomi-Ölçülmesi-Türkiye’deki Boyutları ve Sonuçları. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü. Ankara.
- Tekin, Bülent (2001). Yeraltı Ekonomisinde Kaçakçılık-Karapara İlişkisi ve Türkiye Örneği. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Isparta.
- Temel, A., A. Şimşek, K. Yazıcı (1994). Kayıt Dışı Ekonomi Tanım, Tespit Yöntemleri ve Türk Ekonomisindeki Büyüklüğü. *İktisat-İşletme ve Finans Dergisi*. (Sayı: 104), ss. 10 – 33.
- Tezcan, Kerametdin and Ünlükaplan, İter (2010). Underground Economy and Tax Administration. *Sosyo-Ekonomi Dergisi*. Volume 13, Pages 180 – 189.
- Toptaş, Ülker (1998). Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Nedenleri. Ankara TES-AR Yayınları No: 26
- Torgler, B., F. Schneider, C. Schalteger (2010). Local Autonomy, Tax Morale and The Shadow Economy. *Public Choice*. Volume 144, Pages 293 – 321.
- Tunç, Mehmet (2007). Kayıt dışı İstihdamla Mücadelede Geliştirilen Stratejiler, Uygulanan Politikalar ve Gelişmiş Ülke Örnekleri. Uzmanlık Tezi. Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü. Ankara
- Turan, Zübeyir (2012). Kayıt Dışı Ekonomi Gerçek Verimliliğe ve Kobilere Etkisi. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. Cilt 5. (Sayı: 2), ss. 63 – 73.
- Türk, İsmail (2008). Kamu Maliyesi. Ankara: Turhan Kitapevi
- Uğur, İbrahim (2007). Kayıt Dışı Ekonominin İstihdam Üzerindeki Etkisi. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.

- Uğur, İbrahim (2007). Kayıt Dışı Ekonominin İstihdam Üzerine Etkileri. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- US Vuslat (2004), Kayıt Dışı Ekonomiyi Tahmin Yöntem Önerisi: Türkiye Örneği, Türkiye Ekonomi Kurumu- Tartışma Metni.
- Us, Vuslat (2006). Integrating The Informal Sector Into The Formal Economy: Some Policy Implication. *Sosyo Ekonomi Dergisi*. (Sayı 3, ss. 93 – 112.
- Us, Vuslat (2006). Türkiye Ekonomisinde Kayıt Dışı Ekonomiyi Ölçmeye Yönelik Ampirik Çalışma: Elektrik Üretim Yaklaşımı. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. Cilt 8. (Sayı:1), ss. 95 – 111.
- Valentini, Enza (2009). Underground Economy, Evasion and Inequality. *International Economic Journal*. Volume 23, Number 2, Pages 281 – 290.
- Voicu, Cristina (2012). Economics and "Underground" Economy Theory. *Theoretical and Applied Economics*. Volume 19, Number 4, Pages 71 – 84.
- Yendi, İrem (2011). Kayıt Dışı Ekonominin İktisadi Mali ve Kurumsal Nedenleri Analizi. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Yıldırım, Kemal, D., Karaman, M., Taşdemir (2008). Makro Ekonomi. Ankara: Seçkin Yayıncılık
- Yıldırım, Murat (2007). Karaparanın Kayıt Dışı Ekonomi İçindeki Yeri ve Karapara Aklamanın Ekonomiye Getirdiği Tehlikeler. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Cilt 9. (Sayı: 1), ss. 552 – 567.
- Yılmaz, Gülay Akgül (2008). AB'ne Üyelik Sürecinde Türkiye'de Kayıt dışı Ekonomi. *Marmara Üniversite İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. Cilt 25. (Sayı 2), ss. 263 – 288
- Yılmaz, Gülay Akgül (2012). 2000'li Yıllarda Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi. *Marmara Üniversite İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. Cilt 33. (Sayı 2), ss. 455 – 496.
- Yılmaz, Özlem (2010). Türkiye'de Gölge Ekonominin Büyüklüğü ve Gelişimi. Yüksek Lisans Tezi. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Bursa.
- Yılmaz, Sacit (2006). Karaparanın Aklanması ve Türkiye Boyutu. Doktora Tez. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Kütahya.
- Yurdakul, Funda (...). Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi : Bir Model Denemesi, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, (Sayı: 63-4), ss. 206 – 221.

http://www.politics.ankara.edu.tr/dergi/pdf/63/4/8-yurdakul_funda.pdf%E2%80%8E. (Erişim Tarihi: 15.11.2012).

Yücel, Leyla İşbilen (2005). Bulanık Regresyon: Türkiye'de 1980-2004 Döneminde Kayıt Dışı Ekonominin Bulanık Yöntemlerle Tahminine İlişkin Bir Uygulama. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Şahin NAS
Doğum Tarihi ve Yeri : 25.09.1986
Elektrik Posta : sahinnass@gmail.com
Telefon : 0(544) 743 42 34

Eğitim Bilgileri

Yüksek Lisans (2013) : Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
İktisat Ana Bilim Dalı, Adana.
Lisan (2010) : Çukurova Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi, İktisat Bölümü, Adana.
Lise (2004) : İdil Lisesi, İdil/Şırnak.
İlk Öğretim (2001) : Atatürk İlköğretim Okulu, İdil/Şırnak
Yabancı Dil : İngilizce